

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

UDHËZUES PËR NENIN 9

**LIRIA E MENDIMIT, NDËRGJEGJES
DHE FESË**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Botuesit ose organizatat që dëshirojnë të përkthejnë dhe/apo riprodhojnë këtë raport, tërësisht ose pjesërisht, në formën e botimit të shtypur apo elektronik ftohen të kontaktojnë publishing@echr.coe.int për informacione mbi procedurën e autorizimit.

© Këshilli i Evropës/ Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut, 2015

Ky dokument mund të shkarkohet në adresën në vijim: www.echr.coe.int (Jurisprudencë – analizë e jurisprudencës – udhëzues për jurisprudencën).

Ky dokument u përgatit nga Divizioni Kërkimor dhe i Bibliotekës, në Drejtorinë e Konsulencës Juridike dhe nuk është i detyrueshëm për Gjykatën. Teksti u përfundua më 1 shtator 2015; ai mund t'i nënshtrohet rishikimit redaktorial.

Ky përkthim është botuar me marrëveshje me Këshillin e Evropës dhe Gjykatën Evropiane të të Drejtave të Njeriut dhe është përgjegjësi e vetme e projektit” Mbështetje në zbatimin e standardeve evropiane në fushën e të Drejtave të njeriut në Kosovë* dhe reforma e Institucionit të Avokatit të Popullit të Kosovës*.

---

* Të gjitha referencat për Kosovën, si për territorin, institucionet apo popullsinë , në këtë tekst duhet të nënkuptohet në pajtim të plotë me Rezolutën 1244 të Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara dhe pa paragjykim për statusin e Kosovës.

PASQYRA E LËNDËS

SHËNIM PËR LEXUESIN.....	4
HYRJE	5
I. PARIMET E PËRGJITHSHME DHE ZBATUESHMËRIA	6
1. <i>Rëndësia e Nenit 9 të Konventës në një shoqëri demokratike dhe locus standi i organizmave fetare .....</i>	6
2. <i>Bindjet e mbrojtura në kuadrin e Nenit 9.....</i>	7
3. <i>E drejta e besimit dhe e drejta e shfaqjes së tij.....</i>	9
4. Detyrimet negative dhe pozitive të shtetit.....	14
(a) NDËRHYRJA NË USHTRIMIN E TË DREJTAVE TË MBROJTURA DHE ARSYETIMI PËRKATËS.....	14
(b) DETYRIMET POZITIVE TË SHTETEVE KONTRAKTUESE	17
5. <i>Mbivendosjet midis garancive të Nenit 9 dhe dispozitave të tjera të Konventës.....</i>	17
II. VEPRIMET E MBROJTURA NË KUADRIN E NENIT 9.....	19
1. <i>Aspekti negativ.....</i>	19
(a) E DREJTA PËR TË MOS PRAKTIKUAR FENË APO ZBULUAR BESIMET	19
(b) KUNDËRSHTIMI I NDËRGJEGJSHËM: E DREJTA E PERSONIT PËR TË MOS VEPRUAR NË KUNDËRSHTIM ME NDËRGJEGJEN DHE BINDJET E TIJ.....	20
2. <i>Aspekti pozitiv .....</i>	23
(a) PARIMET E PËRGJITHSHME	23
(b) LIRIA E ÇËSHTJEVE FETARE DHE SHËNDETËSORE	24
(c) RESPEKTIMI I LIGJEVE DIETETIKE	25
(d) MBAJTJA E VESHJEVE DHE SIMBOLEVE FETARE	25
(e) LIRIA FETARE, FAMILJA DHE ARSIMIMI I FËMIJËVE.....	30
(f) PREDIKIMI DHE PROSELITIZMI	33
(g) LIRIA E KULTIT FETAR	34
(h) VENDET DHE NDËRTESAT E KULTIT	37
3. <i>Liria e fesë dhe imigracionit .....</i>	39
(a) QËNDRIMI DHE PUNËSIMI I TË HUAJVE NË TERRITORIN KOMBËTAR DHE LIRIA E FESË.....	39
(b) DËBIMI NË NJË VEND QË SHKEL LIRINË E FESË	41
III. DETYRIMET E SHTETIT SI GARANTUES I LIRISË SË FESË.....	42
1. <i>Detyrimet negative: detyrimi për të mos ndaluar funksionimin normal të organizatave fetare.....</i>	42
(a) STATUSI LIGJOR I ORGANIZATAVE FETARE NË SHTETET PALË.....	42
(b) NJOHJA, REGJISTRIMI DHE SHKRIRJA E ORGANIZATAVE FETARE.....	43
(c) PËRDORIMI NGA SHTETI I TERMAVE PËRÇMUESE KUNDREJT NJË BASHKËSIE FETARE	49
(d) MASAT FINANCIARE DHE TATIMORE.....	50
(e) MASAT E MARRA KUNDËR PARTIVE POLITIKE TË FRYMËZUARA NGA FEJA	56
2. <i>Detyrimet negative: respekti për autonominë e organizatave fetare .....</i>	57
(a) PARIMI I AUTONOMISË SË ORGANIZATAVE FETARE	57
(b) NDËRHYRJA E SHTETIT NË KONFLIKTET BRENDA OSE MIDIS BESIMEVE FETARE	58
(c) MOSMARRËVESHJET MIDIS ORGANIZATAVE FETARE DHE ANËTARËVE TË TYRE (NDJEKËSIT DHE FUNKSIONARËT E FESË)	
62	
(d) MOSMARRËVESHJET MIDIS ORGANIZATAVE FETARE DHE PUNONJËSVE TË TYRE	63
3. <i>Detyrimet pozitive .....</i>	67
(a) MBROJTJA KUNDËR SULMEVE FIZIKE, VERBALE OSE SIMBOLIKE NGA PALË TË TRETA	67
(b) FEJA NË VENDIN E PUNËS, NË USHTRI DHE GJYKATË	70
(c) LIRIA FETARE PËR TË BURGOSURIT	73
INDEKSI I ÇËSHTJEVE TË PËRMENDURA	76

Neni 9

“1. Çdokush ka të drejtën e lirisë së mendimit, të ndërgjegjes e të fesë; kjo e drejtë nënkupton lirinë për të ndryshuar fenë ose besimin dhe lirinë, qoftë individualisht ose kolektivisht, publikisht ose privatisht nëpërmjet kultit, mësimdhënies, praktikave dhe kryerjes së riteve.

2. Liria e shfaqjes së fesë ose besimeve të dikujt nuk mund t'i nënshtrohet kufizimeve të tjera, përveç atyre të parashikuara nga ligji dhe që përbëjnë masa të nevojshme në një shoqëri demokratike në interes të sigurisë publike, për mbrojtjen e rendit publik, të shëndetit ose të moralit ose për mbrojtjen e të drejtave dhe të lirive të të tjerëve.”

SHËNIM PËR LEXUESIN

Ky udhëzues është një shpjegim i jurisprudencës së organeve të Konventës (gjykimet dhe vendimet e Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut, si dhe vendimet dhe raportet e Komisionit Evropian të të Drejtave të Njeriut) që lidhet me Nenin 9 të Konventës. Ai trajton periudhën nga viti 1957 deri më 1 shtator 2015.

Sidoqoftë, sa vijon nuk përmendet në raport:

- çështjet që lidhen me Nenin 9 që kanë përfunduar me vendim për shuarje ose papranueshmëri mbi baza formale (si mosshterimi i zgjidhjeve ligjore në vend, mospërputhja me rregullin e gjashtëmujorit apo mospajtim me *ratione temporis*);
- çështjet qartësisht të përsëritura (për shembull, vendimet kundër Turqisë në çështje si ajo e [Kalaç-it](#));
- jurisprudenca që ka humbur vlerën pas një përmbyseje të qartë e pa mëdyshje të jurisprudencës (për shembull, çështje të lidhura me kundërshtimin e ndërgjegjshëm kundrejt shërbimit ushtarak që është trajtuar përpara vendimit gjyqësor mbi çështjen [Bayatyan kundër Armenia](#)).

Në tekst do të përdoren shkurtime të vijim:

- “Komisioni” – Komisioni Evropian i të Drejtave të Njeriut, shfuqizuar me Protokollin Nr. 11 të Konventës, më 1 nëntor 1998;
- “Vjetari” – Vjetari i Konventës Evropiane të të Drejtave të Njeriut;
- “RV” – Raportet dhe vendimet e Komisionit.

HYRJE

1. Liria e mendimit, ndërgjegjes dhe fesë është një e drejtë themelore e cila është e sanksionuar jo vetëm në Konventën Evropiane të të Drejtave të Njeriut (këtej e tutje “Konventa”), por edhe në një gamë të gjerë tekstesh kombëtare, ndërkombëtare dhe evropiane.

2. Sipas dispozitave të Nenit 9 të Konventës,

“1. Çdokush ka të drejtën e lirisë së mendimit, të ndërgjegjes e të fesë; kjo e drejtë nënkupton lirinë për të ndryshuar fenë ose besimin dhe lirinë, qoftë individualisht ose kolektivisht, publikisht ose privatisht nëpërmjet kultit, mësimdhënies, praktikave dhe kryerjes së riteve.

2. Liria e shfaqjes së fesë ose besimeve të dikujt nuk mund t’i nënshtrohet kufizimeve të tjera, përveç atyre të parashikuara nga ligji dhe që përbëjnë masa të nevojshme në një shoqëri demokratike në interes të sigurisë publike, për mbrojtjen e rendit publik, të shëndetit ose të moralit ose për mbrojtjen e të drejtave dhe të lirive të të tjerëve.”

3. Neni 2 i Protokollit Nr. 1 i Konventës ka të bëjë me një aspekt specifik të lirisë së fesë, konkretisht, me të drejtën e prindërve për të siguruar arsimimin e fëmijëve në përputhje me bindjet e tyre fetare:

“Askujt nuk mund t’i mohohet e drejta për arsimim. Shteti, në ushtrimin e funksioneve që merr përsipër në fushën e edukimit dhe të arsimit, respekton të drejtën e prindërve për të siguruar këtë edukim dhe arsim në përputhje me bindjet e tyre fetare dhe filozofike.”

4. Neni 9, shpesh, merret si bazë mbështetëse së bashku me Nenin 14, që ndalon diskriminimin, mes të tjerave, për shkaqe fetare dhe të mendimeve:

“Gëzimi i të drejtave dhe i lirive të përcaktuara në këtë Konventë duhet të sigurohet, pa asnjë dallim të bazuar në shkaqe të tilla si seksi, raca, ngjyra, gjuha, feja, mendimet politike ose çdo mendim tjetër, origjina kombëtare ose shoqërore, përkatësia në një minoritet kombëtar, pasuria, lindja ose çdo status tjetër.”

5. Përtej Konventës, liria e mendimit, ndërgjegjes e fesë është, mjaft qartë, edhe një prej të drejtave themelore kryesore të Kombeve të Bashkuara. Për shembull, sipas dispozitave të Nenit 18 të Paktit Ndërkombëtar të të Drejtave Civile dhe Politike, çdokush ka të drejtë e lirisë së mendimit, ndërgjegjes dhe fesë; kjo e drejtë përfshin lirinë për të pasur apo ndjekur besimin e zgjedhur dhe lirinë për të shfaqur, individualisht ose në bashkësi me të tjerët dhe në publik apo privatisht, fenë apo besimin nëpërmjet adhurimit, riteve, praktikës dhe mësimdhënies. Asnjë nuk mund t’i nënshtrohet detyrimit me forcë që do të dëmtonte lirinë e tij për të pasur apo ndjekur një fe apo besimin, sipas zgjedhjes së tij. Liria e shfaqjes së fesë apo besimeve mund t’u nënshtrohet vetëm atyre kufizimeve që janë të përcaktuar me ligj dhe janë të nevojshme për të mbrojtur sigurinë publike, rendin, shëndetin ose moralin e të drejtave dhe lirive themelore të të tjerëve. Më tej, Neni 18 *in fine* përcakton se Shtetet Palë të Paktit marrin përsipër të respektojnë lirinë e prindërve dhe, kur është rasti, të kujdestarëve ligjorë për të siguruar arsimimin fetar e moral të fëmijëve të tyre në përputhje me bindjet që kanë. Neni 26 i Paktit parashikob një parim të përgjithshëm jodiskriminimi, që mbulon edhe fenë.

6. Parimi i lirisë së fesë shfaqet edhe në një sërë tekstesh të tjera, përfshi Konventën Ndërkombëtare për të Drejtat e Fëmijës, Neni 14 i së cilës e përcakton mjaft qartë. Po kështu, Neni 12 i Konventës Amerikane për të Drejtat e Njeriut shprehet se gjithkush ka të drejtën e lirisë së ndërgjegjes dhe fesë. Kjo e drejtë përfshin lirinë për të ruajtur apo ndryshuar fenë ose besimet, si dhe lirinë për të deklaruar apo përhapur fenë apo besimin tënd, qoftë individualisht ose kolektivisht, publikisht ose privatisht. Askush nuk mund t’u nënshtrohet kufizimeve që mund të cenojnë lirinë e tij

për të ruajtur apo ndryshuar fenë ose besimet e tij. Liria për shfaqjen e fesë dhe besimeve të dikujt mund t'iu nënshtrohet vetëm kufizimeve të parashikuara me ligj dhe që janë të nevojshme për të mbrojtur sigurinë publike, rendin, shëndetin ose moralin ose të drejtat apo liritë e të tjerëve. Së fundi, Neni 12 i Konventës Amerikane parashikon se prindërit ose kujdestarët, sipas rastit, kanë të drejtë të sigurojnë arsimimin fetar e moral të fëmijëve të tyre apo atyre nën kujdestari, që është në përputhje me bindjet e tyre.

7. Karta e të Drejtave të Njeriut e Bashkimit Evropian e mbron, gjithashtu, lirinë e mendimit, ndërgjegjes dhe fesë në të njëjtën mënyrë si Konventa (Neni 10 i Kartës). Po ashtu, ajo përcakton se e drejta e prindërve “për të siguruar arsimimin dhe mësimdhënien e fëmijëve të tyre në përputhje me bindjet e tyre fetare, filozofike dhe pedagogjike duhet respektuar, në pajtim me ligjet kombëtare që rregullojnë ushtrimin e kësaj ... të drejte” (Neni 14 § 3).

8. Rëndësia e lirisë së mendimit, ndërgjegjes dhe fesë është theksuar në disa raste nga Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut (këtej e tutje “Gjykata”). Duke folur përgjithësisht, liria e mendimit, ndërgjegjes dhe fesë konsiderohet si një prej themeleve të shoqërisë demokratike; më konkretisht, gjyqtarët evropianë e konsiderojnë lirinë fetare si faktor thelbësor për formimin e identitetit të besimtarit dhe konceptin e tij për jetën. Në fakt, Gjykata e çoi lirinë e fesë në rangun e të drejtave materiale në kuadrin e Konventës, së pari, tërthorazi e, më vonë, më drejtpërdrejt.

9. Duhet theksuar se gjatë pesëmbëdhjetë viteve të fundit, numri i çështjeve që shqyrtuara nga Gjykata në lidhje me Nenin 9 është rritur në mënyrë konstante; kjo prirje mund të shpjegohet përmes rëndësisë në rritje që ka që ka marrë feja dhe çështjet e lidhura me të në ligjërimin shoqëror e politik.

I. PARIMET E PËRGJITHSHME DHE ZBATUESHMËRIA

1. Rëndësia e Nenit 9 të Konventës në një shoqëri demokratike dhe locus standi i organizmave fetare

10. Liria e mendimit, ndërgjegjes dhe fesë, të sanksionuara në Nenin 9 të Konventës, përbën një prej themeleve të një “shoqërie demokratike” në kuptimin e Konventës. Në përmasën fetare, ajo është një prej elementeve më jetësore që përbëjnë identitetin e besimtarëve dhe konceptin e tyre mbi jetën, por, po ashtu, është një pasuri e çmuar për ateistët, agnostikët, skeptikët dhe të paimterësuarit. Pluralizmi i pashkëputshëm nga një shoqëri demokratike, që është fituar me mund përgjatë shekujve, vret prej kësaj. Kjo liri përfshin, mes të tjerash, lirinë për të pasur ose jo besime fetare dhe për të praktikuar ose jo një fe ([Kokkinakis kundër. Greqisë](#), § 31; [Buscarini dhe të tjerët kundër San Marinos](#) [DhL], § 34).

11. Një organizëm kishtar ose fetar mund të ushtrojë, si i tillë, në emër të përkrahësve të tij, të drejtat e garantuara në Nenin 9 të Konventës ([Cha'are Shalom Ve Tsedek kundër Francës](#) [DhL], § 72; [Leela Förderkreis e.V. dhe të tjerët kundër Gjermanisë](#), § 79). Kjo nënkupton se një ankesë e paraqitur nga një kishë apo organizatë fetare ku pretendohet shkelja e aspektit kolektiv të lirisë së fesë të përkrahësve të tij është në përputhje *ratione personae* me Konventën dhe kisha ose organizata mund të pretendojë se është “viktimë” e kësaj shkeljeje, në kuptimin e Nenit 34 të Konventës.

12. Nga ana tjetër, në rastin kur një bashkësi fetare tanimë të njohur i mohohet reregjistrimit, duke qenë se kjo bashkësi kishte ruajtur zotësinë ligjore për të paraqitur një ankesë përpara Gjykatës së Strasburgut, paditësit individualë nuk mund të pretendonin vetë se ishin viktimë të një shkeljeje që rrjedh nga refuzimi i autoriteteve vendase për reregjistrimit, që prekte vetëm bashkësinë aplikante, si të tillë. Ankesa e tyre, në kuadrin e Nenit 9, për rrjedhojë, ishte e papajtueshme *ratione personae* me Konventën ([Dëshmitarët e Jehovait të Moskës dhe të tjerët kundër Rusisë](#), § 168).

13. Edhe pse një **subjekt juridik** mund të pretendojë se është viktimë e shkeljes së lirisë së tij të mendimit dhe fesë, ai nuk mund të ushtrojë, si i tillë, lirinë e ndërgjegjes ([Kontakt-Information-Therapie \(KIT\) dhe Hagen kundër Austrisë](#)).

2. Bindjet e mbrojtura në kuadrin e Nenit 9

14. Fjala “fe” nuk përkufizohet as në tekstin e Nenit 9, as në jurisprudencën e Gjykatës. Kjo lënie jashtë e përkufizimit është mjaft logjike, pasi një përkufizim i tillë do duhej të ishte elastik mjaftueshëm për të përqafuar të gjithë gamën e feve në mbarë botën (të mëdha e të vogla, të vjetra e të reja, teiste dhe joteiste) dhe specifik mjaftueshëm sa të gjente zbatim për rastet individuale – një sipërmarrje tejet e vështirë, vërtet e pamundur. Nga njëra anë, objekti i Nenit 9 është mjaft i gjerë, duke qenë se mbron opinionet e bindjet fetare dhe jofetare. Nga ana tjetër, **jo të gjitha opinionet ose bindjet përfshihen domosdoshmërisht në objektin e nenit dhe termi “praktikë”, siç përdoret në Nenin 9 § 1, nuk mbulon çdo akt që motivohet apo ndikohet nga një fe a besim** ([Pretty kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 82).

15. Që bindja personale ose kolektive të përfitojë nga e drejta “e lirisë së mendimit, ndërgjegjes dhe fesë”, ajo duhet të arrijë **një nivel të caktuar bindës, serioziteti, kohezioni dhe rëndësie**. Po qe se ky kusht përmbushet, detyra e shtetit për asnjësi dhe paanshmëri është e papajtueshme me asnjë kompetencë nga ana e shtetit për të vlerësuar legjitimitetin e besimeve fetare apo të mënyrave me të cilat shprehen këto besime ([Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 81). Për rrjedhojë, nuk është detyra e Gjykatës të vendosë se cilat parime apo besime do të konsiderohen si thelbësore për një fe të dhënë apo t’i hyjë çfarëdo interpretimi të çështjeve fetare ([Kovalkovs kundër Letonisë](#) (vend.), § 60).

16. Organet e Konventës e kanë pranuar, shprehimisht apo në mënyrë të nënkuptuar, se garancitë e Nenit 9 § 1 të Konventës gjejnë zbatim për:

(a) fetë “e mëdha” ose “të lashta” botërore, të cilat kanë ekzistuar prej mijëvjeçarësh ose përgjatë disa shekujve, si:

- Alevizmi ([Sinan Işık kundër Turqisë; Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı kundër Turqisë](#));
- Budizmi ([Jakóbski kundër Polonisë](#));
- besimet e ndryshme të krishtera (mes shumë autoriteteve të tjera, [Sviato-Mykhailivska Parafiya kundër Ukrainës; Savez crkava « Riječ života » dhe të tjerët kundër Kroacisë](#));
- format e ndryshme të Hinduizmit ([Kovalkovs kundër Letonisë](#) (vend.));
- Islami ([Hassan dhe Tchaouch kundër Bullgarisë](#) [DhL]; [Leyla Şahin kundër Turqisë](#) [DhL]);
- Judaizmi ([Cha’are Shalom Ve Tsedek kundër Francës](#) [DhL]; [Francesco Sessa kundër Italisë](#));
- Sikizmi ([Phull kundër Francës](#) (vend.); [Jasvir Singh kundër Francës](#) (vend.));
- Taoizmi ([X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));

(b) fe të reja ose relativisht të reja ose relativisht të reja, si:

- Aumizmi i Mandaromit ([Association des Chevaliers du Lotus d’Or kundër Francës](#));
- lëvizja Bhagwan Shree Rajneesh, e njohur si “Osho” ([Leela Förderkreis e.V. dhe të tjerët kundër Gjermanisë](#));

- Kisha e Bashkimit e Reverendit Sun Myung Moon ([Nolan dhe K. kundër Ruisë](#); [Boychev dhe të tjerët kundër Bullgarisë](#));
- Mormonizmi ose Kisha e Jezu Krishtit e Shenjtorëve të Ditëve të Mëvonshme ([The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints kundër Mbretërisë së Bashkuar](#));
- Lëvizja Raëliane ([F.L. kundër Francës](#) (vend.));
- Neopaganizmi ([Ásatrúarfélagið kundër Islandës](#) (vend.));
- feja “Santo Daime”, rituallet e së cilës përfshijnë përdorimin e një lënde halucinogjene, e njohur si “ayahuasca” ([Fränklin-Beentjes dhe CEFLU-Luz da Floresta kundër Holandës](#) (vend.));
- Dëshmitarët e Jehovahit ([Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas dhe të tjerët kundër Austrisë](#); [Dëshmitarët e Jehovahit të Moskës dhe të tjerët kundër Ruisë](#));

(c) bindje të ndryshme filozofike koherente dhe mbajtura me sinqeritet, si:

- pacifizmi ([Arrowsmith kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 69);
- kundërshtimi parimor ndaj shërbimit ushtarak ([Bayatyan kundër Armenisë](#) [DhL]);
- veganizmi dhe kundërshtimi ndaj manipulimit të prodhimeve me origjinë shtazore apo të testuara mbi kafshët ([W. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- kundërshtimi ndaj abortit ([Knudsen kundër Norvegjisë](#) (vend.), nr. 11045/84, vendim i Komisionit, datë 8 mars 1985, DR 42, f. 258; [Van Schijndel dhe të tjerët kundër Holandës](#), (vend.));
- opinioni i mjekut për mjekësinë alternative, që përbën një formë manifestimi të filozofisë mjekësore ([Nyyssönen kundër Finlandës](#) (vend.));
- bindja se martesë është bashkimi gjatë gjithë jetës midis një burri e një gruaje dhe refuzimi i bashkimeve homoseksuale ([Eweida dhe të tjerë kundër Mbretërisë së Bashkuar](#)).

17. Po në të njëjtën mënyrë, mund të themi se përgjigjja për pyetjen nëse një veprimtari që bazohet pjesërisht ose plotësisht mbi një besim a filozofi, por që është **tërësisht fitimprurëse**, kualifikohet për mbrojtje në bazë të Nenit 9 nuk është ende plotësisht e qartë. Komisioni vendosi se një shoqëri tregtare me përgjegjësi të kufizuar – edhe pse e drejtuar nga një shoqatë filozofike – nuk mund të përfitojë apo të mbështetet në të drejtat e që sigurohen nga Neni 9 ([Company X. kundër Zvicrës](#) (vendim); [Kustannus OY Vapaa Ajatteliija AB dhe të tjerë kundër Finlandës](#) (vend.)). Në mënyrë të ngjashme, Komisioni vendosi se Neni 9 nuk mbron deklaratat e besimeve të supozuara fetare, që duket se shesin “argumente” në reklama me natyrë krejt tregtare nga një grup fetar. Në lidhje me këtë, Komisioni bëri një dallim midis reklamave me karakter vetëm “informues” ose “përshkrues” dhe reklamave tregtare që ofrojnë objekte për shitje. Kur reklama hyn në kategorinë e fundit, edhe nëse ka të bëjë me objekte fetare që janë kryesore për një nevojë të caktuar, deklaratat me përmbajtje fetare përfaqësojnë dëshirën për të tregtuar mallra për përfitime, më shumë se shfaqjen e një besimi në praktikë. Në rastin e marrë në konsideratë, Komisioni refuzoi ta shtrinte mbrojtjen e Nenit 9 në reklamën për një “matës elektronik” apo “matës elektronik ‘Hubbard’”, sanksionuar nga autoritetet për mbrojtjen e konsumatorëve ([Kisha e Shentoloqjisë dhe të tjerë kundër Suedisë](#) (vend.)).

18. Sidoqoftë, në një rast të kohëve të fundit, Komisioni dhe Gjykata duket se e lanë të hapur nëse Neni 9 zbatohet për veprimtaritë fitimprurëse të kryera nga një organizatë fetare (çështja u ngrit në [Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfi kundër Turqisë](#); për kurset e jogës që nuk ishin falas, [Association Sivananda de Yoga Vedanta kundër Francës](#) (vend.)).

19. Në këtë kontekst, klasifikimi i **Shentologjisë** si “fe” është një temë debati midis shteteve palë. Komisioni nuk e trajtoi shprehimisht çështjen, pasi kërkesat në fjalë ishin të papranueshme, në çdo rast, për arsye të tjera ([X. dhe Kisha e Shentologjisë kundër Suedisë](#), (vend.); [hKisha e Shentologjisë dhe të tjerët kundër Suedisë](#) (vend.); [Scientology Kirche Deutschland e.V. kundër Gjermanisë](#) (vend.)). Megjithatë, të paktën në çështjen e parë nga të tria që përmenden më lart, Komisioni duket se e ka pranuar në mënyrë të nënkuptuar se Kisha e Shentologjisë është “grup fetar”.

20. Gjykata, e cila e ka trajtuar drejtpërdrejt çështjen e shentologjisë, e ka lënë, nga ana e saj, në gjykimin e autoriteteve të shtetit të paditur. Në një çështje që kishte të bënte me refuzimin e autoriteteve ruse për të regjistruar Kishën e Shentologjisë si person juridik, Gjykata u shpreh se nuk ishte detyra e saj të vendoste *in abstracto* nëse trupa e besimeve dhe praktikave përkatëse mund të konsideroheshin si “fe” në kuptimin e Nenit 9. Në rastin në fjalë, Qendra lokale e Shentologjisë, e cila, fillimisht, ishte regjistruar si subjekt jofetar, u shpërbë, me argumentin se veprimtaritë e saj ishin “me natyrë fetare”. Autoritetet kombëtare, përfshi gjykatat, kishin shprehur në mënyrë konsistente pikëpamjen se grupet e shentologjisë ishin me natyrë fetare. Në këto rrethana, Gjykata vlerësoi se Neni 9 i Konventës gjente zbatim në çështjen përpara saj ([Kimlya dhe të tjerë kundër Ruisë](#)), §§ 79-81; shih, gjithashtu, [Kisha e Shentologjisë e Moskës kundër Ruisë](#), § 64). Në një tjetër çështje, e njëjta lloj ndërhyrjeje ishte mbështetur pjesërisht në një studim fetar, i cili kishte nxjerrë si përfundim se veprimtaritë e grupit në fjalë nuk ishin me natyrë fetare. Sidoqoftë, Gjykata vërejtë se ndërhyrja ishte bërë në përputhje me dispozitën ligjore që zbatohet vetëm për organizatat fetare dhe, për rrjedhojë, Neni 9 ishte mirëfilli dhe vërtet i zbatueshëm ([Kisha e Shentologjisë e Shën Pjetërburgut dhe të tjerët kundër Ruisë](#), § 32).

21. Sa i përket **ateizmit**, Komisioni mori në konsideratë ankesat e paraqitura nga ateistët, në kuadrin e Nenit 9 ([Angeleni kundër Suedisë](#) (vend.)). Në një kontekst paksa të ndryshëm, ajo shprehej se kjo rrymë mendimi vetëm sa shprehte disa koncepte metafizike të njeriut që kushtëzonin perceptimin e tij për botën dhe justifikonin veprimet e tij e, për rrjedhojë, nuk mund të dallonin në mënyrë të vlefshme nga një besim fetar në kuptimin tradicional; rrjedhimisht, shteti nuk u justifikua që i kishte dhënë atij një status rrënjësisht të ndryshëm nga besimet e tjera fetare ([Union des Athées kundër Francës](#), § 79). Për më tepër, Gjykata e ka bërë të qartë se liria e mendimit ndërgjegjes dhe fesë është “një pasuri e çmuar për ateistët, agnostikët, skeptikët dhe të painteresuarit” ([Kokkinakis kundër Greqisë](#), § 31).

22. Gjykata ende nuk ka dalë me një vendim për zbatueshmërinë e Nenit 9 për **Frimasonerinë**; kjo çështje, në mënyrë të heshtur, është lënë e hapur ([N.F. kundër Italisë](#), §§ 35-40).

3. E drejta e besimit dhe e drejta e shfaqjes së tij

23. Neni 9 § 1 i Konventës përmban dy drejttime, një për të drejtën e *zotërimit* të një besimit dhe tjetri për të drejtën e *shfaqjes* së këtij besimi:

(a) e drejta për **mbajtur** thellë çdo besim (qoftë ai fetar ose jo) dhe për të mos ndryshuar fenë ose besimet. Kjo e drejtë është **absolute dhe e pakushtëzuar**; shteti nuk mund të ndërhyjë tek ajo, për shembull, duke diktuar çfarë të besojë një person apo të ndërmarrë hapa shtrënguese për ta bërë personin të ndryshojë besimet e ([Ivanova kundër Bullgarisë](#));

(b) e drejta e **shfaqjes** së besimeve të dikujt vetëm e në privat, por edhe ushtrimin e tyre në shoqërinë e të tjerëve dhe në publik. Kjo nuk është një e drejtë absolute: duke qenë se shfaqja nga dikush e besimit të tij ose të saj fetar mund të ketë ndikim te të tjerët, hartuesit e Konventës e cilësuan këtë aspekt të lirisë së fesë në mënyrën e parashtruar në Nenin 9 § 2. Ky paragraf i dytë parashikon se çdo kufizim që vendoset mbi lirinë e dikujt për të shfaqur fenë ose besimin duhet të përcaktohet me ligj dhe të jetë i nevojshëm në një shoqëri demokratike, në ndjekje të një apo më shumë synimeve legjitime të parashtruara aty ([Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 80). Me fjalë të tjera, kufizimet e

parashikuara në Nenin 9 § 2 kanë të bëjnë vetëm me lirinë e shfaqjes së fesë apo besimit të dikujt dhe jo me të drejtën për të pasur një fe a besim ([Ivanova kundër Bullgarisë](#), § 79).

24. Neni 9 § 1 garanton “lirinë ... publikisht ose privatisht, për shfaqjen e fesë apo besimit (të dikujt)”. Megjithatë, të dyja pjesët e alternativës “publikisht ose privatisht” nuk mund të shihen si përjashtuese të njëra tjetrës apo sikur iu lënë një zgjedhje autoriteteve publike; fjala vetëm sa tregon faktin që feja mund të praktikohet në secilën prej mënyrave ([X.kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)).

25. Edhe kur besimi në fjalë arrin nivelin e nevojshëm të forcës bindëse dhe rëndësisë, nuk mund të thuhet se çdo veprim që frymëzohet apo ndikohet, në ndonjë mënyrë, nga ky besim përbën “shfaqjen” e tij. **Kështu, për shembull, veprimet ose mosveprimet që nuk shprehin drejtpërdrejt besimin e dhënë apo që kanë vetëm lidhje të largët me një normë besimi, përjashtohen nga mbrojtja e Nenit 9 § 1. Që të përbëjë “shfaqje” në kuptim të Nenit 9, veprimi në fjalë duhet të lidhet ngushtësisht fenë apo besimin.** Shembull mund të jetë një akt faljeje apo devotshmërie, që përbën pjesë të ritualit të një feje apo besimi në një formë të njohur përgjithësisht. Megjithatë, shfaqja e fesë ose e besimit nuk kufizohet në këto veprime; ekzistenca e një lidhjeje të afërt dhe të drejtpërdrejtë mjaftueshëm midis verimit dhe besimit në thelbin e tij duhet të përcaktohet mbi faktet e secilit rast. Veçanërisht, aplikantët që pretendojnë se veprimi është në kuadër të lirisë së tyre për të shfaqur fenë apo besimet e tyre nuk kërkohet të vërtetojnë se kanë vepruar në përmbushje të një detyre që ua cakton feja në fjalë ([Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 82, dhe [S.A.S. kundër Francës](#) [DhL], § 55).

26. Po ashtu, si rregull i përgjithshëm, nuk justifikohet që autoritetet vendase të vënë në dyshim **sinqeritetin e besimeve**, që individi pretendon se ka, pa e mbështetur qëndrimin e tyre në prova të forta, bindëse. Kështu, Gjykata hodhi poshtë kundërshtimet në vijim të paraqitura nga qeveritë e paditura:

- qeveria franceze kishte argumentuar se një aplikante, e cila pretendonte se ishte myslimane dhe dëshironte të mbante perçe që i mbulonte gjithë fytyrën në publik, nuk kishte treguar se ishte ndjekëse e islamit dhe se dëshironte ta mbante perçen për arsye fetare. Për më tepër, Gjykata shprehu këndvështrimin se, fakti që kjo ishte një praktikë e një pakice mes grave myslimane, nuk e cenonte karakterizimin e saj ligjor ([S.A.S. kundër Francës](#) [DhL], § 56);
- qeveria letoneze kishte parashtruar se aplikanti, një i burgosur, nuk ishte ndjekës i *Vaishnavizmit* (varianti Vishnuit i Hinduizmit), për shkak se ai kishte ndjekur një kurs në distancë për mësimin e Biblës dhe se nuk i përkiste zyrtarisht degës lokale të Shoqatës Ndërkombëtare të Ndërgjegjes Krishna ([Kovalkovs kundër Letonisë](#) (vend.), § 57); qeveria rumune ngriti akuza mjaft të ngjashme se një aplikant kishte pretenduar, me gjasë, se ishte Budist, me qëllim që të përfitonte ushqim më të mirë në burg ([Vartic kundër Rumanisë](#) (nr. 2), § 46).

27. Sidoqoftë, organet e Konventës e kanë pranuar **mundësinë e vënies në dyshim të sinqeritetit të fesë së dyshuar të një individi**, në raste përjashtimore. Sigurisht, siç theksohet tanimë më lart, nuk është detyra e Gjykatës të vlerësojë legjitimitetin e pretendimeve fetare apo të vërë në dyshim themelin relativ të interpretimit të aspekteve të veçanta të besimeve apo riteve. Ajo është e papajisur për t’i hyrë diskutimit rreth natyrës dhe rëndësisë së besimeve individuale, pasi ajo çka është e shenjtë për dikë, mund të jetë absurde apo anatemë për dikë tjetër dhe nuk ka asnjë argument ligjor apo teknik për t’u mbështetur për të kundërshtuar pohimin e një besimtari që një besim a praktikë e caktuar është element i rëndësishëm i detyrimit të tij fetar. Kjo, megjithatë, nuk e ndalon Gjykatën të arrijë në gjetje faktike nëse pretendimet fetare të aplikantit janë të vërteta dhe të sinqerta ([Skugar dhe të tjerët kundër Rusisë](#) (vend.)).

28. Për shembull, organet e Konventës refuzuan të pranonte sinqeritetin e besimeve të dyshuara fetare të aplikantëve:

- në rastin e një të burgosuri, i cili donte ta regjistronin në regjistrat e burgut si ndjekës i fesë “Wicca”. Komisioni vendosi se kur ky shënim në regjistrat përfshin privilegje dhe lehtësi të caktuara, që i japin mundësi personit të interesuar të praktikojë fenë e tij, ishte e arsyeshme të kërkohej që feja e deklaruar të ishte e identifikueshme; megjithatë, aplikanti nuk kishte dhënë asnjë informacion për të vërtetuar ekzistencën objektive të kësaj feje (shih [X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)).
- në rastin e ndëshkimeve disiplinore kundër aplikantit, nëpunës i Kompanisë kombëtare të Energjisë Elektrike, i cili ishte deklaruar mysliman, për mungesë nga puna në dy raste gjatë të njëjtit vit, për të festuar festat fetare myslimane. Gjykatat vendase e kishin pranuar se ligji përkatës iu jepte të drejtë qytetarëve të besimit mysliman të merrnin leje të paguar në datat e festave fetare; megjithatë, në rastin e aplikantit, sinqeriteti i ndjekjes së islamit nga ana e tij ishte i dyshimtë, pasi ai nuk njihte as parimet bazë të kësaj feje dhe sepse, më parë, kishte festuar gjithnjë festat e krishtera. Gjykatat vendase, për rrjedhim, kishin konstatuar se aplikoni kishte deklaruar se ishte mysliman vetëm për të përfituar nga ditët e lejes shtesë. Gjykata pranoi se kur ligji parashikonte një privilegj apo përjashtim të posaçëm për anëtarët e një bashkësie të dhënë fetare – sidomos në fushën e punësimit - ishte e papajtueshme me Nenin 9 që personit të interesuar t’i kërkohej ndonjë lloj prove e përkatësisë së tij në këtë bashkësi, me qëllim që të kualifikohej për trajtimin e posaçëm në fjalë ([Kosteski kundër Ish-republikës Juosllave të Maqedonisë](#), § 39).

29. Organet e Konventës **kanë refuzuar të japin mbrojtjen e Nenit 9 § 1** (që nuk nënkupton se të njëjtat ankesa, kur është e nevojshme, nuk mund të shqyrtohen në kuadrin e dispozitave të tjera të Konventës) për:

- lirinë e gjuhës, përfshi të drejtën e përdorimit të gjuhës së zgjedhur nga personi për t’u arsimuar dhe në kontaktet me autoritetet ([Njëzet e tre banorë tëd’Alseberg et de Beersel kundër Belgjikës](#) (vend.); [Banorët e Leeuw-St.Pierre kundër Belgjikës](#)¹ (vendim), nr. 2333/64, vendim i Komisionit, datë 15 korrik 1965, *Vjetari* 8, f. 105);
- refuzimin për të votuar, në përgjithësi ose në zgjedhjet presidenciale në një vend ku pjesëmarrja është e detyrueshme ([X. kundër Austrisë](#) (vend.), nr. 1718/62, vendim i Komisionit, datë 22 prill 1965, *Vjetari* 8, f. 169²; [X. kundër Austrisë](#) (vend.));
- kërkesën e një aplikanti për anulimin e pagëzimit dhe konfirmimit të tij ([X. kundër Islandës](#) (vend.));
- një person i cili refuzoi të lidhte martesë me partnerin/en në përputhje me procedurën e parashikuar në ligjin civil, ndërkohë që i kërkonte shtetit ta njihte bashkimin e tyre si martesë të vlefshme ([X. kundër Gjermanisë](#) (vend.));
- dëshirën e një të burgosuri budist për t’i dërguar artikuj një reviste budiste për botim, ndërkohë që aplikanti nuk kishte treguar se si botimi i këtyre artikujve ishte i nevojshëm për ushtrimin e fesë së tij ([X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- shpërndarjen e trakteve që, edhe pse mbështetur në ide pacifiste, nxisnin ushtarët të mungonin pa leje dhe të shkelnin disiplinën ushtarake ([Arrowsmith kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), §§ 74-75; [Le Cour Grandmaison dhe Fritz kundër Francës](#) (vend.));

¹. Vendim i vlefshëm vetëm në kopje në letër në *Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut* në Bibliotekën e Gjykatës.

². Vendim i vlefshëm vetëm në kopje në letër në *Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut* në Bibliotekën e Gjykatës

- dëshirën e aplikantit që hiri i tij të shpërndahej në pronën e tij, me qëllim që të mos e varrosnin në një varrezë mes simboleve të krishtera ([X. kundër Gjermanisë](#) (vend.));
- dëshirën e një të burgosuri për t’u njohur si “i burgosur politik” dhe refuzimin e tij për të punuar në burg, për të mbajtur uniformën e burgut dhe për të pastruar qelinë e tij ([McFeeley dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.); [X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- refuzimin e një hebreu praktikant për të dorëzuar *get-in* (letër divorci) pas divorcit civil, duke e lejuar kështu të rimartohej në një ceremoni fetare ([D. Kundër Francës](#) (vend.));
- refuzimin e një doktori për t’u regjistruar në një skemë sigurimesh profesionale për moshën e vjetër ([V. kundër Holandës](#) (vend.));
- dëshirën e një shoqate për t’iu ofruar të burgosurve këshillim ligjor dhe garantimin e interesave të tyre për arsye idealiste ([Vereniging Rechtswinkels Utrecht kundër Holandës](#) (vend.));
- një prift i cili ishte shkarkuar për shkak se kishte refuzuar të përmbushte detyrat e tij administrative në një kishë shtetërore, si protestë kundër një ligji që zbuste rregullat mbi abortin ([Knudsen kundër Norvegjisë](#) (vend.));
- dëshirën e një burri për t’u martuar e kryer marrëdhënie seksuale me një vajzë nën moshën ligjore të dhënies së miratimit për seks, për shkak se një martesë e tillë ishte e vlefshme në kuadrin e ligjit islamik ([Khan kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- dëshirën e aplikantit për t’u divorcuar ([Johnston dhe të tjerët kundër Irlandës](#), § 63);
- dëshirën e konsumatorëve të energjisë elektrike për të shmangur detyrimet kontraktuale që kishin pranuar lirisht dhe refuzimin e tyre për të paguar faturën e energjisë elektrike, për shkak se një përqindje e shumës përkatëse do t’i kalonte financimit të një centrali me energji bërthamore ([K. dhe V. kundër Holandës](#) (vend.));
- dëshirën e një babai për t’i dhënë ndëshkim trupor fëmijës së tij ([Abrahamsson kundër Suedisë](#));
- refuzimin e dy arkitektëve për t’u anëtarësuar në Shoqatën e Arkitektëve, në shkelje të rregullave ligjore ([Revert dhe Legallais kundër Francës](#) (vend.));
- dëshirën për të shpalosur një banderolë që përmbante një slogan politik në një stacion hekurudhor ([K. kundër Holandës](#) (vend.));
- përmbajtjen e një diskutimi historiko-politik të zhvilluar gjatë një feste private ([F.P. kundër Gjermanisë](#) (vend.));
- dëshirën e një aplikanti për të zgjedhur lirisht mjekun e tij dhe për të detyruar fondin e tij të sigurimit shëndetësor të rimbursojë tarifat e një doktori të pakontraktuar ([B.C. kundër Zvicrës](#) (vend.); [Marty kundër Zvicrës](#) (vend.));
- dëshirën e aplikantit, edhe pse e motivuar nga besimi i krishterë, për të shpërndarë fletushka kundër abortit pranë një klinike aborti ([Van den Dungen kundër Holandës](#) (vend.));
- një njeri i cili u ankua se barra financiare që kishte për të paguar për mbajtjen ish-gruas dhe fëmijëve nuk e lejonte të vizitonte manastiret budiste, më i afërti prej të cilëve gjendej qindra kilometra nga shtëpia e tij ([Logan kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- refuzimet e një babai për të paguar pension për mbajtjen e vajzës së tij nën moshë, me arsyen se ajo kishte ndërruar fenë ([Karakuzey kundër Gjermanisë](#) (vend.));
- një gjyqtar ushtarak, kolonel i forcave ajrore turke, i cili kishte dalë në pension, për shkak se “sjellja dhe veprimet e tij tregonin se kishte përvetësuar opinione të paligjshme

fundamentaliste”; në rastin në fjalë, masa e kundërshtuar mbështetej jo në mendimet e besimet fetare të aplikantit apo në mënyrën me të cilën kryente detyrimet e tij fetare, por mbi sjelljen dhe veprimet e tij, që shkelnin disiplinën ushtarake dhe parimin e laicizmit ([Kalaç kundër Turqisë](#));

- dëshira e prindërve për t’i vënë fëmijës një emër të veçantë, pa përmendur asnjë motivim fetar ([Salonen kundër Finlandës](#) (vend.));
- dëshirën e prindërve për të shmangur detyrimin e parashikuar në legjislacionin vendas për të vaksinuar fëmijët e tyre ([Boffa dhe të tjerët kundër San Marinos](#) (vend.));
- refuzimin e hapur nga një avokat për të marrë pjesë në detyrat që i ishin caktuar zyrtarisht për të përfaqësuar personat e arrestuar nën mbikëqyrjen e policisë ([Mignot kundër Francës](#) (vend.));
- refuzimin e një shoferi për të lidhur rripin e sigurimit kur drejtonte makinën, me qëllim që të shprehte idenë se ai duhet të lejohet të zgjedhë vetë mjetet për mbrojtjen e integritetit të tij mendor e fizik ([Viel kundër Francës](#) (vend.));
- një shtetas algerian aktiv në Frontin Islamik të Shpëtimit, i cili u ankua për vendimin e autoriteteve zvicerane për sekuestrimin e kanaleve të komunikimit që kishte përdorur për qëllime propagande politike ([Zaoui kundër Zvicrës](#) (vend.));
- refuzimin nga bashkëpronarët e një farmacie për shitjen e kontraceptivëve ([Pichon dhe Sajous kundër Francës](#) (vend.));
- dëshirën për të kryer vetëvrasje të ndihmuar, e motivuar nga angazhimi ndaj parimit të autonomisë vetjake ([Pretty kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 82);
- dëshirën e aplikantëve për të vazhduar procesin gjyqësor, nxitur nga bashkëshorti/babai i tyre, i cili që prej atëherë kishte vdekur, kundër emërimit të një myftiu ([Sadik Amet dhe të tjerët kundër Greqisë](#) (vend.));
- studentin të cilit i ishte mohuar hyrja në konviktin e universitetit, me arsyen se mbante mjekër, edhe pse nuk kishte pretenduar asnjëherë se ishte i frymëzuar nga ndonjë ide a besim konkret, qoftë fetar apo i një lloji tjetër ([Tiğ kundër Turqisë](#) (vend.));
- dëshirën për të vendosur një gur përkujtimor mbi varrin e një pjesëtari të familjes, që mbante fotografinë e të vdekurit ([Jones kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- personat e dënuar si pjesëtarë të një organizate të konsideruar si terroriste (shih, mes shumë autoriteteve të tjera, [Gündüz kundër Turqisë](#) (vend.); [Kenar kundër Turqisë](#) (vend.));
- një gjyqtar i cili kishte marrë vërejtje, se kishte refuzuar të shqyrtonte çështjet, pasi ndihej i njëanshëm ([Cserjés kundër Hungarisë](#) (vend.)) dhe një mjek i punësuar nga një departament publik i sigurimeve shëndetësore, i cili ishte shkarkuar, pasi kishte refuzuar të kryente kontrollin mjekësor të një stazhierit, sepse kishte frikë “për njëanshmëri të mundshme”, e cila mund të çonte në vështirësi, në rast se do t’i duhej të punonte me stazhierin në ta ardhmen ([Blumberg kundër Gjermanisë](#) (vend.));
- një murgeshe të dënuar me gjobë, se kishte shkaktuar shqetësime gjatë një ceremonie fetare, duke bërë deklarata me zë të lartë gjatë lutjeve ([Bulqaru kundër Rumanisë](#) (vend.));
- një baba i cili jetonte me ndihmë papunësie, që ankohej se autoritetet bashkiake kishin refuzuar t’i rimbursenin koston e një peme Krishtlindjeje dhe një kurore të Ardhjes së Krishtit ([Jenik kundër Austrisë](#) (vend.)); kërkesa u hodh poshtë si abuzive, në kuptim të Nenit 35 § 3 a) të Konventës);
- një baba që ishte ndarë gjyqësisht nga bashkëshortja dhe që kundërshtonte që vajza e tij nën moshë (kujdestaria e së cilës i ishte dhënë nënës) të rritej me besimin katolik romak, edhe

pse, sipas gjykatave vendase, nëna vetëm sa kishte vepruar në përputhje me zgjedhjen e shprehur lirisht nga vajza ([Rupprecht kundër Spanjës](#) (vend.));

- dy organizata hebreje të cilat iu kishin kërkuar gjykatave ukrainase të rikthenin kufijtë e mëparshëm të disa varrezave të vjetra hebreje në qyteza të ndryshme në Ukrainë (që ishin braktisur prej më shumë se shtatëdhjetë vjetësh) dhe për të ndaluar punimet e ndërtimit mbi to (shih [Deklaratën e Bashkimit të Këshillave për Hebrenjtë në Ish-Bashkimin Sovjetik dhe Bashkimin e Organizatave Fetare Hebreje të Ukrainës](#) (vend.));
- dëshirën e një aplikanti për të ecur lakuriq në publik, mbështetur mbi besimin e tij se kjo sjellje ishte e pranueshme nga ana shoqërore ([Gough kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), §§ 185-188).

4. Detyrimet negative dhe pozitive të shtetit

(a) NDËRHYRJA NË USHTRIMIN E TË DREJTAVE TË MBROJTURA DHE ARSYETIMI PËRKATËS

30. Sipas kriterëve të Nenit 9 § 2 të Konventës, qëllimet e ligjshme që justifikojnë ndërhyrjen në shfaqjen e fesë apo besimit të një individi janë **siguria publike, mbrojtja e rendit publik, shëndeti dhe morali ose mbrojtja e të drejtave e lirive të tjerëve**. Kjo renditje e qëllimeve të ligjshme është rigorozisht shteruese dhe synimi i përkufizimit është domosdoshmërisht kufizues; që një kufizim i kësaj lirie të jetë në përputhje me Konventën, ai duhet të përmbushë, posaçërisht, një qëllim që mund të lidhet me një prej atyre të renditura në këtë dispozitë ([Sviato-Mykhailivska Parafiya kundër Ukrainës](#), §§ 132 dhe 137; [S.A.S. kundër Francës](#) [DhL], § 113).

31. Në kundërshtim me Nenin 8 § 2, 10 § 2 dhe 11 § 2 të Konventës dhe Nenin 2 § 3 të Protokollit Nr. 4, “**siguria kombëtare**” nuk përfshihet te qëllimet e renditura në Nenin 9 § 2. Kjo heqje nuk është aspak rastësore; përkundrazi, refuzimi i hartuesve të konventës për të përfshirë këtë shkak konkret midis shkaqeve të ndërhyrjes pasqyron rëndësinë themelore të pluralizmit fetar, si “një prej themeleve të një shoqërie demokratike” dhe faktin se shteti nuk mund të diktojë atë çka mund të besojë një person apo të ndërmarrë hapa shtrënguese që ai të ndryshojë besimet e tij ([Nolan dhe K. kundër Ruisisë](#), § 73). Kjo nënkupton se shteti nuk mund të shfrytëzojë nevojën për mbrojtjen e sigurisë kombëtare si bazën e vetme për kufizimin e ushtrimit të së drejtës së një individi apo grupi individësh për të shfaqur fenë e tyre.

32. Për më tepër, duhet vënë në dukje se **Neni 15** i Konventës i autorizon shtetet t’iu shmangen detyrimeve në kuadër të Nenit 9 “në shkallën e kërkuar rreptësisht nga nevojat e situatës, me kusht që këto masa të mos jenë në kundërshtim me detyrimet e tjera (të tyre) në kuadrin e së drejtës ndërkombëtare”, me një kusht të mëtejshëm, që të respektohen formalitetet procedurore të përcaktuara në Nenin 15 § 3.

33. **Ndërhyrja** në ushtrimin e të drejtave të siguruara në Nenin 9 të Konventës, mund të marrë, për shembull, formën e:

- dënimit penal ose administrativ apo shkarkimit për ushtrimin e të drejtave në fjalë ([Kokkinakis kundër Greqisë](#); [Ivanova kundër Bullgarisë](#); [Masaev kundër Moldavisë](#));
- pengesës fizike ndaj personave që ushtrojnë të drejtat e tyre, në kuadrin e Nenit 9, si ndërprerja e takimit nga policia ([Boychev dhe të tjerët kundër Bullgarisë](#));
- shkrirjes së organizatës fetare ([Dëshmitarët e Jehovait të Moskës dhe të tjerët kundër Ruisisë](#), §§ 99-103; [Qendra biblike e Republikës së Çuvashtit kundër Ruisisë](#), § 52; kjo bie në kundërshtim me jurisprudencën e mëparshme të Komisionit të llojit se shkrirja dhe ndalimi i një shoqate fetare nuk shkelte të drejtën individuale të fesë, konkretisht [X. kundër Austrisë](#), (vend.));

- mohimit të autorizimit, njohjes apo miratimit përkatës për lehtësimin e ushtrimit të të drejtave në fjalë ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#); [Vergos kundër Greqisë](#));
- vënies në zbatim të një ligji i paraqitur si asnjë, që kishte fuqi të lejonte shtetin të ndërhynte drejtpërdrejt në një mosmarrëveshje brenda besimit ([Sinoda e shenjtë e Kishës Ortodokse bullgare \(Metropolitan Inokentiy\) dhe të tjerët kundër Bullqarisë](#), § 157);
- përdorimit në dokumentet zyrtare i shprehjeve përçmuese kundër një bashkësie fetare, deri në pikën ku mund të sjellë pasoja negative për ushtrimin e lirisë së fesë ([Leela Förderkreis e.V. dhe të tjerët kundër Gjermanisë](#), § 84).

34. Nga ana tjetër, si rregull i përgjithshëm, nuk ka asnjë ndërhyrje në ushtrimin e të drejtave të siguruar nga Neni 9, në rastin e legjislacionit, funksionimi i të cilit parashikohet nga Konventa dhe që është përgjithësisht e në mënyrë asnjëse i zbatueshëm në sferën publike, pa cenuar liritë e garantuara nga Neni 9 ([C. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), (vend.); [Skugar dhe të tjerët kundër Rusisë](#) (vend.)).

35. Kur aplikantët ankohen për **ekzistencën në legjislacionin vendas të një gjobe të vendosur për një veprim që synojnë të ndërmarrin** dhe kur ata mbështeten në pretendimin e tyre të mbrojtja që ofron Neni 9, ata mund të pretendojnë se janë “viktima”, në kuptimin e Nenit 34 të Konventës, në rast se iu kërkohet ose të ndryshojnë sjelljen, ose të rrezikojnë ndjekjen penale apo, nëse janë pjesëtarë të një kategorie personash, të cilët rrezikojnë të preken drejtpërdrejt nga legjislacioni në fjalë. Kështu, për shembull, Gjykata pranoi se një grua myslimane që dëshironte të mbante mbulesë në të gjithë fytyrën në publik për arsye fetare mund të pretendonte se ishte “viktimitë” vetëm sepse një sjellje e tillë ishte e ndëshkueshme me ligj, përmes një gjobe, shoqëruar ose zëvendësuar nga një kur i detyrueshëm qytetarie. Në këtë mënyrë, aplikantja u vendos përpara dilemës: ose të pajtohej me ndalimin dhe të mos vishej në përputhje me qasjen e saj ndaj fesë, ose të refuzonte të vepronte në përputhje me ndalimin dhe të përballej me ndjekje ([S.A.S. kundër Francës](#) [DhL], § 57).

36. Shtetet kanë të drejtë të verifikojnë nëse një lëvizje apo shoqatë kryen, në ndjekje të supozuar të qëllimeve të tyre fetare, veprime që janë në dëm të popullsisë ose rendit publik ([Manoussakis dhe të tjerët kundër Greqisë](#), § 40; [Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), § 105). Në disa raste, shteti mund të ndërmarrë veprime parandaluese për të mbrojtur të drejtat themelore të të tjerëve; kjo kompetencë e shtetit për ndërhyrje parandaluese është plotësisht në përputhje me detyrimet pozitive në kuadrin e Nenit 1 të Konventës, në atë që shtetet kontraktuese duhet “t’i sigurojnë çdokujt brenda juridiksionit të tyre të drejtat dhe liritë e parashikuara në ... Konventë” ([Leela Förderkreis e.V. dhe të tjerët kundër Gjermanisë](#), § 99).

37. Në një shoqëri demokratike, në të cilën, brenda së njëjtës popullsi, bashkëjetojnë disa besime fetare, mund të jetë e nevojshme të vendosen kufizime të kësaj lirie, me qëllim që të pajtohen interesat e grupeve të ndryshme dhe të sigurohet që respektohen besimet e çdokujt. Megjithatë, në ushtrimin e kompetencave të veta rregullatore në këtë sferë dhe në marrëdhëniet me fetë, sektet dhe besimet e ndryshme, shteti ka për detyrë të mbetet asnjë dhe i paanshëm. Ajo çka është në diskutim këtu është ruajtja e pluralizmit dhe mirëfunksionimi i demokracisë ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), §§ 115-116).

38. Gjykata ka për detyrë të përcaktojë nëse masat e marra në nivel kombëtar janë të justifikuar në parim dhe përpjesëtimore ([Leyla Şahin kundër Turqisë](#) [DhL], § 110). Kjo nënkupton se **nuk duhet të ketë asnjë mjet tjetër për arritjen e të njëjtin qëllim, që do të ndërhynte në mënyrë më pak serioze në të drejtat themelore të përfshira**; në këtë pikë, iu takon barra autoriteteve të tregojnë se nuk ka pasur masa të tilla të vlefshme ([Qendra bilbake e çuvashit kundër Rusisë](#), § 58). Nga Neni 9 § 2 i Konventës nënkuptohet se çdo ndërhyrje duhet të përkohet me një “nevojë të ngutshme shoqërore”;

kështu, nocioni “i nevojshëm” nuk ka fleksibilitetin e shprehjeve të tilla, si “e dobishme” ose “e dëshirueshme” ([Sviato-Mykhailivska Parafiya kundër Ukrainës](#), § 116).

39. Kur vlerësohet nëse ndërhyrja është apo jo përpjesëtimore, Gjykata iu jep shteteve palë të Konventës një lloj **kufiri vlerësim** për të përcaktuar ekzistencën dhe shkallën e nevojës për këtë ndërhyrje. Duhet të kujtojmë se roli i mekanizmit të konventës është thelbësisht ndihmës. Në parim, autoritetet kombëtarë janë në pozitë më të mirë se një gjykatë ndërkombëtare për të vlerësuar nevojat dhe kushtet vendase dhe, si rezultat, për çështjet e politikave të përgjithshme, rreth të cilave mendimet mund të ndryshojnë në mënyrë të arsyeshme brenda një shoqërie demokratike, rolit të politikëbërësit vendas i duhet dhënë një peshë e posaçme – sidomos, kur të tilla çështje kanë të bëjnë me marrëdhënien e shtetit me besimet fetare. Sa i përket Nenit 9 të Konventës, parimisht, shtetit duhet t’i jepet një kufi i gjerë vlerësimi për të vendosur nëse dhe në çfarë shkalle është “i nevojshëm” kufizimi i së drejtës së dikujt për të shfaqur fenë apo besimet e tij. Megjithatë, në përcaktimin e shkallës së kufirit të vlerësimit në një çështje të dhënë, Gjykata duhet, gjithashtu, të marrë parasysh si çështjet specifike që diskutohen në çështjen në fjalë, ashtu edhe çështjen e përgjithshme që mbulon Neni 9, konkretisht, nevojën për të ruajtur pluralizmin e mirëfilltë fetar, i cili është jetësor për mbijetesën e çdo shoqërie demokratike. Rëndësi kryesore i duhet dhënë nevojës për ndërhyrje, në rastin kur duhet përcaktuar, sipas kërkesave të Nenit 9 § 1, nëse ndërhyrja përmbush një “nevojë mbizotëruese shoqërore” dhe është “përpjesëtimore me synimin e ligjshëm që ndiqet”. Qartësisht, kufiri i vlerësimit ecën krah për krah me mbikëqyrjen evropiane, që përqafon ligjin dhe vendimet në zbatim të tij, edhe kur ato nxirren nga një gjykatë e pavarur vendase. Lidhur me këtë, gjykata, kur është rasti, mund të marrë gjithashtu në konsideratë çdo konsensus dhe vlera të përbashkëta që lindin nga praktikatat e shteteve palë të Konventës ([Bayatyan kundër Armenisë](#) [DhL], §§ 121-122; [S.A.S. kundër Francës](#) [DhL], § 129).

40. Më tej, për të vlerësuar nëse një masë vendase është në përputhje me Neni 9 § 2 të Konventës, Gjykata duhet të marrë parasysh sfondin historik dhe tiparet e posaçme të fesë së dhënë, dogmën përkatëse, ritet, organizimin e kështu me radhë (për dy shembuj praktikë të kësaj qasjeje, shih [Cha’are Shalom Ve Tsedek kundër Francës](#) [DhL], §§ 13-19; [Mirojubovs dhe të tjerët kundër Letonisë](#), §§ 8-16). Kjo është pasojë logjike e parimeve të përgjithshme që qëndrojnë në themel të Nenit 9, që do të thotë, liria për të praktikuar fenë publikisht ose privatisht, autonomia e brendshme e bashkësive fetare dhe respekti për pluralizmin fetar. Në këndvështrimin e natyrës ndihmëse të mekanizmit për mbrojtjen e të drejtave individuale të parashikuara në Konventë, i njëjti detyrim iu takon edhe autoriteteve kombëtare për marrjen e vendimeve të detyrueshme në raportet e tyre me fetë e ndryshme ([Mirojubovs dhe të tjerët kundër Letonisë](#), § 81). Në lidhje me këtë, zakonisht, Gjykata i referohet jurisprudencës së saj në kuadrin e Nenit 14 të Konventës (ndalimi i diskriminimit), sipas së cilës, kjo dispozitë, në rrethana të caktuara, mund të shkelet, kur shtetet nuk sigurojnë trajtim të ndryshëm për persona situatat e të cilëve kanë ndryshim të konsiderueshëm ([Thlimmenos kundër Greqisë](#) [DhL], § 44).

41. Kur legjislacioni vendas ia nënshtron ushtrimin e së drejtës së lirisë së fesë apo një prej aspekteve të tij një sistemi autorizimi paraprak, përfshirja në procedurën e dhënies së autorizimit të një autoriteti të njohur klerikal – sidomos, një autoriteti që i përket një besimi, hierarkie ose bindjeje të ndryshme – nuk mund të pajtohet me kërkesat e paragrafit 2 të Nenit 9 ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), § 117; [Vergos kundër Greqisë](#), § 34; dhe, *mutatis mutandis*, [Pentidis dhe të tjerët kundër Greqisë](#)).

42. Së fundi, në ushtrimin e mbikëqyrjes së saj, Gjykata duhet të marrë në konsideratë ndërhyrjen për të cilën është paraqitur ankesa në bazë të dosjes në tërësi ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), § 119). Nëse është nevojë, ajo duhet të vlerësojë të gjitha faktet e çështjes dhe të marrë në konsideratë rendin e ngjarjeve në tërësinë e tyre, më shumë sesa si ndodhi të veçuara dhe të ndara nga njëra-tjetra ([Ivanova kundër Bullgarisë](#), § 83). Për më tepër, Gjykata duhet të jetë gjithnjë të sigurohet se vendimet e marra nga autoritetet shtetërore në fushën e lirisë së fesë

mbështeten në një vlerësim të pranueshëm të fakteve përkatëse ([Svyato-Mykhailivska Parafiya kundër Ukrainës](#), § 138).

(b) DETYRIMET POZITIVE TË SHTETEVE KONTRAKTUESE

43. Sipas kriterëve të Nenit 1 të Konventës, shtetet kontraktuese të Konventës duhet “t’i sigurojnë gjithkujt brenda juridiksionit të tyre të drejtat dhe liritë e përcaktuara në ... Konventë”. Për rrjedhojë, detyrimi mëse negativ i shtetit për të mos ndërhyrë në të drejtat e garantuara nga Neni 9 mund të kombinohet me **detyrimin pozitiv** të qenësishëm në këto të drejta – mes të tjerave, kur aktet e kundërshtuara ishin kryer nga agjentë privatë dhe nuk i vishen drejtpërdrejt shtetit të paditur. Për pasojë, këto detyrime, ndonjëherë, mund të kenë nevojë për masa që sigurojnë respektimin e lirie së fesë, që prek vetë strukturën e **marrëdhënieve ndërpersonale të individëve** ([Siebenhaar kundër Gjermanisë](#), § 38). Edhe pse kufiri midis detyrimeve pozitive dhe negative të shtetit në kuadrin e Konventës nuk ndikohet nga një përkufizim i saktë, parimet e zbatueshme, sidoqoftë, janë të krahasueshme. Në të dyja kontekstet, duhet marrë në konsideratë vendosja e një ekuilibri të drejtë midis interesave konkurruese të individit dhe të bashkësisë në tërësi; dhe në të dyja kontekstet, shteti gëzon një lloj **kufiri vlerësimi**. Për më tepër, edhe në raport me detyrimet pozitive që rrjedhin nga paragrafi i parë i Nenit 9, qëllimet e përmendura në paragrafin e dytë mund të kenë një lloj rëndësie ([Jakóbski kundër Polonisë](#), § 47; [Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 84).

44. Neni 9 nuk garanton, si i tillë, të drejtën për të përfituar nga **masat parandaluese** për të mbrojtur lirinë e fesë ([Hernandez Sanchez kundër Spanjës](#) (vend.)).

5. Mbivendosjet midis garancive të Nenit 9 dhe dispozitave të tjera të Konventës

45. Për vetë natyrën e saj, përmbajtja thelbësore e Nenit 9 të Konventës mund të mbivendosen ndonjëherë me përmbajtjen e dispozitave të tjera të Konventës; me fjalë të tjera, e njëjta ankesë e paraqitur në Gjykatë mund të mbulohet, ndonjëherë, në më shumë se një nen. Në raste të tilla, Gjykata, zakonisht, zgjedh ta shqyrtojë ankesën vetëm mbështetur në një nen, që e konsideron si më me vend, në dritën e rrethanave specifike të çështjes; sidoqoftë, duke e bërë këtë, ajo mban parasysh edhe nenin(et) e tjera dhe interpreton nenin që ka zgjedhur të marrë në konsideratë në dritën e këtyre të fundit. Nenet që ka më shumë të ngjarë të përfshihen përkrah Nenit 9 për të njëjtat faktet dhe të njëjtat ankesat janë si vijon:

(a) **Neni 6 § 1 i Konventës** (e drejta për një proces të rregullt, sidomos, e drejta e aksesit në gjykatë). Në një çështje që kishte të bënte me refuzimin e Gjykatës greke të Kasacionit për të njohur personalitetin juridik të Katedrales së dioqezës katolike romake të Kretës, duke i mohuar *locus standi* për të mbrojtur pasurinë e saj, Gjykata vendosi t’i vlerësonte ankesat e organit aplikant vetëm në kuadër të Nenit 6 § 1 të Konventës, më shumë sesa të Nenit 9 ([Kisha Katolike e Canea-s kundër Greqisë](#), §§ 33 dhe 50). Po kështu, në një çështje mosekzekutimi të dyshuar të vendimit të formës së prerë, që i njihet të drejtën famullisë dhe anëtarëve të saj t’i varrosnin të vdekurit e tyre në një varrezë lokale, duke zbatuar rritualet e tyre të posaçme, Gjykata vendosi ta vlerësonte ankesën vetëm në kuadër të Nenit 6 § 1 ([Famullia Katolike greke e Pesceanas kundër Rumanisë](#) (vend.), § 43);

(b) **Neni 8 i Konventës** (e drejta për të respektuar jetën private dhe/ose familjare). Gjykata i ka konsideruar kërkesat:

- vetëm në kuadrin e Nenit 8, më vete ose në lidhje me Nenin 14 – për shembull, lidhur me vendimin e gjykatave vendase për caktimin e vendqëndrimit të fëmijëve nën moshën madhore me një prej prindërve, në thelb, sepse njëri prej prindërve ishte Dëshmitar i Jehovahit ([Hoffmann kundër Austrisë](#); [Palau-Martinez kundër Francës](#); [Ismailova kundër Rusisë](#)). Gjykata theksoi se rregullat praktike për ushtrimin e autoritetit prindëror të

- përcaktuara nga gjykatat vendase nuk mund të shkelnin, si të tilla, lirinë e aplikantit për të shfaqur fenë e tij ose të saj ([Deschomets kundër Francës](#) (vend.));
- (c) **Neni 10** (liria e shprehjes). Gjykata i ka konsideruar çështjet vetëm në kuadrin e Nenit 10 – për shembull, sa i takon ndalesës së vendosur nga organi kompetent shtetëror mbi një stacion të pavarur radiofonik që transmetonte një reklamë me pagesë të natyrës fetare ([Murphy kundër Irlandës](#)) ose refuzimin nga organi kompetent për t'i dhënë licencë transmetimi një stacioni radiofonik me program fetar të krishterë ([Glas Nadejda EOOD dhe Anatoli Elenkov kundër Bullgarisë](#)). Kështu, për aq kohë sa aplikanti ankohet për ndërhyrje në shprehjen e besimeve dhe mendimeve në transmetimin e informacionit, Neni 10 përbën një *lex specialis* në lidhje me Nenin 9, duke e bërë të panevojshëm shqyrtimin më vete në kuadrin e këtij të fundit ([Balsytė-Lideikienė kundër Lituanisë](#) (vend.));
- (d) **Neni 11** (liria e tubimit dhe organizimit). Gjykata i ka konsideruar çështjet:
- në kuadër të Nenit 9, interpretuar në dritën e Nenit 11 – për shembull, sa i takon ndërhyrjes së shtetit në një mosmarrëveshje midis dy grupeve rivale brenda së njëjtës bashkësi fetare ([Hassan dhe Tchaouch kundër Bullgarisë](#) [DhL], § 65), shkrirjen e një organizate fetare ([Dëshmitarët e Jehovahit të Moskës dhe të tjerët kundër Rusisë](#), §§ 102-103), ose refuzimi i zgjatur për njohjen e personalitetit juridik të një bashkësie fetare ([Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas dhe të tjerët kundër Austrisë](#), § 60);
  - në kuadër të Nenit 9, interpretuar në dritën e Neneve 11 dhe 6 § 1 – për shembull, sa i takon refuzimit të autoriteteve vendase për të regjistruar ndryshimet në statutet e një organizate fetare që synonin ratifikimin e ndryshimit të besimit ([Svyato-Mykhailivska Parafiya kundër Ukrainës](#), § 152);
  - në kuadrin e Nenit 11 (liria e organizimit), interpretuar në dritën e Nenit 9 – për shembull, sa i takon refuzimit për rinovimin e regjistrimit të një organizate fetare ([Dega moskovite e Ushtrisë së Shpëtimit kundër Rusisë](#), §§ 74-75);
  - në kuadrin e Nenit 11 (liria e tubimit), interpretuar në dritën e Nenit 9 – për shembull, sa i takon, mohimit të aksesit për një grup që praktikonte Neodruidizmin në vendndodhjen historike të Stonhenxhit, për të festuar solsticin e verës ([Pendragon kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.); nga ana tjetër, shih edhe [Chappell kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- (e) **Neni 1 i Protokollit Nr. 1** (mbrojtja e pronës). Gjykata ka zgjedhur t'i marrë në shqyrtim çështjet vetë në kuadrin e Nenit 1 të Protokollit Nr. 1 - për shembull, lidhur me detyrimin e pronarëve të tokës, që janë personalisht kundër gjuetisë, ta tolerojnë atë në tokën e tyre ([Chassagnou dhe të tjerët kundër Francës](#) [DhL]; [Herrmann kundër Gjermanisë](#) [DhL]);
- (f) **Neni 2 i Protokollit Nr. 1** (e drejta e prindërve për t'iu respektuar bindjet fetare dhe filozofike në kuadrin e arsimimit të fëmijëve të tyre). Gjykata ka vendosur t'i vlerësojë çështjet:
- vetëm në kuadrin e Nenit 2 të Protokollit Nr. 1 – për shembull, sa i takon administrimit të orëve të detyrueshme të mësimin në kulturë fetare dhe formim moral në shkollat shtetërore ([Hasan dhe Eylem Zengin kundër Turqisë](#)) ose refuzimit nga autoritetet për të lejuar përjashtimin e plotë të fëmijëve nga orët e detyrueshme mësimore mbi fenë e krishterë ([Folgerø dhe të tjerët kundër Norvegjisë](#) [DhL]);
  - në kuadrin e Nenit 2 të Protokollit Nr. 1 dhe Nenit 9 të Konventës marrë më vete, duke mos gjetur asnjë shkelje të të parit mbi bazën e një argumentimi të hollësishëm dhe asnjë shkelje të të fundit, duke iu referuar thjesht këtij argumentimi ([Kjeldsen, Busk Madsen dhe Pedersen kundër Danimarkës](#));

- në kuadrin e Nenit 2 të Protokollit Nr. 1, i interpretuar në dritën e Nenit 9 – për shembull, lidhur me praninë e detyrueshme të kryqe në klasat e shkollave shtetërore ([Lautsi dhe të tjerët kundër Italisë](#) [DhL]);
- në kuadrin e Nenit 2 të Protokollit Nr. 1 për prindërit dhe Nenit 9 të Konventës për fëmijën - sa i takon ndëshkimit që një mësues kujdestar i kishte dhënë një nxënësi, pasi ai kishte refuzuar të merrte pjesë në paradën e shkollës ([Valsamis kundër Greqisë](#)).

46. Në fushën e arsimit dhe mësimdhënies, Neni 2 i Protokollit Nr. 1 është, në thelb, një *lex specialis* në lidhje me Nenin 9 të Konventës. Kjo gjen zbatim, së paku, kur, ashtu si në rastin aktual, çështja në diskutim është detyrimi i shteteve kontraktuese – sipas parashikimit në fjalinë e dytë të këtij neni – për të respektuar, në ushtrim të çdo funksioni që marrin përsipër lidhur me arsimimin dhe mësimdhënien, të drejtën e prindërve për të siguruar që ky arsimim e mësimdhënie janë në përputhje me bindjet e tyre fetare dhe filozofike ([Lautsi dhe të tjerët kundër Italisë](#) [DhL], § 59).

II. VEPRIMET E MBROJTURA NË KUADRIN E NENIT 9

1. Aspekti negativ

(a) E DREJTA PËR TË MOS PRAKTIKUAR FENË APO ZBULUAR BESIMET

47. Liria e fesë përfshin, po ashtu, të drejta negative, që domethënë, liria për të mos i përkurur një feje e për të mos e praktikuar atë ([Alexandridis kundër Greqisë](#), § 32). **Kjo nënkupton se shteti nuk mund t'i kërkojë një personi të kryejë një akt që, në mënyrë të arsyeshme, mund të shihet si deklarim besnikërie ndaj një feje të dhënë.** Për shembull, Gjykata vërejti se kishte pasur shkelje të Nenit 9 të Konventës, si rezultat i një kërkesë ligjore drejtuar aplikantit për të bërë betimin mbi Ungjill ose rrezikonin të humbin vendet në parlament ([Buscarini dhe të tjerët kundër San Marinos](#) [DhL], §§ 34 dhe 39).

48. Aspekti negativ i lirisë së dikujt për të shfaqur besimet fetare nënkupton, gjithashtu, se **nuk mund t'iu kërkohet individëve të zbulojnë përkatësitë ose besimet e tyre fetare;** ata as nuk mund të detyrohen shfaqin sjellje nga të cilat mund të kuptohet se kanë – ose nuk kanë – të tilla besime. Autoritetet shtetërore nuk janë të lira të ndërhyjnë në lirinë e ndërgjegjes së individëve, duke i pyetur rreth besimeve të tyre fetare ose duke i detyruar ata t'i shprehin këto besime ([Alexandridis kundër Greqisë](#), § 38; [Dimitras dhe të tjerët kundër Greqisë](#), § 78).

49. Për më tepër, kjo ndërhyrje mund të jetë e tërthortë; për shembull, kur një dokument zyrtar i lëshuar nga shteti (kartë identiteti, dëftesë shkolle, etj.) ka një kuti për fenë, lënia e kësaj kutie pa plotësuar ka një konotacion të posaçëm. Në rastin e veçantë të kartës së identitetit, Gjykata ka vendosur se kjo e dhëne – qoftë e detyrueshme apo fakultative – mbi fenë në këto dokumente bie ndesh me Nenin 9 të Konventës ([Sinan Işık kundër Turqisë](#), § 51-52 dhe 60). Neni 9 nuk siguron as të drejtën e regjistrimit të fesë së dikujt në kartën e identitetit, qoftë kjo edhe mbi baza vullnetare ([Sofianopoulos dhe të tjerët kundër Greqisë](#) (vend.)). Gjykata ka refuzuar, po ashtu, të njohë nevojën e përmendjes së fesë në regjistrat e gjendjes civile apo në kartat e identitetit për qëllime demografike, pasi kjo do të përfshinte, domosdoshmërisht, përcaktimin e detyrimit me ligj për deklarimin e besimit fetar ([Sinan Işık kundër Turqisë](#), § 44). Nga ana tjetër, nevoja që një nëpunës të informojë paraprakisht punëdhënësin për kushtet që i diktohen nga feja e tij, mbi të cilat dëshiron të mbështetet për të kërkuar një privilegj – për shembull, të drejtën për të munguar të premtën, me qëllim për t'u falur në xhami – nuk mund të barazohet me “detyrimin për të zbuluar bindjet fetare” ([X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)).

50. Gjykata ka konstatuar një shkelje të Nenit 9 të Konventës (i marrë më vete ose në lidhje me Nenin 14, që ndalon diskriminimin):

- si rezultat i organizimit të një procedure betimi në gjykatë, si parakusht për ushtrimin e profesionit ligjor, e cila mbështetej mbi supozimin se personi në fjalë ishte një i krishterë ortodoks dhe dëshironte të bënte betimin fetar; në mënyrë që të lejohej të bënte deklaratë solemne, në vend të betimit fetar, aplikantit i ishte dashur të zbulonte se nuk ishte i krishterë ortodoks ([Alexandridis kundër Greqisë](#), §§ 36-41);
- lidhur me të njëjtën çështje si ajo e [Alexandridis](#), edhe pse kishte të bënte me individë që merrnin pjesë në një proces penal si dëshmitarë, paditës apo të dyshuar ([Dimitras dhe të tjerët kundër Greqisë](#); [Dimitras dhe të tjerët kundër Greqisë](#) (nr. 2); [Dimitras dhe të tjerët kundër Greqisë](#) (nr. 3));
- për shkak të mungesës së një ore alternative mësimi të etikës që mund të ndiqej nga aplikanti, një nxënës i cili ishte përjashtuar nga lënda mbi fenë, kishte si pasojë në të gjitha dëftesat e shkollës dhe diplomës e shkollës fillore një vizë (“–”) në hapësirën që i rezervohej lëndës “Fe/Etikë”; edhe pse shenja e vendosur në këtë hapësirë nuk tregonte nëse nxënësi në fjalë e kishte ndjekur kursin e fesë ose etikës, mungesa e shenjës tregonte qartë se ai as nuk kishte ndjekur asnjë prej këtyre lëndëve, duke e ekspozuar ndaj riskut të stigmatizimit ([Grzelak kundër Polonisë](#); shih dy çështjet në të cilat organet e Konventës kanë deklaruar ankesa të ngjashme si të papranueshme, duke qenë qartësisht të pabazuara, [C.J., J.J. dhe E.J. kundër Polonisë](#) (vend.); [Saniewski kundër Polonisë](#), (vend.)).

51. Anasjelltas, Gjykata nuk konstatoi shkelje të Nenit 9 në rastin e shenjës “– –” (dy viza) në hapësirën përkatëse të kartës tatimore të aplikantit, që tregonte se ai nuk i përkiste asnjë prej kishave apo organizatave fetare për të cilat shteti vendoste një tatim kishtar. Gjykata vërejti se dokumenti në fjalë, që ishte rezervuar për punonjësit dhe autoritetet tatimore, nuk ishte konceptuar për përdorim publik, duke e kufizuar kështu objektin e ndërhyrjes së kundërshtuar ([Wasmuth kundër Gjermanisë](#), §§ 58-59).

(b) KUNDËRSHTIMI I NDËRGJEGJSHËM: E DREJTA E PERSONIT PËR TË MOS VEPRUAR NË KUNDËRSHTIM ME NDËRGJEGJEN DHE BINDJET E TIJ

52. Neni 9 nuk e përmend shprehimisht të drejtën e kundërshtimit të ndërgjegjshëm, qoftë në sferën ushtarake apo atë civile. Megjithatë, Gjykata është shprehur se garancitë e Nenit 9 gjejnë zbatim, në parim, për kundërshtimin e shërbimit **ushtarak**, kur ai është motivuar nga një kundërshti serioze, e pakapërcyeshme midis shërbimit të detyrueshëm ushtarak dhe ndërgjegjes së individit apo bindjeve të tij ose të saj të sinqerta dhe të thella fetare e të tjera. Përgjigja e pyetjes nëse dhe në ç’skallë përfshihet kundërshtimi ndaj shërbimit ushtarak në kuadrin e Nenit 9 ndryshon në varësi të rrethanave të secilit rast. Për shembull, Gjykata doli në përfundimin se kishte pasur shkelje të Nenit 9, si rrjedhojë e dënimit të aplikantit, një Dëshmitar i Jehovait (grup fetar, besimi i të cilit përfshin edhe bindjen se shërbimi, edhe i paarmatosur, në ushtri duhet refuzuar), se kishte shmangur shërbimin e detyrueshëm ushtarak, ndërkohë që ligji nuk parashikonte ndonjë shërbim civil alternativ ([Bayatyan kundër Armenisë](#) [DhL], § 110).

53. Më tej, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9 në një sërë çështjesh që kishin ngjashmëri të madhe me çështjen e *Bayatyan-it*, drejtuar kundër Armenisë ([Bukharatyan kundër Armenisë](#); [Tsaturyan kundër Armenisë](#)) dhe Turqisë ([Erçep kundër Turqisë](#); [Feti Demirtaş kundër Turqisë](#); [Buldu dhe të tjerët kundër Turqisë](#)). Në rastin e [Feti Demirtaş](#) në veçanti, Gjykata vendosi se fakti që aplikanti, i cili ishte dënuar disa herë, ishte çmobilizuar përfundimisht në bazë të një raporti mjekësor, që përcaktonte se vuante nga çrregullime të përshtatjes, nuk kishte ndryshuar asgjë e nuk e kishte hequr nga statusi i tij i “viktimës”; krejt e kundërta – kishte qenë gjatë shërbimit ushtarak që i ishte shfaqur çrregullimi psikologjik, duke e rënduar përgjegjësinë e shtetit të paditur ([Feti Demirtaş kundër Turqisë](#), §§ 73-77 dhe 113-114).

54. Të gjitha çështjet e lartpërmendura kishin të bënin me kundërshtues të ndërgjegjshëm, që ishin Dëshmitarë të Jehovahit. Megjithatë, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9 edhe në dy çështje pacifistësh, të cilët nuk përmendin asnjë besim fetar. Për këto çështje, Gjykata u përqendrua te detyrimet pozitive të shtetit, duke konstatuar shkelje si rezultat i mungesës së një procedure efektive dhe të disponueshme për t'u shfrytëzuar në sistemin ligjor turk, përmes së cilës aplikantët të mund të verifikonin nëse mund të pretendonin statusin e kundërshtuesit të ndërgjegjshëm ([Savda kundër Turqisë](#); [Tarhan kundër Turqisë](#)). Më parë, në një çështje kundër Rumanisë, aplikanti ishte ankuar se kishte qenë viktimë e diskriminimit, si rrjedhojë e refuzimit të autoriteteve kombëtare për ta regjistruar si kundërshtues i ndërgjegjshëm, pasi, sipas legjislacionit vendas, vetëm kundërshtuesit që nxirrnin arsye fetare mund ta pretendonin këtë status, ndërsa ai vetë ishte thjesht një pacifist. Megjithatë, duke qenë se aplikanti nuk ishte dënuar apo ndjekur penalisht asnjëherë dhe shërbimi i detyrueshëm ushtarak në kohë paqeje ishte shfuqizuar ndërkohë nga Rumania, Gjykata vlerësoi se ai nuk mund të pretendonte më se ishte "viktimë" e shkeljes së dyshuar ([T.N.B. kundër Rumanisë](#) (vend.)).

55. Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 14 (ndalimi i diskriminimit) në lidhje me Nenin 9 në tri raste, në të cilat pastorë të Dëshmitarëve të Jehovahit në Austri u ankuan se iu ishte mohuar përjashtimi i plotë nga shërbimi ushtarak dhe shërbimi alternativ civil, pasi ky përjashtim iu rezervoej funksionarëve të "grupimeve të njohura fetare" dhe nuk ishte e vlefshme për organizata "të regjistruara" fetare, si Dëshmitarët e Jehovahit aso kohe – pavarësisht ngjashmërisë në funksionet e ushtruara nga të gjithë funksionarët fetarë ([Löffelmann kundër Austrisë](#); [Gütl kundër Austrisë](#); [Lang kundër Austrisë](#)). Nga ana tjetër, Gjykata nuk konstatoi asnjë shkelje të Nenit 14 në lidhje me Nenin 9, në rastin e një predikuesi ungjillor, të cilit i ishte mohuar përjashtimi i plotë nga shërbimi ushtarak dhe civil. Në atë rast, Gjykata vërejti se aplikanti nuk kishte kërkuar asnjëherë të merrte statusin e "grupimit të njohur fetar"; për rrjedhojë, situata e tij nuk ishte e krahasueshme me atë të klerikëve të tjerë që drejtonin lutjet në këto grupime ([Koppi kundër Austrisë](#)).

56. Lidhur me kompensimin për personat që kanë pësuar shkelje të së drejtës së kundërshtimit të ndërgjegjshëm në të kaluarën, Gjykata deklaroi si të pabazuar ankimin e një Adventisti të Ditës së Shtatë, i cili ishte rekrutuar gjatë epokës komuniste dhe ishte dënuar me burgim për "mosbindje", pasi kishte refuzuar të bënte betimin dhe të merrte pjesë në prezantimin simbolik të armës së tij një të shtunë. Pas rënies së komunizmit dhe vendosjes së regjimit demokratik, atij nuk i ishte dhënë një pension më i lartë dhe avantazhet që ligji iu jepte viktimave të persekutimit politik të regjimit të vjetër, mbi bazën e jurisprudencës vendase në atë që dënimin për mosbindje ushtarake – për çdo lloj shkaku – nuk konsiderohej si "persekutim politik". Mbështetur në Nenin 14 në lidhje me Nenin 9, aplikanti u ankua për refuzimin nga gjykatat vendase për të marrë në konsideratë faktin se bindja e tij ishte motivuar nga bindjet e tij fetare. Gjykata vendosi se, edhe pse detyrimet pozitive që rrjedhin prej Nenit 14, mund ta detyronin shtetin të eliminonte pasojat negative për kundërshtuesit e ndërgjegjshëm nga dënimet për mosbindje ushtarake, ato nuk mund t'i japin vlerë pozitivisht, në asnjë mënyrë, dënimeve në fjalë, duke dhënë avantazhe financiare të rezervuara për kategori të tjera personash. Në këtë rast, jurisprudenca e hedhur poshtë kishte pasur një arsyetim objektiv e të bazuar, në përputhje me kufirin normal të vlerësimit të shtetit ([Baciu kundër Rumanisë](#) (vend.)).

57. Lidhur me **shkollat**, Gjykata nuk gjeti asnjë shkelje të Nenit 9 në çështjet e dy Dëshmitarëve të rinj të Jehovahit që ndiqnin shkollat e mesme në Greqi, të cilët ishin ndëshkuar me një ose dy ditë pezullim nga shkolla, sepse kishin refuzuar të merrnin pjesë në paradën përkujtimore të përvjetorit të fillimit të luftës midis Italisë fashiste dhe Greqisë. Aplikantët kishin informuar drejtorët e shkollave përkatëse se besimet e tyre fetare i ndalonin të bashkoheshin me përkujtimin e një lufte duke marrë pjesë, përpara autoriteteve civile, kishtare dhe ushtarake, në një paradë shkollore, që do të vijonte pas meshës zyrtare, e cila do të mbahej në të njëjtën ditë me paradën ushtarake. Duke qenë se nuk vërejti asnjë shkelje sa i përket së drejtës së prindërve për të siguruar arsimimin dhe mësimdhënien për vajzat e tyre në përputhje me bindjet e tyre filozofike (Neni 2 i Protokollit Nr. 1), Gjykata arriti në të njëjtin përfundim sa i takon së drejtës së lirisë së fesë në raport me vetë vajzat. Ajo vërejti se ato

ishin përjashtuar nga arsimi fetar dhe nga mesha ortodokse, sipas kërkesës. Lidhur me pjesëmarrjen e detyrueshme në paradën e shkollës, Gjykata vendosi se as qëllimi i paradës, as organizimet për të nuk mund të kishin ofenduar bindjet pacifiste të asnjërës prej vajzave dhe se përkujtimorë të tilla të ngjarjeve kombëtare iu shërbenin, në mënyrën e tyre, si objektivave pacifiste, ashtu edhe interesit publik ([Valsamis kundër Greqisë](#); [Efstratiou kundër Greqisë](#)).

58. Në fushën **civile**, interesi i një aplikanti për të mos vepruar në kundërshtim me ndërgjegjen e tij mund të kufizohet konsiderueshëm nga interesi publik për të siguruar një trajtim të barabartë për të gjithë përdoruesit, sidomos sa i takon trajtimin të çifteve të të njëjtit seks ([Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 105). Komisioni pranoi, gjithashtu, se bindjet e shprehura në përdorimin e klauzolës së ndërgjegjes në një kontekst profesional – për shembull klauzola e ndërgjegjes e një avokati – mund të përfshihet në objektin e Nenit 9. Kështu, në dritën e specifikës së saj dhe pavarësisht natyrës së saj profesionale, kjo klauzolë mund të ngatërrohet me bindjet personale të avokatit, në cilësinë e tij jo si zyrtar në gjykatë, por si individ privat ([Mignot kundër Francës](#), (vend.)).

59. Gjykata nuk konstatoi asnjë shkelje të Nenit 9 (më vete ose në lidhje me Nenin 14 të Konventës për ndalimin e diskriminimit) në çështjet në vijim:

- procesi disiplinor kundër një nëpunëseje të krishterë të një autoriteti vendor, pasi kishte refuzuar të punonte për regjistrimin e bashkimeve civile homoseksuale dhe shkarkimi i saj ([Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 dhe 36516/10, §§ 102-106, KEDNj2013);
- procesi disiplinor kundër një punonjësi të një shoqërie private, për shkak të refuzimit për t'iu ofruar terapi psikoseksuale çifteve të të njëjtit seks dhe shkarkimi i tij, pas këtij procesi ([Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#)).

60. Po ashtu, organet e Konventës refuzuan të njohin të drejtën e kundërshtimit të ndërgjegjshëm dhe, për rrjedhojë, të mos konstatojnë asnjë shkelje të Nenit 8 të Konventës, në çështjet në vijim:

- refuzimi i një pacifisti të grupimit *Quaker* për të paguar një përqindje të caktuar të tatimit të tij, derisa të sigurohej që ajo nuk do të shkonte për financimin e sektorit ushtarak ([C. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)); kjo qasje u konfirmua në [H. dhe B. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.) dhe refuzimi i një tatimpaguesi francez, i cili kundërshtonte abortin, për të paguar një përqindje të tatimit të përdorur për financimin e aborteve ([Bouessel du Bourg kundër Francës](#) (vend.)). Në të gjitha këto raste, Gjykata vendosi se detyrimi për të paguar tatime nuk kishte, në vetvete, asnjë ndikim konkret sa i përket ndërgjegjes individuale, pasi asnjënjësia e detyrimit ilustron nga fakti se tatimpaguesit individualë nuk mund të ndikonin në shpërndarjen e tatimeve apo të vendosnin për këtë shpërndarje në momentin e vendosjes së tatimeve;
- masa disiplinore e marrë kundër një avokati që kishte refuzuar zyrtarisht të kryente detyrat që i ishin caktuar zyrtarisht në përputhje me ligjin, për të përfaqësuar personat që mbaheshin në mbikëqyrje nga policia, me arsyetimin se ai ishte parimisht kundër ligjit në fjalë. Edhe pse pranoi se klauzola e ndërgjegjes profesionale të avokatit mund të përfshihej në objektin e Nenit 9, Komisioni vërejti se aplikanti thjesht kishte kundërshtuar sistemin ligjor në fjalë, pa u ankuar asnjëherë se i është kërkuar të paraqitet në një çështje konkrete, që ka fyer ndërgjegjen e tij, çka do t'i jepte mundësinë të mbështetej në klauzolën e dhënë ([Mignot kundër Francës](#) (vend.));
- një çështje në të cilën aplikantët, bashkëpronarë të një farmacie, kishin refuzuar të shisnin barna kontraceptive në farmacinë e tyre, për shkak të besimeve të tyre fetare ([Pichon dhe Sajous kundër Francës](#) (vend.)).

61. Gjykata, gjithashtu, pushoi çështjet në vijim:

- një kërkesë paraqitur nga një person i papunë – i cili deklaronte se nuk i përkiste një feje të caktuar – të cilit i ishin ndërprerë përkohësisht përfitimet e papunësisë pasi kishte refuzuar një punë si recepcionist në një qendër konferencash e seminaresh që i përkiste kishës protestante lokale. Gjykata vërejti se puna në fjalë kishte thjesht të bënte me ndihmën ndaj klientëve, që, sipas përshkrimit, puna nuk kishte lidhje me asnjë lloj besimi fetar dhe se nuk ishte demonstruar se puna do të shkelte liritë e aplikantit për të mos ndjekur një fe ([Dautaj kundër Zvicrës](#) (vend.));
- çështja e paraqitur nga një mjek i punësuar në departamentin publik të sigurimeve shëndetësore, i cili ishte pushuar nga puna, pasi kishte refuzuar të kryente ekzaminimin mjekësor të një stazhieri, pasi i trembej “njëanshmërisë së mundshme”, që mund të sillte vështirësi, nëse do t’i duhej të punonte me praktikantin në të ardhmen. Gjykata vërejti se qëndrimi i praktikantit nuk përbënte shprehje të një këndvështrimi koherent mbi një problem themelor she se ai nuk ishte shpjeguar dilemën morale që kishte dashur të shmangte. Për rrjedhojë, nuk kishte “shfaqje të besimeve personale”, për qëllim të Nenit 9 ([Blumberg kundër Gjermanisë](#) (vend.));
- një çështje e paraqitur nga disa shtetas rusë, të cilët ankoreshin për legjislacionin që i caktonte “numra tatimpaguesish” individualë të gjithë tatimpaguesve dhe që ata e konsideruan si pararendës të Shenjës së Antikrishtit. Gjykata vërejti se kjo masë zbatohet në mënyrë të përgjithshme dhe asnjëherë në sferën publike dhe se aplikantëve nuk iu ishte kërkuar të aplikonin apo të përdornin numrat e tatimpaguesve, pasi ligji shprehimisht autorizonte shumicën e tatimpaguesve për të mos e përdorur atë në dokumente zyrtare. Për më tepër, Gjykata theksoi se përmbajtja e dokumenteve zyrtare ose bazave të të dhënave nuk mund të përcaktohet nga dëshirat e individëve të përfshirë aty. Për rrjedhojë, nuk kishte pasur asnjë ndërhyrje në të drejtat e siguruara nga Neni 9 ([Skugar dhe të tjerët kundër Rusisë](#) (vend.)).

2. Aspekti pozitiv

(a) PARIMET E PËRGJITHSHME

62. Edhe pse liria e fesë është kryesisht një çështje e ndërgjegjes individuale, ajo, gjithashtu, nënkupton, mes të tjerave, lirinë për “shfaqjen e fesë [nga dikush]” vetëm dhe privatisht ose në bashkësi me të tjerët, publikisht dhe në rrethin e atyre që kanë të njëjtin besim me të. Neni 9 rendit një numër formash që mund të marrë shfaqja e fesë ose besimit të një individi, konkretisht, nëpërmjet kultit, mësimdhënies, praktikave dhe kryerjes së riteve ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), § 114).

63. Përveç rasteve tejet të jashtëzakonshme, e drejta e lirisë së fesë, siç është e garantuar në Konventë, është e papajtueshme me asnjë kompetencë nga ana e shtetit për të vlerësuar legjitimitetin e besimeve fetare apo mënyrat në të cilat shprehen këto besime ([Hassan dhe Tchaouch kundër Bullgarisë](#) [DhL], § 76; [Leyla Şahin kundër Turqisë](#) [DhL], § 107). Po kështu, shteti ka një kufi të ngushtë vlerësimi dhe mund të paraqesë arsye serioze e bindëse për të ndërhyrë në zgjedhjet që bëjnë njerëzit në ndjekje të standardit fetar të sjelljes në sferën e autonomisë së tyre vetjake. Ndërhyja mund të justifikohet në dritën e paragrafit 2 të Nenit 9, në rast se zgjedhjet janë të papajtueshme me parimet kyçe që qëndrojnë në themel të Konventës, si, për shembull, martesë poligame apo nën moshë ose shkelja flagrante e barazisë gjinore, ose nëse këto iu imponohen besimtarëve me anë të forcës apo kërcënimit ([Dëshmitarët e Jehovahit të Moskës dhe të tjerët kundër Rusisë](#)).

64. Neni 9 nuk mbron çdo akt të motivuar apo frymëzuar nga feja apo besimi dhe, jo gjithnjë, siguron të drejtën për t'u sjellë në sferën publike në mënyrën që dikton apo frymëzon feja apo besimet e dikujt (*Kalaç kundër Turqisë*). Po ashtu, si rregull i përgjithshëm, ai nuk jep të drejtën për të refuzuar, mbi bazën e bindjeve fetare, respektimin e legjislacionit, funksionimi i të cilit parashikohet në Konventë dhe që gjen zbatim në mënyrë të përgjithshme dhe asnjëse (*Fränklin-Beentjes dhe CEFLU-Luz da Floresta kundër Holandës* (vend.)). Që një veprim i cili është frymëzuar, motivuar apo ndikuar nga feja apo një grup besimesh të konsiderohet si “shfaqje” e këtyre të fundit, në kuptimin e Nenit 9, ai duhet të jetë i lidhur ngushtë me fenë ose besimet në fjalë. Një shembull mund të jetë akti i lutjes ose devotshmërisë, që përbën pjesë të ushtrimit të një feje ose besimeve në një formë të njohur përgjithësisht. Megjithatë, “shfaqja” e fesë ose besimit nuk kufizohet vetëm te këto akte; ekzistenca e një lidhjeje mjaftueshëm të afërt e të drejtpërdrejtë midis veprimit dhe besimit në thelb të tij duhet përcaktuar mbi faktet e secilit rast. Veçanërisht, aplikantët që pretendojnë se një akt i dhënë përfshihet në lirinë e tyre për shfaqjen e fesë ose besimeve të tyre nuk kërkohet të përcaktojnë se vepruan në përmbushje të një detyre të përcaktuar nga feja në fjalë (*S.A.S. kundër Francës* [DhL], § 55).

65. Ndonjëherë, në ushtrimin e lirisë së tyre për të shfaqur fenë, individët mund të duhet të marrin parasysh situatën e tyre konkrete profesionale ose kontraktuale (*X. kundër Mbretërisë së Bashkuar* (vend.); dhe *Kalaç kundër Turqisë*, § 27). Për shembull, gjykata deklaroi si qartësisht të pabazuar një ankesë të paraqitur nga një aplikant, të cilit i ishte anuluar autorizimi për të ngritur një agjenci private sigurie, për shkak se ishte bërë anëtar i Bashkësisë Aumiste të Mandaromit dhe, për rrjedhojë, nuk përmbushte më kriterin e “ndershmërisë”, përcaktuar nga legjislacioni zviceran për dhënien e këtij autorizimi. Gjykatat vendasi kishin konstatuar se udhëheqësi i Bashkësisë ishte person i rrezikshëm, se mësimet e tij kishin të bënin me afrimin e Apokalipsit, se ai ishte përgjegjës për shtyrjen e ndjekësve të tij për të kryer vetëvrasje ose akte dhune dhe, së fundi, se, lënia në dorë e mundësive që krijoheshin nga drejtimi i një agjencie sigurie në duart e një organizate të tillë, mund të përbënte rrezik për sigurinë dhe rendin publik. Gjykata, në thelb, mbështeti gjetjet e gjykatave vendase dhe doli në përfundimin se ndërhyrja e kundërshtuar ishte në përputhje me Nenin 9 § 2 të Konventës (*C.R. kundër Zvicrës* (vend.)).

66. Vështrimi i mëtejshëm mbi jurisprudencën e gjykatës përfshin shfaqje të ndryshme të lirisë së fesë, që shkojnë nga format më personale e intime (që lidhen me çështjet shëndetësore), deri në shprehjet më të gjera në bashkësi e publike (lidhur me lirinë e lutjes kolektive dhe të drejtën e hapjes së faltoreve të hapura).

(b) LIRIA E ÇËSHTJEVE FETARE DHE SHËNDETËSORE

67. Gjykata ka vendosur se refuzimi i **transfuzioneve të gjakut** të cilin Dëshmitarët e Jehovahit e miratojnë lirisht është, në parim, një çështje që i përket autonomisë individuale të personit dhe, si e tillë, mbrohet nga Nenet 8 dhe 9 të Konventës. Në këtë kontekst, Gjykata, së pari, vërejti se refuzimi i transfuzionit nuk mund të barazohej me vetëvrasjen, pasi Dëshmitarët e Jehovahit nuk e refuzonin trajtimin mjekësor, në përgjithësi; transfuzioni ishte e vetmja procedurë mjekësore që ata e kundërshtonin për arsye fetare. Edhe pse pacienti refuzon transfuzionin, që, sipas opinionit mjekësor të konsideruar, është absolutisht thelbësor për t'i shpëtuar jetën ose për të parandaluar dëme të pariparueshme në shëndetin e tij, Gjykata u shpreh se liria e dikujt për ta bërë jetën sipas zgjedhjes së tij përfshin lirinë për të ndjekur aktivitete që perceptohen si të dëmshme fizikisht ose të rrezikshme në natyrë për individin e përfshirë. Në sferën e ndihmës mjekësore, edhe kur refuzimi për të pranuar një trajtim të posaçëm mund të ketë rezultat vdekjeprurës, imponimi i trajtimit mjekësor pa miratimin e një pacienti të rritur, me zotësi mendore, do të ndërhynte në të drejtën e tij ose të saj për integritet fizik dhe do të cenonte të drejtat e mbrojtura në kuadrin e Nenit 8. Megjithatë, nëse kjo liri personale duhet të jetë e mirëfilltë, pacientët duhet të jenë në gjendje të bëjnë zgjedhje në përputhje me mendimet dhe vlerat e tyre – edhe nëse të tjerëve këto zgjedhje iu

duken të paarsyeshme, të pakujdesshme apo të nxituara. Pas marrjes në konsideratë të legjislacionit përkatës vendas, Gjykata konstatoi se ai ofronte mbrojtje të mjaftueshme, qoftë për lirinë e zgjedhjes së pacientëve në moshë madhore, ashtu edhe për interesat objektive të të miturve (duke iu dhënë gjykatave kompetencën për të anuluar kundërshtimin nga ana e prindërve të trajtimit mjekësor që mund të shpëtojë jetën e fëmijës). Për rrjedhojë, ndalimi i transfuzioneve të gjakut në mësimet e Dëshmitarëve të Jehovait nuk mund të shërbejë si justifikim për shkrirjen e organizatës dhe ndalimin e veprimtarive të saj ([Dëshmitarët e Jehovait të Moskës dhe të tjerëthovah's Witnesses of Moscow dhe të tjerët kundër Rusisë](#), §§ 131-144).

(c) RESPEKTIMI I LIGJEVE DIETETIKE

68. Respektimi i ligjeve dietetike nga një fe apo një sistem filozofik është një “praktikë”, e cila mbrohet nga Neni 9 § 1 i Konventës ([Cha'are Shalom Ve Tsedek kundër Francës](#) [DhL], §§ 73-74; [Jakóbski kundër Polonisë](#)). Në dy raste, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9, për shkak të refuzimit të një administrate burgu për t'iu siguruar aplikantëve, të burgosur të besimit Budist, vakte pa mish, edhe pse ky rregullim nuk do të ishte një peshë e tepërt mbi burgjet në fjalë ([Jakóbski kundër Polonisë](#); [Vartic kundër Rumanisë](#) (nr. 2)). Në çështjen e fundit, sidomos, aplikanti kishte mundur të merrte vetëm një dietë ushqimore për të burgosurit e sëmurë, që përmbante mish. Gjykata theksoi se aplikanti kishte shumë pak hapësirë për të marrë ushqim që përputhej me fenë e tij, sidomos pasi Ministri i Drejtësisë kishte ndaluar marrjen e pakove me ushqime nëpërmjet postës ([Vartic kundër Rumanisë](#) (nr. 2), §§ 47-50).

69. Nga ana tjetër, Komisioni e deklaroi të papranueshëm një çështje në të cilën aplikanti, hebre ortodoks që vuante dënimin me burgim, u ankua se nuk i ishte dhënë rregullisht ushqim kosher. Komisioni theksoi se aplikantit i ishte ofruar dietë vegetariane kosher, se për këtë çështje ishte konsultuar edhe kryerabini dhe se ai i kishte miratuar masat e marra nga autoritetet për të respektuar të drejtat fetare të aplikantit ([X kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)).

70. Po ashtu, Gjykata nuk konstatoi shkelje të Nenit 9, i marrë më vete apo në kombinim me Nenin 14 të Konventës (ndalimi i diskriminimit) në rastin kur shoqata e aplikantit, një shoqatë liturgjike hebreje ultra ortodokse franceze, anëtarët e së cilës kishin kërkuar të drejtën për të ngrënë mish “glatt” nga kafshë të therura në përputhje me rregulla më të rrepta sesa kashruti standard, u ankuan për refuzimin e autoriteteve për të dhënë miratimin e kërkuar për të autorizuar kasapët për kryerjen e ritualit të përcaktuar të therjes, edhe pse ia kishte dhënë këtë autorizim Shoqatës së Këshillit Hebre të Parisit, ku bënin pjesë shumica e hebrenjve në Francë. Duke vërejtur se shoqata ankimuese mund të merrte lehtësisht furnizime me mish “glatt” në Belgjikë dhe se një numër dyqanesh mishi që vepronin nën kontrollin e Shoqatës së Këshillit Mbikëqyrës kishin mish “glatt” të certifikuar në dispozicion të hebrenjve, Gjykata vendose se mohimi i miratimit të ankimuar nuk përbënte ndërhyrje në të drejtat e shoqatës së aplikantit për lirinë e shfaqjes së fesë. Ajo specifikoi se, duke qenë se shoqata e aplikantit dhe anëtarët e saj kishin mundësi ta blinin mishin në fjalë, e drejta e lirisë së fesë e garantuar nga Neni 9 i Konventës nuk mund të shtrihej tek e drejta për të marrë pjesë personalisht në kryerjen e ritualit të therjes dhe procesin vijues të certifikimit ([Cha'are Shalom Ve Tsedek kundër Francës](#) [DhL], § 82).

(d) MBAJTJA E VESHJEVE DHE SIMBOLEVE FETARE

71. Një shoqëri e shëndetshme demokratike duhet të tolerojë dhe mbështetë pluralizmin dhe diversitetin në sferën fetare. Për më tepër, një individ i cili e ka bërë parim qendror fenë duhet, në parim, të jetë në gjendje t'ua komunikojë atë besim të tjerëve, mes të tjerash, duke mbajtur simbole dhe artikuj veshjeje fetare ([Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 94). Mbajtja e këtyre simboleve ose veshjeve është e motivuar nga besimi i personit dhe dëshira e tij dhe e saj si dëshmi e besimeve të tij ose të saj fetare, në formën e lutjes, praktikës dhe ritualit; ky është, për rrjedhojë, një veprim i mbrojtur nga Neni 9 § 1 ([Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 89). Megjithatë, e drejta për mbajtjen e veshjeve dhe simboleve fetare nuk është absolute dhe

duhet ekuilibruar me interesat e ligjshme të personave të tjerë fizikë e juridikë. Jurisprudenca aktuale e Gjykatës në këtë fushë mbulon tri fusha të ndryshme: a) hapësirën publike; b) vendin e punës dhe c) shkollat e universitetet.

72. Së pari, lidhur me hipotezën e parë të mbajtjes së veshjeve e simboleve fetare në **hapësirën publike**, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9 që rridhte prej dënimit penal të aplikantëve të cilët ishin anëtar të grupit fetar të quajtur, “*Aczimendi tarikati*”, mbi bazën e legjislacionit turk, që e ndalon mbajtjen e disa llojeve të kostumeve fetare në hapësirat publike të hapura për të gjithë, jashtë ceremonive fetare. Në këtë rast, kostumi në fjalë përfshinte një çallmë të zezë, pantallona benevrekë dhe një tunikë të zezë, shoqëruar me një skeptër. Duke pasur parasysh rrethanat e çështjes dhe formulimin e vendimeve të nxjerra nga gjykatat vendase dhe duke marrë në konsideratë rëndësinë e parimit të laicitetit për sistemin demokratik në Turqi, Gjykata pranoi, për aq kohë sa ndërhyrja në fjalë kishte për synim të siguronte respektimin e parimeve laike dhe demokratike, ajo ishte në përmbushje të qëllimeve të ligjshme të renditura në nenin 9 § 2, d.m.th., mbrojtjen e sigurisë publike, rendit publik dhe të drejtave e lirive të të tjerëve. Megjithatë, Gjykata vlerëson se nevoja e marrjes së masës kundrejt këtyre qëllimeve nuk ishte përcaktuar. Ajo vërejt se ndalimi nuk iu ishte drejtuar nëpunësve publikë, të cilëve iu kërkohet të tregojnë maturi në ushtrimin e detyrave të tyre, por qytetarëve të zakonshëm dhe se kishte synuar veshjet e mbajtura jo në institucione të caktuara publike, por të në gjithë hapësirën publike. Më tej, nga dosja e çështjes nuk rezultoi se mënyra me të cilën aplikantët –të cilët ishin mbledhur jashtë një xhamie duke mbajtur kostumin në fjalë me të vetmin qëllim për të marrë pjesë në një ceremoni fetare – kishin shfaqur besimin e tyre me anë të një lloji të caktuar veshjeje kishte përbërë apo ishte përgjegjëse për se përbënte kërcënim ndaj rendit publik ose një mjet për të ushtruar trysni mbi të tjerët. Së fundi, në përgjigje të argumentit të qeverisë turke se aplikantët mund të ishin duke u angazhuar në proselitizëm, Gjykata nuk gjeti asnjë provë në dosje që tregonte se ata ishin përpjekur të ushtronin një trysni të gabuar të kalimtarët në rrugë dhe hapësirat publike, me qëllim përhapjen e besimeve të tyre fetare ([Ahmet Arslan dhe të tjerët kundër Turqisë](#)).

73. Në të kundërt, Gjykata nuk konstatoi asnjë shkelje të Nenit 9 në çështjen kundër Francës që kishte të bënte hyrjen në fuqi të një ligji që ndëshkonte mbajtjen në hapësirën publike një objekt veshjeje që synonte të mbulonte fytyrën (për rrjedhojë, duke përfshirë burkan e nikabin). Ky akt ndëshkohej me gjobë dhe/ose kurs të detyrueshëm qytetarie. Gjykata vlerësoi se kjo çështje ndryshonte në mënyrë domethënëse nga çështja e [Ahmet Arslan dhe të tjerët kundër Turqisë](#), pasi mbulesa islamike e fytyrës kishte veçantinë e mbulimit të gjithë fytyrës, me përjashtimin e mundshëm të syve. Në të njëjtën mënyrë, ndalimi në Francë nuk ishte mbështetur shprehimisht te konotacioni fetar i objektit të veshjes në fjalë. Gjykata njohu ligjshmërinë e argumentit të qeverisë së paditur se fytyra luante një rol të rëndësishëm në ndërveprimin njerëzor dhe se individët e pranishëm në vende të hapura për të gjithë mund të mos donin të shihnin praktika apo qëndrime që vënë në dyshim mundësinë e marrëdhënive të hapura ndërpersonale, që, sipas një konsensusi të vendosur, përbëjnë një element të domosdoshëm të jetës së komunitetit brenda shoqërisë në fjalë. Për rrjedhojë, Gjykata pranoi se barriera e vendosur ndaj të tjerëve përmes një velloje që mbulon fytyrën ishte perceptuar nga shteti i paditur se ishte në shkelje të së drejtës së të tjerëve për të jetuar në një hapësirë socializimi, që e bënte jetesën më të lehtë; me fjalë të tjera, shteti mund ta shohë si thelbësore që t’i japë peshë të posaçme në lidhje me këtë ndërveprimin midis individëve dhe mund ta konsideronte këtë si të ndikuar negativisht nga fakti se disa fshihnin fytyrat e tyre në vendet publike. Edhe u shpreh me një lloj dyshimi sa i përket nevojës për ta trajtuar vështirësinë në fjalë nëpërmjet një ndalimi tërësor (duke pasur parasysh numrin e vogël të grave të përfshira) dhe shprehu shqetësimet e saj lidhur me rrezikun e ndikimit negativ në situatën shoqërore të grave në fjalë, që mund ta shihnin veten të izoluar, Gjykata konstatoi se shteti i paditur nuk e kishte tejkaluar kufirin e tij të vlerësimit, sidomos, duke parë shkallën e lehtë të dënimit të vendosur ([S.A.S. kundër Francës](#) [DhL]).

74. Organet e Konventës kanë refuzuar gjithnjë të pranojnë themelin e ankimeve që kanë të bëjnë me heqje të detyrueshme të përkohshme për **arsye sigurie** të një objekti veshjeje që lidhet me një fe. Për shembull, ato kanë pushuar çështje lidhur me:

- vendosjen e gjobës për një Sikh praktikant për shkeljet e detyrimit që motoçiklisti të mbajë një kokore; aplikanti paraqiti argumentin se feja e tij i kërkonte të mbante një çallmë gjatë gjithë kohës, që ia bënte të pamundur të mbante kokore ([X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- detyrimin për një Sikh praktikant që të hiqte çallmën kur kalonte përmes skanerit, përpara hyrjes në sallën e pritjes së aeroportit ([Phull kundër Francës](#) (vend.));
- detyrimin që i ishte vendosur një aplikanteje, e cila kishte shkuar në Konsullatën e Përgjithshme të Francës në Marok, për të kërkuar vizë, që të hiqte perçen për kontroll identiteti; pas refuzimit për ta bërë këtë, ajo ishte ndaluar të hynte në mjediset e Konsullatës dhe nuk kishte mundur të merrte vizën. Gjykata hodhi poshtë argumentin e aplikantes se ajo do ishte gati për heqjen e perçes, por vetëm në prani të një gruaje; ajo vlerësoi se fakti që autoritetet konsullore franceze nuk kishin caktuar një oficerë femër për të kryer identifikimin e aplikantes nuk e tejkallonte kufirin e vlerësimit të shtetit për këto çështje ([El Morsli kundër Francës](#) (vend.));
- detyrimin për t'u shfaqur pa mbuluar kokën në fotografitë e identitetit për dokumente zyrtare dhe, më konkretisht, detyrimin e vendosur ndaj një studenteje myslimane që të dorëzonte një foto identiteti ku ishte pa mbuluar kokën, me qëllim që të merrte diplomën universitare ([Karaduman kundër Turqisë](#) (vend.); [Araç kundër Turqisë](#) (vend.));
- detyrimin për të mos mbuluar kokën në fotografitë e identitetit për dokumentet zyrtare dhe, më konkretisht, refuzimin e autoriteteve për të pranuar fotografi ku shfaqet aplikanti, një Sikh, që mban çallmë ([Mann Singh kundër Francës](#) (vend.)).

75. Lidhur me hipotezën e dytë – **vendin e punës** – një shoqëri tregtare mund të vendosë në mënyrë të ligjshme një kod veshjeje për punonjësit e saj, për të projektuar një imazh tregtar të caktuar; ndonjëherë, zbatimi i këtij kodi, mund të çojë në kufizime për mbajtjen e simboleve fetare ([Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) § 94). Në mënyrë të ngjashme, spitalet kanë kompetencë të gjerë në përcaktimin e rregullave të tyre për veshjet, që kanë për qëllim mbrojtjen e shëndetit dhe sigurisë së pacientëve e personelit të tyre mjekësor ([Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 99). Megjithatë, këto interesa, sado të ligjshme, nuk janë absolute e duhen peshuar gjithnjë në raport me të drejtën e individit për të shfaqur fenë e tij ose të saj.

76. Për shembull, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9 në rastin kur një shoqëri private pezulloi një punonjëse, pas refuzimit të saj për të fshehur kryqin e krishterë që mbante, ndërkohë që disa simbole të feve të tjera (çallma ose hixhabi) lejoheshin ([Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), §§ 94-95).

77. Nga ana tjetër, Gjykata nuk konstatoi asnjë shkelje të Nenit 9 në rastin kur një infermiere që punonte në repartin e kujdesit për të moshuarit u transferua sepse kishte refuzuar të hiqte kryqin që mbante në qafë, për ta mbajtur si karficë ose nën një bluze me fyt golf. Në gjykatën vendase, eprorët e aplikantes kishin shpjeguar se ekzistonte rreziku që një pacient me çrregullime të mund të kapte e tërhiqte zinxhirin, duke lënduar veten dhe aplikanten ose se kryqi mund të lëkundej përpara dhe mund, për shembull, të vinte në kontakt me një plagë të hapur ([Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), §§ 98-100).

78. Së fundi, lidhur me hipotezën e tretë të mbajtjes së simboleve e veshjeve fetare në **institucionet arsimore shtetërore**, Gjykata ka theksuar gjithnjë se shteti ka një kufi shumë të gjerë vlerësimi në këtë fushë. Nuk është e mundur të gjesh në Evropë një koncept të njëtrajtshëm të domethënies së

fesë në shoqëri dhe kuptimi apo ndikimi te publiku i një besimi fetar ndryshon sipas kohës dhe kontekstit. Rregullat në këtë sferë, për pasojë, ndryshojnë nga një vend në tjetrin, në përputhje me traditat kombëtare dhe kushtet e vendosura nga nevoja për të mbrojtur të drejtat e liritë e të tjerëve dhe për të ruajtur rendin publik. Në përputhje me këtë, zgjedhja e shkallës dhe formës që duhet të marrin këto rregulla duhet t'iu lihet në mënyrë të pashmangshme, në një pikë të caktuar, shtetit të përfshirë, pasi varet nga konteksti i brendshëm specifik ([Leyla Sahin kundër Turqisë](#) [DhL], § 109). Çështjet e shqyrtuara nga Gjykata prej këtij këndvështrimi zërthehen në dy kategori të ndryshme, mbështetur në faktin nëse aplikanti që kërkon të drejtën e mbajtjes së veshjeve fetare është mësues ose student (ose nxënës).

79. Sa iu përket **mësuesve**, Gjykata ka vënë në ekuilibër të drejtën e mësuesit për të shfaqur fenë e tij ose të saj kundrejt respektimit të asnjansisë së arsimit shtetëror dhe mbrojtjes së interesave të ligjshme të studentëve duke siguruar harmoni ndërfaqetare. Edhe pse është e ligjshme që shteti t'iu vendosë nëpunësve publikë, për shkak të statusit të tyre, detyrimin për të parandaluar çdo demonstrim në shprehjen e besimeve të tyre fetare në publik, nëpunësit publikë janë individë dhe, si të tillë, kualifikohen për mbrojtje nga Neni 9 i Konventës. Për rrjedhojë, i takon Gjykatës, duke pasur parasysh rrethanat e çdo çështjeje, të përcaktojë nëse është vendosur një ekuilibër i drejtë midis së drejtës themelore të individit për lirinë e fesë dhe interesit të ligjshëm të shtetit demokratik për të siguruar se shërbimi i tij publik çon përpara qëllimet e renditura në Nenin 9 § 2 ([Kurtuluş kundër Turqisë](#) (vend.)). Lidhur me këtë, duhet pasur parasysh vetë natyra e profesionit të mësuesve të shkollave shtetërore, që janë pjesëmarrës në ushtrimin e autoriteti arsimor dhe përfaqësues të shtetit në sytë e nxënësve të tyre, si dhe efekti i mundshëm proselitizues që mund të ketë mbi ta mbajtja e veshjeve apo simboleve në fjalë. Për më tepër, mosha e nxënësve është një tjetër faktor i rëndësishëm për t'u marrë në konsideratë, duke qenë se fëmijët më të vegjël hamendësojnë për shumë gjëra dhe, po ashtu, janë më lehtë të ndikueshëm sesa nxënësit më të rritur ([Dahlab kundër Zvicrës](#) (vend.)).

80. Në linjë me këtë logjikë, Gjykata pranon se shtetet kanë një kufi të gjerë vlerësimi dhe ka konstatuar si qartësisht të pambështetura çështjet që kanë të bëjnë me:

- ndalimin e një mësueseje në një shkollë filllore shtetërore, përgjegjëse për një klasë me fëmijë të vegjël (të moshës katër deri në tetë vjeç), të mbante një shami koke islamike gjatë kryerjes së detyrave të saj të mësimdhënies. Gjykata i kushtoi rëndësi të posaçme faktit se mbajtja e shallit të kokës islamik, “një simbol i jashtëm i fuqishëm”, ishte e vështirë të pajtohej me mesazhin e tolerancës, respektit për të tjerëve dhe, mbi të gjitha, barazisë dhe mosdiskriminimit që të gjithë mësuesit në një shoqëri demokratike duhet t'iu përcjellin nxënësve të tyre. Më tej, Gjykata hodhi poshtë akuzën e aplikantit se masa e ankimuar përbënte diskriminim për shkak të seksit (Neni 14 i Konventës), duke qenë se as ajo mund të zbatohet edhe për një burrë që, në rrethana të ngjashme, do të mbante veshje që e identifikonin atë qartësisht si pjesëtar i një besimi të ndryshëm ([Dahlab kundër Zvicrës](#) (vend.));
- sanksionin disiplinor të vendosur ndaj një aplikanteje, profesoreshë e asociuar në universitetin shtetëror në Turqi, për mbajtjen e shamisë islamike të kokës gjatë ushtrimit të detyrave të saj të mësimdhënies, në shkelje të rregullave të veshjes për nëpunësit publikë. Gjykata konstatoi se një shtet demokratik ishte të drejtë t'iu kërkonte nëpunësve të tij publikë të ishin besnikë të parimeve kushtetuese mbi të cilat ai ishte ngritur; parimi i laicizmit është një prej parimeve themelore të shtetit turk; për rrjedhojë, aplikantja, një person në pozitë autoriteti dhe përfaqësuese e shtetit që kishte marrë statusin e nëpunësit publik me vullnetin e saj të lirë, mund të pritej të vepronte në përputhje me rregullat, që kërkonin nga ajo të mos i shprehte besimet e saj fetare në publik në mënyrë demonstrative. Po ashtu, Gjykata hodhi poshtë akuzat e aplikantes se masa e ankimuar arrinte në diskriminim për shkak të seksit dhe përkatësisë fetare (Neni 14 i Konventës), duke qenë se edhe pjesëtarët meshkuj të personelit iu nënshtroheshin rregullave të ngjashme, që iu

kërkonin të mos i shprehnin besimet e tyre fetare në mënyrë demonstrative ([Kurtulmuş kundër Turqisë](#) (vend.)); për një çështje të ngjashme që kishte të bënte me pezullimin e një mësueseje nga një shkollë e mesme “*İmam-Hatip*”, shih [Karaduman kundër Turqisë](#) (vend.)).

81. Sa u përket **nxënësve dhe studentëve**, Gjykata nuk konstatoi asnjë shkelje të Nenit 9 apo vlerësoi qartësisht si të pabaza në raport me ankesat e ngritura në çështjet në vijim:

- ndalimi i një studenteje mjekësie në universitetin shtetëror turk që mbante shaminë islamike të kokës në klasë. Në dritën e historisë specifike të Turqisë dhe sistemit të saj të veçantë kushtetues, Gjykata pranoi ligjshmërinë e përpjekjeve të bëra nga autoritetet kombëtare për të ruajtur parimin e laicizmit, një prej parimeve themelore të shtetit turk, sipas interpretimit të Gjykatës Kushtetuese turke. Gjykata vlerësoi se nocioni i laicizmit duhej të ishte në përputhje me vlerat që qëndrojnë në themel të Konventës dhe i pajtueshëm me shtetin e së drejtës dhe respektimin e të drejtave të njeriut dhe demokracisë. Në konstatimi se nuk kishte asnjë shkelje të Nenit 9, Gjykata u mbështet në konsideratat në vijim: sistemi kushtetues turk theksoi barazinë gjinore, një nga parimet themelore që qëndron në themel të Konventës dhe një nga objektivat e ndjekura nga shtetet anëtare të Këshillit të Evropës; çështja e shamisë islamike të kokës nuk mund të vlerësohet në kontekstin e Turqisë, pa konsideruar ndikimin e mundshëm të këtij simboli, i paraqitur ose i perceptuar si detyrim fetar, mbi ata që nuk e mbanin atë; sipas gjykatave turke, mbajtja e shamisë së kokës kishte marrë kuptim politik në vend; Turqia kishte lëvizje ekstremiste, që po bënin përpjekje për t'i imponuar shoqërisë në tërësi simbolet e tyre fetare dhe konceptin e një shoqërie të themeluar mbi normat fetare. Kundrejt këtij sfondi, rregullat e ankimuarra përbënin një masë që synonte të përmbushte qëllimet e ligjshme të lartpërmendura dhe, për pasojë, të ruante pluralizmin në universitet ([Leyla Şahin kundër Turqisë](#) [DhL]);
- ndalimi i nxënësve të shkollave fetare “*İmam-Hatip*” (shkolla të mesme fetare të financuara nga shteti) për ta mbajtur shaminë islamike të kokës jashtë orë së Kuranit dhe ndalimi për të hyrë në mësim i nxënësve që mbanin shaminë. Gjykata vërejti se rregullat përkatëse turke përcaktonte se të gjithë nxënësit e shkollës së mesme duhet të mbanin uniformë dhe të shkonin në shkollë pa mbuluar kokën; në shkollat “*İmam-Hatip*” kishte një përjashtim, që ishte se vajzat mund ta mbulonin kokën gjatë orëve të Kuranit. Për rrjedhojë, rregullat e ankimuarra përfshinin dispozita me natyrë të përgjithshme që zbatoheshin për të gjithë nxënësit, pavarësisht besimeve të tyre fetare; dispozitat përmbushnin qëllimin e ligjshëm të ruajtjes së asnjësisë së arsimit të mesëm për adoleshentët, që priren të ekspozohen ndaj rrezikut të trysnisë ([Köse dhe të tjerët kundër Turqisë](#) (vend.));
- refuzimi i shkollave të mesme shtetërore franceze për të pranuar nxënës që mbajnë shami koke në orët e edukimit fizik dhe sporteve dhe përjashtimi i tyre, në vijim, për mosrespektim të pjesëmarrjes së detyrueshme në shkollë. Ndërsa njohu përputhshmërinë e modelit laik francez me vlerat në themel të Konventës, Gjykata mori parasysh legjislacionin vendas, nga i cili rezultonte se mbajtja e shenjave fetare nuk ishte në thelb e papajtueshme me parimin e laicizmit në shkolla, por u bëhej e tillë në bazë të kushteve në të cilat mbaheshin ato dhe pasojat e mundshme të mbajtjes së këtyre shenjave. Gjykata pranoi se nuk ishte e paarsyeshme të konsiderohej se mbajtja e një mbulese si shamia islamike e kokës ishte e papërputhshme me ushtrimin e një sporti, për shkaqe shëndetësore e sigurie. Ajo theksoi, në veçanti, se procesi disiplinor kundër aplikantëve e kishte përmbushur plotësisht detyrimin për të vendosur në ekuilibër të gjitha interesat e vëna në diskutim. Shteti i paditur, për rrjedhojë, nuk e kishte kaluar kufirin e vlerësimit ([Dogru kundër Francës](#); [Kervanci kundër Francës](#));
- ndalimi i nxënësve të një shkolle fillore e të mesme shtetërore në Francë për të mbajtur “shenja ose veshje që shfaqnin në mënyrë demonstrative përkatësinë e tyre fetare”, ndalim

që ishte i përgjithshëm dhe nuk kufizohej vetëm në orët e edukimit fizik dhe sporteve, si dhe përjashtimi, në vijim, i nxënësve për mbajtjen e shamive islamike të kokës apo një çallmë Sikh ose “keski” (“çallmë e vogël”) në mjediset e shkollës. Gjykata vlerësoi se synimi i mbrojtjes së parimit kushtetues të laicizmit, në përputhje me vlerat në thelb të Konventës, ishte i mjaftueshëm për të justifikuar masën e ankimuar. Për më tepër, Gjykata vendosi se vendimi i drejtorit për të refuzuar të lejonte nxënësit myslimanë të mbanin shaminë e kokës dhe ta hiqnin arë kur të hynin në klasë ose ta zëvendësonin me një kapele ose shami që nuk kishte asnjë kuptim fetar apo të lejonte nxënësit Sikh të zëvendësonin çallmat me *keskis*, nuk ishte në kundërshtim me Nenin 9 të Konventës, pasi përfshihej në kuadrin e kufirit të vlerësimit të shtetit ([Gamaleddyn kundër Francës](#) (vend.); [Aktas kundër Francës](#) (vend.); [Ranjit Singh kundër Francës](#) (vend.); [Jasvir Singh kundër Francës](#) (vend.)).

(e) LIRIA FETARE, FAMILJA DHE ARSIMIMI I FËMIJËVE

82. Neni 9 nuk ka për qëllim të rregullojë martesën në ndonjë kuptim fetar dhe varet nga secila fe të vendosë për mënyrat e martesës fetare. Veçanërisht, i takon secilës fe të vendosë nëse dhe në ç’skallë i lejojnë bashkimet e të njëjtit seks ([Parry kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)). Për shembull, Komisioni refuzoi t’i jepte mbrojtjen e Nenit 9 një burri të dënuar me burgim, se kishte kryer marrëdhënie seksuale me një vajzë nën moshën 16-vjeçare (mosha ligjore e dhënies së pëlqimit), edhe pse ishte i martuar me të, sipas ligjit islamik; po ashtu, Komisioni doli në përfundimin se nuk kishte pasur asnjë shfaqje në dukje të shkeljes së Nenit 12 të Konventës (e drejta e martesës) ([Khan kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)). Po ashtu, Komisioni pushoi çështjen e një burri i cili refuzonte të lidhte martesë me partneren, në përputhje me procedurën e përcaktuar në kodin civil, por i kërkonte shtetit ta njihje bashkimin e tyre, që ai pretendonte se e kishte bërë zyrtar duke lexuar një fragment nga Testamenti i Vjetër përpara marrëdhënies së tyre të parë seksuale, si martesë ligjorisht të vlefshme ([X. kundër Gjermanisë](#) (vend.)).

83. Neni 9 nuk siguron të drejtën e **divorcit** ([Johnston dhe të tjerët kundër Irlandës](#), § 63). Po ashtu, Komisioni e deklaroi të papranueshme një ankesë në kuadër të Nenit 9, paraqitur nga një hebre praktikant, i cili ishte dënuar nga një gjykatë civile që t’i paguante dëmshpërblim ish-bashkëshortes, pasi kishte refuzuar t’i dorëzonte *get-in* (letra e ndarjes) pas divorcit civil, duke i dhënë mundësinë atij të martohej sërish në ceremoni fetare. Në këtë rast, aplikanti shpjegoi se, në këtë mënyrë, kishte shpresuar të ruante mundësinë për t’u martuar sërish me të, pasi i përkiste grupin *Cohen* dhe ligji i Moisiut nuk e lejonte të martohej me një grua të divorcuar, edhe me vetë ish-gruan e tij. Komisioni vërejti se refuzimi i dorëzimit të *get-it* nuk ishte “shfaqje e fesë” në kuptimin e Nenit 9, sidomos, duke qenë se aplikanti, i cili ishte gjykuar nga Gjykata Rabinike për këtë refuzim, kishte kundërshtuar, si duket, normat fetare që kishte përdorur si mbrojtje ([D. kundër Francës](#) (vend.)) ;

84. Është fakt i njohur se të jetosh sipas fesë, kërkon që ndjekësit të zbatojnë rregullat fetare dhe të kenë përkushtim vetjak ndaj punës fetare, që mund të dojë një pjesë të konsiderueshme të kohës së besimtarit dhe, ndonjëherë, merr formë të tilla të skajshme si **monasticizmi**, që është i zakonit për shumë besime të krishtera dhe, në një shkallë më të ulët, për Budizmin dhe Hinduizmin. Për aq kohë sa përvetësimi i kësaj mënyre jetese është rezultat i një vendimi të lirë e të pavarur prej një të rrituri, ajo mbulohet plotësisht nga garancitë e Nenit 9 të Konventës, edhe nëse mund të çojë në konflikte me pjesëtarët e familjes, që nuk bien dakord me këtë zgjedhje ([Dëshmitarët e Jehovait të Moskës dhe të tjerët kundër Ruisë](#), § 111).

85. Në përputhje me Nenin 2 të Protokollit Nr. 1, Komisioni vendosi se e drejta e prindërve për të siguruar arsimimin e fëmijëve sipas bindjeve të tyre fetare dhe filozofike ishte një prejtributeve të autoritetit prindëror, ndaj nuk mund të ushtrohej nga prindi të cilit i ishte hequr kjo kujdestari me vendim gjykatë ([X. kundër Suedisë](#) (vend.)).

86. Në mbështetje të këtyre parimeve, Komisioni deklaroi të papranueshëm:

- një ankim nga një shtetas polak që jetonte në Gjermani, ish-gruaja e të cilit jetonte në Suedi me djalin e tyre nën moshë madhore. Përveç refuzimit nga gjykatat suedeze për t'i dhënë të drejtën të vizitonte fëmijën e tij, aplikanti u ankua se fëmija po rritej me besimin luteran, në kundërshtim me mësimet e kishës katolike romake, në të cilën ai ishte pagëzuar; ish-bashkëshortja e tij nuk e kishte nderuar premtimin solemn që kishte bërë në martesën e tyre për të rritur fëmijën me fenë katolike romake, siç e kërkon ligji kanonik i kishës katolike romake. Komisioni e hodhi poshtë këtë ankesë si të papërputhshme me *ratione personae* të Konventës, duke qenë se veprimet e ankimuarat i takonin vetëm ish-gruas së aplikantit, e cila kishte kujdestari të plotë mbi fëmijën dhe zotëronte të drejtat dhe detyrat për të siguruar arsimimin e tij, dhe jo shtetit të paditur (*X. kundër Suedisë* (vend.)³, nr. 172/56; shih gjithashtu çështjet e paraqitura nga i njëjti aplikant; *X. kundër Suedisë* (vend.); *X kundër Suedisë* (vend.), nr. 911/60⁴), që hedh poshtë të njëjtat ankime, pasi ishin në thelb të njëjta me çështjen e parë);
- një çështje nga një refugjat politik nga Azia Qendrore sovjetike, i cili u ankua se mbesa dhe nipi i tij ishin larguar nga besimi i tyre mysliman duke u rritur në një institucion katolik romak. Duke e lënë mënjanë pyetjen nëse aplikanti mund të vepronte për llogari të fëmijëve apo të pretendonte se ishte “viktimë” e tërthortë e shkeljeve të pretenduara, Komisioni vërejti se nuk kishte asnjë shkelje të lirisë së fesë, sidomos, duke qenë se në kohën e vendimit të gjykatës, mbesa dhe nipi ishin përkatësisht në moshën njëzet dhe njëzet e një vjeç (*X. kundër Gjermanisë* (vend.));
- çështjen e paraqitur nga prindërit hebrenj lidhur me një vendim të autoriteteve suedeze të mirëqenies sociale për ta vendosur vajzën e tyre të mitur në një familje kujdestare protestante dhe jo hebreje, çka, ata pretenduan, shkelte të drejtën e tyre për të arsimuar fëmijët e tyre në përputhje me bindjet e tyre fetare. Sipas Nenit 9 të Konventës, marrë në lidhje me Nenin 2 të Protokollit Nr. 1, Komisioni theksoi se, në fakt, autoritetet kishin bërë përpjekje të konsiderueshme në kërkim të një familjeje kujdestare hebreje me ndihmën e një rabini lokal, ndërkohë që i kishte mbajtur prindërit të informuar për lëvizjet e tyre dhe i kishin ftuar të shprehnin mendimin e tyre; sidoqoftë, autoritetet nuk e kishin pasur të mundur të gjenin një familje kujdestare hebreje në rajon (*Tennenbaum kundër. Suedisë* (vend.));
- çështjen e paraqitur nga një burrë mysliman i divorcuar, i cili ishte dënuar me burgim pasi kishte refuzuar të paguante pension për vajzën e mitur, për shkak se ajo kishte ndryshuar fe, duke qenë se mamaja e saj e kishte pagëzuar në kishën katolike romake. Sipas aplikantit, fëmija, e cila ishte larguar nga besimi mysliman (edhe pse nën ndikimin e nënës) duhet të konsiderohej si “joekzistuese”; për rrjedhojë, t'i kërkoje babait mysliman të paguante pension për mbajtjen e saj do të ishte kundër lirisë së fesë. Komisioni konstatoi se nuk kishte pasur asnjë ndërhyrje në lirinë e fesë të aplikantit, duke qenë se detyrimi për të paguar pension për mbajtjen e një fëmije, kujdestaria e të cilit i ishte caktuar prindit tjetër, kishte zbatim të përgjithshëm dhe nuk kishte ndikime të drejtpërdrejta *per se* në sferën e fesë apo ndërgjegjes (*Karakuzey kundër Gjermanisë* (vend.)).

87. Sa i takon Gjykatës,

- ajo deklaroi të papranueshme një çështje në kuadrin e Nenit 8 (e drejta e respektimit të jetës private dhe familjare) dhe disa neneve të tjera të konventës, paraqitur nga një grup prindërisht, fëmijët e rritur të të cilëve kishin hyrë në një urdhër monastik të Kishës Ortodokse maqedonase. Aplikantët u ankuan se duke themeluar një urdhër monastik e duke

³. Vendimi gjendet në kopje në letër vetëm në *Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut* në bibliotekën e Gjykatës.

⁴. Vendimi gjendet në kopje në letër vetëm në *Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut* në bibliotekën e Gjykatës.

pranuar fëmijët e tyre, Kisha kishte shkelur të drejtat e tyre, përfshi ato për të mbajtur lidhje me fëmijët e tyre, për t'u ndihmuar prej tyre në moshë të vjetër ose sëmundje dhe për të pasur nipër; shteti, për rrjedhojë, duhej të kishte vepruar kundër Kishës për t'i mbrojtur këto të drejta. Gjykata vërejti se zgjedhja e mënyrës së jetesës nga fëmijët kishte qenë e lirë, se kontakti, respekti dhe dashuria e ndërsjellë midis prindërve dhe fëmijëve të tyre të rritur ishin çështje ngushtësisht të sferës private dhe nuk mund të sillnin si rezultat asnjë lloj detyrimi pozitiv nga ana e shtetit dhe, së fundi, se Konventa nuk garantonte të drejtën për t'u bërë gjysh ([Šijakova dhe të tjerët kundër Ish-republikës Jugosllave të Maqedonisë](#) (vend.)) ;

- ajo deklaroi si të papranueshme duke qenë qartësisht e pabazuar një ankesë nga një nënë, e cila ishte anëtare e Lëvizjes Raëlian dhe ishte ndarë nga partneri i saj por ushtronte përgjegjësi të përbashkët prindërore, lidhur me urdhrin e gjykatës që e ndalonte që t'i vinte fëmijët në kontakt me Raëlianë (përveç vetes dhe partnerit të saj të ri) dhe t'i merrte në takime e Raëlianëve. Gjykata vlerësoi se kjo ndërhyrje, që parashikohej në ligj dhe përmbushte një qëllim të ligjshëm (mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve dhe babait të tyre), ishte, gjithashtu, “e nevojshme në një shoqëri demokratike”. Aplikantja kishte mundësi të vazhdonte të praktikonte fenë e saj pa u kufizuar dhe mund ta bënte këtë edhe në prani të fëmijëve, me kusht që ata të mos viheshin në kontakt me anëtarët e tjerë të Lëvizjes Raëliane. Gjykata theksoi, gjithashtu, synimin parësor të marrjes në konsideratë të interesin më të mirë të fëmijëve, që përfshinte pajtimin e zgjedhjeve arsimore të secilit prind dhe përpjeqje të gjente një ekuilibër të kënaqshëm midis koncepteve individuale të prindërve, duke përjashtuar gjykimet e vlerave dhe, kur është e nevojshme, të vendoste rregullat minimale të praktikave personale fetare. Për shkaqe mjaft të ngjashme, Gjykata nuk gjeti asnjë diskriminim në dukje, ndaluar nga Neni 14 ([F.L. kundër Francës](#) (vend.));
- pasi konstatoi një shkelje të Nenit 9, Gjykata deklaroi si jobindës argumentin e paraqitur nga gjykatat ruse për shkrirjen e degës lokale të Dëshmitarëve të Jehovahit dhe ndalimin e veprimtarive të saj, duke pretenduar se kjo bashkësi fetare ushtronte “trysni psikologjike” për të ndarë ndjekësit nga familjet e tyre dhe për t'i shkatërruar këto të fundit. Gjykata vendosi, para së gjithash, se vendimi i Dëshmitarëve të Jehovahit për t'iu kushtuar plotësisht jetës së tyre fetare ishte marrë lirisht, pa asnjë detyrim dhe në mënyrë mjaft të ngjashme me fetë e tjera të mëdha “tradicionale” në botë dhe, së dyti, se të dhënat statistikore të paraqitura nuk ishin të besueshme pasi kishin të bënin vetëm me gjashtë raste mosmarrëveshjeje në familjet e Dëshmitarëve të Jehovahit, ndërkohë që qasja e duhur mund të kishte qenë krahasimi me shpeshësinë e ndarjes së familjeve mes jobesimtarëve, mes ndjekësve të fesë së shumicës në vend dhe mes Dëshmitarëve të Jehovahit ([Dëshmitarët e Jehovahit të Moskës dhe të tjerët kundër Rusisë](#), § 109-104);
- ajo deklaroi të papranueshme për mospërputhje *ratione materiae* me Konventën një ankim nga një baba, i cili ishte kundër pagëzimit të së bijës në moshë të mitur (kujdestaria e së cilës i ishte besuar nënës) e ndjekjes së orëve të katekizmit katolik romak dhe ankimonte refuzimin e gjykatave spanjolle për të urdhëruar që çdo vendim lidhur me edukimin fetar të vazhës duhej të shtyhej derisa ajo arrinte moshën madhore dhe se, ndërkohë, ai duhej të merrte përgjegjësi ekskluzive për edukimin e vajzës së tij në këtë drejtim. Gjykata konstatoi se nëna, e cila kishte kujdestarinë, vetëm sa kishte respektuar dëshirat e vajzës, duke garantuar në mënyrë të përshtatshme interesat më të mira të kësaj të fundit ([Rupprecht kundër Spanjës](#) (vend.)); për një çështje mjaft të ngjashme, shqyrtuar në kuadrin e Nenit 2 të Protokollit Nr. 1, shih [X. kundër Holandës](#), (vend.)).

88. Lidhur me **shkollimin**, Neni 9 mbron personat nga indoktrinimi fetar nga shteti ([Angeleni kundër Suedisë](#) (vend.)); [C.J., J.J. dhe E.J. kundër Polonisë](#) (vend.)). Më tej, në disa raste, **ndjekja e detyruar e**

shkollës mund të jetë në kundërshti me besimet fetare të familjes. Për shembull, organet e Konventës hodhën poshtë:

- një çështje që kishte të bënte e refuzimin nga Bordi Kombëtar Shkollor suedez për të përjashtuar aplikanten, një nxënëse në një shkollë shtetërore që pretendonte se ishte ateist, nga mësimet mbi njohuritë fetare; ajo argumentoi se këto mësimë kërkonin që ajo të përvetësonte mënyrën krishtere të të menduarit. Aplikantja pretendoi, gjithashtu, se ishte diskriminuar, në kundërshtim me Nenin 14, duke qenë se legjislacioni suedez në fuqi në kohën materiale parashikonte përjashtimin e nxënësve nga orët e njohurisë mbi fenë, me kusht që ata t'i përkisnin një "kongregacioni fetar" dhe të merrnin edukim fetar nga ky i fundit; kjo nuk gjente zbatim për ateistët. Komisioni vërejti se vajza ishte përjashtuar përgjithësisht nga orët në fjalë, kurdo që ato përmbanin elemente (këndimin e himneve, etj.). Për pjesën tjetër, Gjykata ra dakord me qeverinë suedeze se orët mësimore të zhvilluara kishin të bënin me *fetë* dhe jo me mësimin e *një feje të caktuar* – edhe nëse përqendrohej më shumë mbi krishtërimin. Për rrjedhojë, aplikantja nuk ishte nënshtruar indoktrinimit fetar apo të ishte detyruar të merrte pjesë në ndonjë lloj të caktuar kulti ([Angeleni kundër Suedisë](#) (vend.); shih, nga ana tjetër, [Folgerø dhe të tjerët kundër Norvegjisë](#) [DhL]);
- një çështje nga prindërit që pretendonin se ishin diskriminuar, për shkak të faktit se në bazë të legjislacionit të Luksemburgut, shkak i vetëm i vlefshëm për përjashtimin e një nxënësi nga orët e edukatës fetare dhe morale ose morale dhe shoqërore ishte ndjekja e një besimi fetar, ndërkohë që ata donin që fëmijët e tyre të përjashtoheshin, për shkak të bindjeve filozofike. Komisioni vlerësoi se në mungesë të akuzave për indoktrinim fetar apo të një lloji tjetër, detyrimi i fëmijëve për të zhvilluar orë mësimore të edukatës morale dhe shoqërore nuk përbënte ndërhyrje në ushtrimin e lirisë së mendimit ose ndërgjegjes. Dallimi në trajtim që ankimohet në këtë çështje kishte ndjekur një qëllim të ligjshëm (duke ulur mungesat e nxënësve, me qëllim që t'iu ofrojë të gjithë të rinjve edukim moral) dhe kishte qenë përpjesëtimor me qëllimin, duke qenë se legjislacioni përkatës përcaktonte se orët mësimore në fjalë duhet të mbulonin konkretisht studimin e të drejtave të njeriut dhe të organizoheshin në mënyrë të tillë që të garantonin larminë e mendimeve ([Bernard dhe të tjerët kundër Luksemburgut](#) (vend.));
- një çështje të një çifti Adventistësh të Ditës së Shtatë, të cilët ankoheshin për refuzimin e autoriteteve bashkiake të Luksemburgut për t'i dhënë djalit të tyre përjashtim të përgjithshëm nga ndjekja e detyruar e shkollës të shtunave, një ditë pushimi absolut në këtë bashkësi fetare. Gjykata vendosi se ndërhyrja e kundërshtuar ishte e justifikuar, për shkak të nevojës për të garantuar të drejtën e fëmijës për t'u arsimuar, që kishte përparësi ndaj besimeve fetare të prindërve të tij dhe se në çështjen në fjalë ishte vërejtur një raport i arsyeshëm përpjesëtueshmërie ([Martins Casimiro dhe Cerqueira Ferreira kundër LuksemburgutLuxembourg](#) (vend.)).

(f) PREDIKIMI DHE PROSELITIZMI

89. Liria e dikujt për shfaqjen e fesë përfshin, në parim, **të drejtën e përpjekjes për të bindur e konvertuar njerëz të tjerë**, për shembull, përmes "mësimeve", mospërmbushja e së cilës, për më tepër, do ta bënte "lirinë për të ndryshuar fenë apo besimin e dikujt", sanksionuar në Nenin 9 të Konventës, të mbetej në letër ([Kokkinakis kundër Greqisë](#), § 31). Nga ana tjetër, Neni 9 nuk mbron proselitizmin e papërshtatshëm, si ofrimi i avantazhit material ose shoqëror ose ushtrimi i një trysnie të papërshtatshme, me qëllim përftimin e anëtarëve të rinj për një kishë ([Larissis dhe të tjerët kundër Greqisë](#), § 45).

90. Për shembull, Gjykata konstatoi se kishte shkelje të Nenit 9 një çështje ku aplikanti, një Dëshmitar i Jehovahit, ishte arrestuar dhe dënuar penalisht, sepse kishte shkuar në shtëpinë e bashkëshortes së drejtuesit të korit të kishës ortodokse lokale dhe kishte zhvilluar një diskutim me natyrë fetare me të ([Kokkinakis kundër Greqisë](#)). Megjithatë, ajo pati një qëndrim me më shumë nuanca në një tjetër çështje greke, ku aplikantët, të cilët kishin qenë oficerë të forcave ajrore në kohën materiale. Ishin dënuar nga gjykatat ushtarake për proselitizim të disa pilotëve me gradë më të ulët dhe civilëve. Lidhur me përpjekjet për konvertimin e *anëtarëve të forcave të armatosura*, Gjykata konstatoi se dënimi i ankimuar nuk shkelte Nenin 9. Ajo theksoi se strukturat hierarkike që ishin një tipar i jetës në forcat e armatosura mund të ngjyronin çdo aspekt të marrëdhënieve midis personelit ushtarak, duke e bërë të vështirë që një vartës të kundërshtojë qasjen e një individi me gradë më të lartë apo të tërhiqet nga bashkëbisedimi i nisur nga ai. Kështu, ajo që në botën civile mund të shihet si një shkëmbim i padëmshëm idesh, që marrësi ka qenë i lirë të pranojë apo kundërshtojë, brenda kufijve të jetës ushtarake mund të shihet si formë ngacmimi apo ushtrim i një trysnie të papërshtatshme, duke shpërdoruar pushtetin. Jo çdo diskutim rreth fesë apo çështjeve të tjera të ndjeshme midis individëve me grada të pabarabarta do të përfshihej në këtë kategori. Megjithatë, kur kërkohet nga rrethanat, shtetet mund të justifikohen për marrjen e masave të posaçme për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive pjesëtarëve në varësi të forcave të armatosura. Për më tepër, Gjykata konstatoi se dënimi i aplikantëve për proselitizimin e *civilëve*, mbi të cilët nuk kishin ushtruar asnjë trysni apo detyrim, nuk kishte qenë e nevojshme në një shoqëri demokratike dhe, për pasojë, ishte në shkelje të Nenit 9 të Konventës ([Larissis dhe të tjerët kundër Greqisë](#)).

(g) LIRIA E KULTIT FETAR

91. Liria e fesë nënkupton lirinë e dikujt për të shfaqur fenë e tij jo vetëm individualisht dhe privatisht, por edhe nën bashkësi me të tjerët, publikisht dhe në rrethin e atyre që kanë të njëjtin besim. Me fjalë të tjera, qoftë më vete ose **në bashkësi me të tjerët**, publikisht ose privatisht, çdokush është i lirë të shfaqë besimet e tij ose të saj. Neni 9 i Konventës rendit forma të ndryshme që mund të marrë shfaqja e fesë ose besimit, konkretisht, kulti, mësimdhënia, praktikat dhe kryerja e riteve ([Güler dhe Uğur kundër Turqisë](#), § 35). Kjo nënkupton se Neni 9 mbron të drejtën e besimtarëve për t'u takuar paqësisht, me qëllim që luten në mënyrën e përcaktuar nga feja e tyre ([Kisha e Jezu Krishtit të Shenjtëve të ditës së fundit kundër Mbretërisë së Bashkuar; Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı kundër Turqisë](#), § 41). Megjithatë, Neni 9, i marrë më vete ose bashkë me Nenin 11 të Konventës (liria e tubimit), nuk parashikon të drejtën në përgjithësi për aplikantët që të mblidhen e të shfaqin besimet e tyre fetare kudo që dëshirojnë ([Pavlidis dhe Georgakis kundër Turaisë](#) (vend.), § 29).

92. Për shembull, Gjykata konstatoi shkelje të lirisë së fesë në rastet në vijim:

- masat që rregullojnë jetën fetare të qipriotëve grekë të besimit ortodoks të kufizuar në enklavë në “Republikën turke të Qipros Veriore”, që i ndalon ata të largohen nga fshatrat për të marrë pjesë në ceremonitë fetare në vendet e lutjes diku tjetër apo të vizitojnë një manastir ([Qiproja kundër Turqisë](#) [DhL], §§ 243-246;
- shpërndarja nga policia ruse e një shërbimi fetar të së dielës mbajtur nga Dëshmitarët e Jehovahit në sallën e mbledhjeve së një shkolle të mesme shtetërore të arsimit profesional që organizata kombëtare e Dëshmitarëve të Jehovahit e mori me qira në bazë të një marrëveshjeje qiramarrjeje të lidhur në mënyrë të ligjshme. Masat e policisë ishin qartësisht të paligjshme dhe arbitrare, edhe në dritën e legjislacionit vendas ([Kuznetsov dhe të tjerët kundër Rusisë](#)). Në një rast tjetër të ngjashëm, Gjykata konstatoi shkelje pasi shpërndarja e një festimi vjetor të Dëshmitarëve të Jehovahit, mbajtur në sallën e mbledhjeve të Akademisë Bujqësore, e cila, po ashtu, ishte marrë me qira në përputhje me ligjet vendase. Operacioni i ankimuar ishte kryer nga një numër i madh oficerësh policie, përfshi një njësi të armatosur të Forcave Speciale të Policisë; aplikantët ishin arrestuar dhe mbajtur në mbikëqyrje për disa

orë. Duke e lënë mënjanë çështjen e ligjshmërisë së ndërhyrjes, Gjykata konstatoi se ajo qartësisht nuk kishte qenë “e nevojshme në një shoqëri demokratike” ([Krupko dhe të tjerët kundër Rusisë](#));

- shpërndarja e një takimi lutjeje nga policia moldave, që zhvillohej nga një grup myslimanësh në një shtëpi private dhe vendosja e një gjobe administrative kundër aplikantit për “praktikimin e një feje që nuk njihet nga shteti” ([Masaev kundër Moldavisë](#));
- prishja nga policia bullgare e një takimi ndjekësish të Kishës së Bashkimit të Pastorit Moon në shtëpinë e një besimtar, ndjekur nga kontrolli i apartamentit me autorizim të prokurorit publik dhe, së fundi, sekuestrimi i librave, regjistri dhe objekteve të tjera, vetëm sepse bashkësia fetare nuk ishte regjistruar nga shteti. Masat e ankimuar qartësisht nuk kishin asnjë bazë në legjislacionin vendas. Më tej, legjislacioni vendas kishte qenë i paqartë sa i përket mundësisë së mbajtjes së grumbullimeve fetare kur organizata në fjalë nuk ishte regjistruar; në kohën materiale, kishte pasur një praktikë administrative, e mbështetur nga disa precedentë vendas, të deklarimit të tubimeve të tilla si të paligjshme ([Boychev dhe të tjerët kundër Bullgarisë](#));
- thirrja e një aplikanteje të shkonte në komisariat lokal të policisë dhe t’iu përgjigjej pyetjeve mbi temën e besimeve të saj fetare, ndjekur nga kontrolli i shtëpisë së saj, i shoqëruar me sekuestrimin e librave dhe regjistri dhe, së fundi, paralajmërimi i policisë që e urdhëronte aplikanten të mos i vazhdonte më takimet e kongregacionit ungjillor të cilit i përkiste në shtëpinë e saj. Gjykata doli me përfundimin se nuk kishte pasur bazë ligjore për ndërhyrjen, duke qenë se masa e ankimuar ishte zbatuar në mungesë të një hetimi penal, në shkelje flagrante të legjislacionit vendas ([Dimitrova kundër Bullgarisë](#));
- një dënim me burgim që iu është dhënë aplikantëve, pasi kishin marrë pjesë në një ceremoni fetare myslimane (*mevlud*) zhvilluar në mjediset e një partie politike, në kujtim të tre anëtarëve të një organizate të paligjshme, të cilët ishin vrarë nga forcat e sigurisë. Qëndrimi i Gjykatës ishte se vetëm fakti që ceremonia në fjalë ishte organizuar në mjediset e një partie politike, në të cilën shfaqeshin simbole të një organizate terroriste nuk iu hiqte pjesëmarrësve mbrojtjen e garantuar nga Neni 9. Në këtë rastë ndëshkimi nuk i kishte përmbushur kriteret e qartësisë dhe parashikueshmërisë, duke qenë se do të kishte qenë e pamundur të parashikohej se vetëm pjesëmarrja në një shërbim fetar do të përfshihej në objektin e ligjit për parandalimin e terrorizmit ([Güler dhe Uğur kundër Turqisë](#)).

93. Nga ana tjetër, organet e Konventës nuk gjetën asnjë shkelje të Nenit 9 ose i deklaruan ankimet përkatëse qartësisht të pabaza në rastet në vijim:

- një vendim i autoriteteve të Mbretërisë së Bashkuar për mbylljen e Stounhenxhit (Stonehenge) gjatë periudhës së afërt të solsticit të verës dhe për të mos lejuar një grup druidësh ta festonin aty ceremoninë e solsticit. Komisioni vlerësoi se edhe po te hamendësohej se kishte pasur ndërhyrje në ushtrimin e të drejtave në kuadër të Nenit 9, ajo kishte synuar të mbronte sigurinë e publikut dhe ishte justifikuar në kuptimin e Nenit 9 § 2, sidomos pasi autoritetet kishin bërë përpjekje të konsiderueshme më parë për të kënaqur interesat e individëve dhe organizatave të interesuara për Stounhenxhin (Stonehenge) ([Chappell kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.); shih, gjithashtu, [Pendragon kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- vendimin për pagimin e një gjobe, i pezulluar, për prishje të qetësisë ndaj disa personave që kundërshtonin abortin, të cilët kishin hyrë në një klinikë aborti dhe ishin lutur në gjunjë në një prej korridoreve. Komisioni pranoi se aktiviteti në fjalë hyn në objektin e Nenit 9, por u shpreh se ndërhyrja e ankimuar kishte qenë qartësisht e justifikuar në dritën e Nenit 9 § 2 ([Van Schijndel dhe të tjerët kundër Holandës](#) (vend.));

- pamundësia e aplikantit, i cili ishte shtetas qipriot që kishte jetuar gjithnjë në pjesën jugore të ishullit, për të vizituar kishat dhe manastiret që gjendeshin në pjesën veriore, d.m.th., në territorin e “Republikës turke të Qipros Veriore”. Gjykata vërejti se lidhja e vetme e aplikantit me pjesën veriore të ishulli ishte një tokë e punueshme, që e kishte trashëguar nga prindërit e tij dhe nuk kishte asgjë që ta ndalonte të ushtronte të drejtën e tij në kuadër të Nenit 9 në Qipron jugore ([Josephides kundër Turqisë](#) (vend.));
- ndërprerja nga policia e një meshe ortodokse, e mbajtur pa asnjë autorizim paraprak në një manastir, që tani përdoret si muzeum, i cili ndodhet në territorin e “Republikës turke të Qipros Veriore”. Gjykata pranoi se, në këtë rast, ishte bërë një gabim, pasi aplikantët kishin menduar në mirëbesim se iu ishte dhënë autorizim, kurse për autoritetet përgjegjëse për trashëgiminë kulturore, tubimi në fjalë nuk ishte i autorizuar dhe ishte i paligjshëm. Megjithatë, në dritën e të gjitha rrethanave përkatëse – asnjë përdorim i shpërpjesëtuar i forcës, nevoja për parandalimin e konflikteve në kontekstin specifik politik të Qipros Veriore, etj. – Gjykata konstatoi se ndërhyrja e ankimuar nuk kishte qenë shpërpjesëtimore ([Pavlidis dhe Georgakis kundër Turqisë](#) (vend.)).

94. Gjykata i deklaroi çështjet në vijim të papranueshme për shkak se interesat e ligjshme të përmendura në Nenin 9 § 2 merrnin qartësisht përparësi kundrejt interesit të aplikantëve për kryerjen e riteve të përcaktuara nga feja e tyre:

- ndalimi bashkiak ndaj një famullie katolike romake që t’i binte kabanës së kishës mbi një volum të caktuar përpara orës 7.30 të mëngjesit. Gjykata vendosi se ndërhyrja kishte përmbushur qëllimin e ligjshëm të mbrojtjes së interesave të të tjerëve – në këtë rast, të pushimit të natës së banorëve – dhe ishte në përpjesëtim me këtë qëllim. Në fakt, ende mund t’i bije kabanës, me kusht që volumi të ishte i ulur; asnjë kufi nuk ishte vendosur për volumin për pjesën tjetër të ditës ([Schilder kundër Holandës](#) (vend.));
- sekuestrimi dhe konfiskimi i një sasive *ayahuasca*, një lëndë haluçinogjene që konsumohet gjatë ceremonive në fenë e njohur si “Kisha Santo Daime”. Gjykata vendosi se masa e ankimuar, e marrë në kuadrin e legjislacionit për drogat, kishte qenë “e nevojshme në një shoqëri demokratike” për mbrojtjen e shëndetit. Duke qenë se aplikantët kishin pretenduar se ishin viktimat të diskriminimit, krahasuar me kishat e krishtera që përdornin alkool (vera e kungimit) në ceremonitë e tyre, Gjykata vlerësoi se dy situatat nuk ishin të krahasueshme: së pari, vera nuk ishte subjekt i legjislacionit për drogat dhe, së dyti, ritualet e kishës së krishterë nuk përfshinin përdorimin e lëndëve psikoaktive për qëllim intoksikimi ([Fränklin-Beentjes dhe CEFLU-Luz da Floresta kundër Holandës](#) (vend.)).

95. Po kështu, Gjykata deklaroi të papranueshme një çështje të paraqitur nga një manastir grek ortodoks, që ankohej se instalimi i telekomunikacioneve, antenave të radios dhe televizionit në mjediset e manastirit shkelte të drejtën e tij të kultit. Gjykata konstatoi se nuk kishte pasur ndërhyrje në të drejtën e garantuar në kuadrin e Nenit 9, pasi manastiri kishte funksionuar për një kohë të gjatë, pavarësisht pranisë së antenave dhe kishte përtërirë vetë qiranë mbi tokën në të cilën ato ishin instaluar ([Iera Moni Profitou Iliou Thiras kundër Greqisë](#) (vend.)).

96. Liria e kultit gjen zbatim edhe në **mënyrën e varrosjes së të vdekurve**, duke qenë se përbën një aspekt themelor të praktikës fetare ([Johannische Kirche dhe Peters kundër Gjermanisë](#) (vend.)). Megjithatë, në rastin kur aplikantët u ankuan për kohën që kishte kaluar përpara se autoritetet t’iu kthenin trupin e vajzës, e cila kishte vdekur në spital, si rezultat i së cilës ata nuk kishin qenë në gjendje për shumë muaj që t’i bënin një ceremoni fetare varrimi apo të luteshin përpara varrit të saj, Gjykata vendosi ta shqyrtonte ankesën vetëm mbështetur në Nenin 8 të Konventës (respektimi i jetës private dhe familjare), për shkak se akti i ankimuar nuk përfshinte ndërhyrje të drejtpërdrejta

të autoriteteve në të drejtën e garantuar nga Neni 9, por ishte vetëm pasojë e një vonese të shkaktuar, që Gjykata vlerësoi se mund të shqyrtohej në bazë të Nenit 8 ([Pannulo dhe Forte kundër Francës](#) (vend.)).

(h) VENDET DHE NDËRTHESAT E KULTIT

97. Neni 9 i Konventës mbron, në parim, të drejtën për të ofruar, hapur dhe mbajtur vende apo ndërtesa kushtuar kultit fetar. Në përputhje me këtë, në rrethana të caktuara, funksionimi i ndërtesave fetare mund të ketë ndikim në ushtrimin e së drejtës së anëtarëve të grupeve fetare për të shfaqur besimin fetar ([Kisha e Jezut Krishtit e Shenjtëve të Ditës së Fundit kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 30; [Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı kundër Turqisë](#), § 41). I njëjti zbatim gjen parim në **organizimin e varrezës**, duke qenë se përbën një aspekt themelor të praktikës fetare ([Johannische Kirche dhe Peters kundër Gjermanisë](#) (vend.)).

98. Neni 9 nuk i jep një bashkësie fetare të drejtën për të marr një vend kulti nga autoritetet publike ([Griechische Kirchengemeinde München und Bayern e.V. kundër Gjermanisë](#) (vend.)). Vetëm fakti që autoritetet publike kanë toleruar përdorimin e vazhdueshëm të ndërtesave shtetërore për qëllime fetare për një numër vitesh nuk krijon asnjë detyrim pozitiv për këto autoritete ([Juma Mosque Congregation dhe të tjerët kundër Azerbaixhanit](#) (vend.), § 60).

99. Dispozitat e Konventës as nuk nënkuptojnë ndonjë detyrim të shtetit për t'iu dhënë status të posaçëm vendeve të kultit. Megjithatë, nëse shteti vetë iu ofron status të posaçëm të privilegjuar vendeve të kultit – mbi dhe përtej detyrimeve të tij në kuadrin e Konventës – ai nuk mund t'ua mohojë këtë avantazh grupeve të caktuara fetare në mënyrë diskriminuese, në kundërshtim me Nenin 14 ([Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı kundër Turqisë](#), §§ 48-49).

100. Si rregull i përgjithshëm, shtetet palë kanë kufi të gjerë vlerësimi për çështjet e planifikimit urban, duke qenë se legjislacioni për planifikimin pranohet përgjithësisht si i nevojshëm në shoqëri moderne, për të parandaluar zhvillimin e pakontrolluar. Nëse autoritetet kombëtare i kanë dhënë peshë të mjaftueshme lirisë së fesë gjatë vendosjes së ekuilibrit me konsiderata të tjera planifikimi, një organizatë fetare nuk mund të përdorë të drejtat e siguruara nga Neni 9, për të anashkaluar legjislacionin ekzistues të planifikimit urban ([ISKCON dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)).

101. Për shembull, Gjykata konstatoi shkelje të lirisë së fesë në rastin e dënimit me burgim dhe gjobë të aplikantëve, sepse kishin përdorur një dhomë private të marrë me qira prej tyre si vend kulti për Dëshmitarët e Jehovait, pa marrë paraprakisht autorizim nga një "autoritet i njohur klerikal" (d.m.th., peshkopi lokal ortodoks grek) dhe Ministria e Arsimit dhe Çështjeve fetare. Gjykata konstatoi se dispozitat e ligjit vendas i jepnin një kompetencë të tepruar autoriteteve në këtë sferë, kompetencë që ato e përdornin në praktikë për të kufizuar veprimtaritë e besimeve të tjera nga ai mbizotërues i Kishës Ortodokse ([Manoussakis dhe të tjerët kundër Greqisë](#); shih, gjithashtu, opinionin e Komisionit për çështjen [Pentidis dhe të tjerët kundër Greqisë](#), që solli pushimin e çështjes).

102. Nga ana tjetër, Gjykata nuk konstatoi asnjë shkelje të Nenit 9 (ose e deklaroi çështjen gartësisht të pabazuar) në rastet në vijim:

- një vendim i autoriteteve greke, që urdhëronte një besimtar të Kishës Ortodokse greke të zhvendoste varrin e të atit, me qëllim që të lehtësonte punimet për zgjerimin e rrugës. Komisioni theksoi se individët e tjerë të fesë ortodokse në të njëjtën situatë i kishin zhvendosur vullnetarisht varret e familjeve të tyre dhe se autoritetet e Kishës Ortodokse greke të kontaktuar nga aplikanti kishin refuzuar të ndërhynin në favor të tij. Për më tepër, aplikanti nuk kishte demonstruar se si fakti i zhvendosjes së varrit do ta ndalonte të

- përmbushte detyrat e përcaktuara nga besimi i tij apo si mund të kërkonte përmbushja e këtyre detyrave që varri të mbetet në vendin fillestar ([Daratsakis kundër Greqisë](#) (vend.));
- njoftimi i dërguar nga një autoritet lokal planifikimi Shoqërisë Ndërkombëtare për Ndërgjegjen sh.p.k. në raport me përdorimin e një prone çiflig të blerë nga shoqëria dhe e urdhëronte të kufizonte përdorimin e tij për atë që ishte autorizuar gjatë kohës së blerjes (kolegj rezidencial teologjik dhe vend kulti, që strehon një numër maksimal prej një mijë vizitorësh në ditë); në fakt, përdorimi aktual i pronës për qëllime fetare ishte zgjeruar shumë që prej atëherë, duke tërhequr turma të mëdha dhe duke sjellë ankesa të shumta nga fqinjët. Gjykata pranoi se kishte pasur ndërhyrje në ushtrimin e lirisë së fesë të shoqërisë aplikante, por se kjo ndërhyrje ishte e justifikuar sipas Nenit 9 § 2; ajo konstatoi, veçanërisht, se autoritetet lokale kishin bërë përpjekje të vazhdueshme për të arritur një zgjidhje miqësore të problemit dhe se interesi i posaçëm i shoqërisë aplikuese ishte marrë parasysh mjaftueshëm në procesin vendimmarrës vendas ([ISKCON dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
  - sjellja e kujdestarit të caktuar nga gjykatat austriake për të administruar pronën e një bashkësie ortodokse serbe, autorizimi i të cilit për të vepruar në sferën e së drejtës laike ishte pezulluar me ligj, për shkak të situatës së ndarjes në raport me Patriarkatin e Beogradit: kujdestari kishte lidhur kontrata qiramarrjeje me dy priftërinj të caktuar nga Patriarku serb dhe peshkopi kompetent. Edhe po të supozohej se kishte pasur ndërhyrje në ushtrimin nga aplikanti të të drejtave sipas Nenit 9, ndërhyrja kishte qenë e nevojshme për të mbrojtur të drejtat e të tjerëve dhe kishte qenë në përpjesëtim të drejtë me qëllimin, pasi masa e ankimuar kishte qenë me objekt të kufizuar dhe kontratat e qiramarrjes do të mbeteshin të vlefshme vetëm për aq kohë sa zgjaste situata e ndarjes ([Serbisht-greqisht-orientalish Kirchengemeinde zum Heiligen Sava in Wien kundër Austrisë](#) (vend.));
  - refuzimi i autoriteteve gjermane për t'i dhënë një organizate fetare lejen për të ngritur një varrezë në një zonë të mbrojtur të pazhvilluar. Gjykata vlerësoi se ndërhyrja e ankimuar, e cila ishte mbështetur në dispozitat ligjore mbi planifikimin, ruajtje mjedisore dhe vendosjen e shërbimeve publike dhe ishte motivuar, veçanërisht, nga fakti se në zonën në fjalë nuk kishte asnjë ndërtim tjetër, ishte në përputhje me Nenin 9 § 2 ([Johannische Kirche dhe Peters kundër Gjermanisë](#) (vend.));
  - mosmarrja parasysh e kërkesës së aplikantit nga autoritetet vendore greke për ndryshimin e planit vendor të zhvillimit, me qëllim që t'i jepej mundësia të ndërtonte një faltore për “Të krishterët e vërtetë ortodoksë” (Kalendaristët e vjetër grekë ose “Paleoimerologjitët”) në një parcelë toke në pronësi të tij; arsyeja e dhënë për këtë refuzim ishte se nuk kishte asnjë “nevojë shoqërore” për ndryshimin e planit të zhvillimit, pasi bashkia konsideroi numrin e pamjaftueshëm të pjesëtarëve të bashkësisë fetare në fjalë. Gjykata konstatoi se, në kundërshtim me çështjen [Manoussakis](#), kjo çështje kishte të bënte me zbatimin e një ligji për planifikimin hapësinor që, në dukje, ishte asnjëherë. Kriteri sasior i zbatuar nga Gjykata Supreme greke nuk mund të përshkruhet si arbitrar, pasi autorizimi për të ndryshuar zhvillimin lokal mund të jepej vetëm për ndërtimin e një objekti “në interes të publikut”. Në këtë hipotezë, ishte e arsyeshme të merreshin në konsideratë nevojat objektive të bashkësisë fetare, duke qenë se interesi publik në planifikimin racional hapësinor nuk mund të zëvendësohej nga nevojat fetare të një personi të vetëm, ndërkohë që qyteza fqinje përfshinte një faltore që iu përgjigjej nevojave të “Krishterëve të vërtetë ortodoksë” në rajon. Për rrjedhojë, shteti kishte vepruar brenda caqeve të kufirit të vlerësimit ([Vergos kundër Greqisë](#));
  - gjobitja e aplikantëve, të cilët ishin anëtarë të një kisha protestante turke, pasi kishin përdorur si vend kulti një apartament privat që kishin blerë, pa përmbushur formalitetet e kërkuara sipas legjislacionit turk, veçanërisht, marrëveshjes paraprake të detyruar të të

gjithë pronarëve të përbashkët të ndërtesës. Gjykata konstatoi se, në ndryshim me çështjen [Manoussakis](#), formalitetet nuk kishin të bënin me njohjen apo ushtrimin e ndonjë feje dhe, për pasojë, nuk mund të konsideroheshin si të barasvlershme me autorizimin paraprak; ato kishin për synim vetëm mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të të tjerëve dhe rendin publik. Po ashtu, Gjykata theksoi se autoritetet kombëtare kishin mbajtur një ekuilibër midis përmbushjes së formaliteteve në fjalë me kushtet e lirisë së fesë duke i ftuar, së pari, të gjithë aplikantët të vepronin në përputhje me këto formalitete. Duke qenë kështu, ndërhyrja e ankimuar mund të shihet si e justifikuar dhe përpjesëtimore. Së fundi, Gjykata nuk vërejtí asgjë që sugjeronte se legjislacioni përkatës ishte zbatuar në mënyrë diskriminuese për aplikantët, në shkelje të Nenit 14 të Konventës ([Tanyar dhe të tjerët kundër Turqisë](#) (vend.));

- përjashtimi i një sektí mysliiman nga një ndërtesë e vjetër xhamie, e listuar si monument historik, në zbatim të një vendimi gjykate të formës së prerë; pavarësisht faktit se sektí aplikant e kishte përdorur ndërtesën për më shumë se dhjetë vjet, ai as nuk e kishte në pronësi, as nuk e kishte marrë me qira (në ndryshim me situatën në çështjen [Manoussakis dhe të tjerët](#)). Në veçanti, sektí aplikant nuk kishte argumentuar se nuk mund të ngrinte një vend tjetër kultí lirisht diku tjetër ([Sektí i xhamisë Juma dhe të tjerët kundër Azerbaixhanit](#) (vend.)).

103. Po ashtu, Gjykata konsideroi një çështje të paraqitur nga një individ, në bazë të Neneve 14 dhe 9 të Konventës, që kishte të bënte me ndalimin e ndërtimit të minareve, që i ishte shtuar Kushtetutës Federale të Zvicrës me referendum. Ajo vendosi se duke qenë se aplikanti nuk prekej drejtpërdrejt nga masa e ankimuar dhe se ai asnjëherë nuk kishte shprehur dëshirën të ndërtonte vetë një xhami me minare, ai nuk mund të pretendonte se ishte “viktímë” e shkeljes së dyshuar (shih [Ouardiri kundër Zvicrës](#) (vend.)).

104. Komisioni e deklaroi të papranueshme ankesën në bazë të Nenit 9 se anulimi i titujve të pronësisë të *Institut de Prêtres français*, një institut katolik romak i themeluar mbi bazën e ligjeve kanonike dhe me vendndodhje në Turqi, i mbrojtur nga Traktati i Lozanës i vitit 1923 dhe regjistrimi i pronës në fjalë në emër të Thesarit, kishte sjellë si efekt heqjen e burimeve jetësore të institutit, duke e bërë të pamundur që të ofronte shërbimet fetare dhe të siguronte mbijetesën e Kishës ([Instituti i priftërinjve francezë dhe të tjerët kundër Turqisë](#) (vend.)). Në procesin përpara Gjykatës, çështja përfundoi me zgjidhje miqësore ([Instituti i priftërinjve francezë dhe të tjerët kundër Turqisë](#) (zgjidhje miqësore)).

3. Liria e fesë dhe imigracionit

(a) QËNDRIMI DHE PUNËSIMI I TË HUAJVE NË TERRITORIN KOMBËTAR DHE LIRIA E FESË

105. Konventa nuk garanton si të tillë të drejtën për të hyrë apo qëndruar në një shtet, ku individí nuk është shtetas. Sipas parimeve të konsoliduara të së drejtës ndërkombëtare, shtetet palë kanë të drejtë të kontrollojnë hyrjen, qëndrimin dhe largimin e jostetasve ([Perry kundër Letonisë](#), § 51). Në përputhje me këtë, Neni 9 i Konventës **nuk garanton si të tillë të drejtën e një të huaji për të qëndruar në një vend të dhënë**. Përjashtimi si i tillë, për rrjedhojë, nuk është një ndërhyrje në ushtrimin e të drejtave të siguruara në bazë të kësaj dispozite, përveçse kur mund të përcaktohet se urdhri i përjashtimit kishte për synim frenimin e ushtrimit të këtyre të drejtave dhe të tkurte përhapjen e fesë ose filozofisë së aplikantit dhe ndjekësve të tij ([Omkananda dhe the Divine Light Zentrum kundër Zvicrës](#) (vend.)).

106. Për shembull, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9 në rastet në vijim:

- refuzimi fillestar i autoritetit kombëtar kompetent për shtyrjen e lejes së qëndrimit të një aplikanti, prift ungjillor amerikan, ndjekur nga lëshimi i llojeve të ndryshme të lejeve,

shoqëruar me një shpjegim gjysmëzyrtar se ai nuk kishte më të drejtë të angazhohej në veprimtari publike fetare; ky kufizim nuk kishte asnjë bazë në legjislacionin vendas ([Perry kundër Letonisë](#));

- *kthimi* i detyruar i një aplikanti, shtetas amerikan aktiv në Kishën e Bashkimit të Pastorit Moon, duke i anuluar vizën e duke mos e lejuar të hynte në Rusi, edhe pse kishte qëndruar atje prej vitesh dhe vajza e tij e mitur jetonte në këtë vend; masa ishte shkaktuar qartësisht nga veprimtari fetare të aplikantit në Rusi. Qeveria e paditur parashit argumentin se aplikanti përbënte rrezik për sigurinë kombëtare – shkak që nuk parashikohet nga Neni 9 § 2 i Konventës – pa dhënë prova për të mbështetur këtë argument ([Nolan dhe K. kundër Ruisë](#)).

107. Gjykata, po ashtu, deklaroi të pranueshme ankesat në vijim, pa gjetur, në vijim, shkelje të Nenit 9:

- anulimin e lejes së përhershme të qëndrimit të aplikantit, një predikues palestinez dhe mësues i fesë islamike, i certifikuar nga Myftiu i madh i Bullgarisë dhe përjashtimi i tij nga territori kombëtar, për shkak se veprimtari e tij fetare ishin orientuar drejt imponimit të variantit fundamentalist të Islamit dhe tregonin se ai ishte i lidhur me “Vëllezërit myslimanë”, një organizatë ekstremiste ([Al-Nashif kundër Bullgarisë](#) (vend.)). Duke konstatuar shkelje të Nenit 8 të Konventës (e drejta e respektimit të jetës familjare), Gjykata nuk e konsideroi të nevojshme të shqyrtonte pretendimin tjetër të aplikantit për shkelje të lirisë së tij të fesë ([Al-Nashif kundër Bullgarisë](#), §§ 139-142);
- anulimi i lejeve të qëndrimit të dy aplikantëve, një çift me shtetësi austriake Dëshmitarë të Jehovahit, për shkak të veprimtarive të dyshuara fetare në Bullgari (shih [Lotter kundër Bullgarisë](#) (vend.)). Kjo çështje përfundoi me zgjidhje miqësore ([Lotter dhe Lotter kundër Bullgarisë](#) (zgjidhje miqësore)).

108. Nga ana tjetër, Komisioni deklaroi të papranueshëm si qartësisht të pabazuar një çështje që kishte të bënte me urdhrin e dëbimit të një murgu e filozofi indian, i cili ishte shpallur fajtor për cenimin e rendit publik, për shkak të prishjes konstante të qetësisë në lagjen e tij lokale; ky urdher nuk ishte ekzekutuar, pasi aplikanti ishte shpallur asokohe fajtor për një sërë veprash penale dhe ishte dënuar me 14 vjet burg dhe dëbim nga Zvicra për 15 vjet ([Omkananda dhe the Divine Light Zentrum kundër Zvicrës](#) (vend.)).

109. Më tej, Neni 9 i Konventës nuk iu jep shtetasve të huaj të drejtën për të marrë leje qëndrimi me qëllim **punësimin** në një shtet palë, edhe kur punëdhënësi është shoqatë fetare ([Hüsnü Öz kundër Gjermanisë](#) (vend.); [Perry kundër Letonisë](#); [El Majjaoui dhe Stichting Touba Moskee kundër Holandës](#) (pushuar) [DhL], § 32). Në mbështetje të këtij parimi, Komisioni hodhi poshtë një çështje ku pretendohet për mospërsëritjen e lejes së përkohshme të qëndrimit që i ishte lëshuar një kleriku të fesë myslimane dhe mësuesi fetar (imam) me shtetësi turke, kontrata e punës e të cilit me shoqatën islamike vendase kishte përfunduar dhe cili dëshironte të qëndronte në Gjermani për të punuar – sërish si imam – për një shoqatë tjetër nga ajo që e kishte ftuar si fillim atje ([Hüsnü Öz kundër Gjermanisë](#) (vend.)).

110. Gjatë kohëve më të fundit, Gjykata deklaroi të pranueshme një çështje që kishte të bënte me refuzimin nga autoritetet holandeze për lëshimin e lejes së qëndrimit për një shtetas maroken, për të cilën ai kishte nevojë, që të merrte vendin e punës si imam nga një fondacion fetar, veçanërisht me arsyetimin se fondacioni nuk kishte bërë përpjekje të mjaftueshme të gjente kandidatë të tjerë në tregun evropian të punës dhe nuk kishte filluar duke u përpjekur të rekrutonte imamin e tij nga ata që ishin formuar në Holandë ([El Majjaoui dhe Stichting Touba Moskee kundër Holandës](#) (vend.)).

Megjithatë, në vijim të në kërkese tjetër nga fondacioni, aplikanti përfitoi, më në fund, lejen e punës dhe lejen e qëndrimit në Holandë; për rrjedhojë, Gjykata ve konsideroi mosmarrëveshjen të zgjidhur dhe e hoqi çështjen nga lista e saj, në përputhje me Nenin 37 § 1 b) të Konventës ([El Majaoui dhe Stichting Touba Moskee kundër Holandës](#) (pushuar) [DhL], § 32).

111. Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 14 (ndalimi i diskriminimit) në lidhje me Nenin 9 në një çështje ku autoritetet austriake kishin refuzuar të përjashtonin bashkësinë e Dëshmitarëve të Jehovahit nga Akti i Punësimit të të Huajve, që do të kishte bërë të mundur lëshimin e lejes së qëndrimit për një çift ku të dy ishin predikues me nënshtetësi filipinase dhe të cilët bashkësisia aplikonte dëshironte t'i punësonte në Austri. Në fakt, në bazë të legjislacionit vendas, ky përjashtim lejohej vetëm për “shoqatat e njohura fetare”, por jo për organizatat fetare “të regjistruara”, si bashkësisia aplikante ([Jehovas Zeugen in Österreich kundër Austrisë](#)).

(b) DËBIMI NË NJË VEND QË SHKEL LIRINË E FESË

112. A mundet një shtet palë **të dëbojë** shtetasit e huaj në një vend të tretë ku ka gjasë që ata të ndalohen në mënyrë të konsiderueshme të ushtrojnë lirinë e tyre të fesë? Pa dyshim, përgjegjësia e një shtet palë mund të jetë e drejtpërdrejtë, nëse ai i imponon individëve një rrezik të mirëfilltë të shkeljes së të drejtave të tyre në një vend jashtë juridiksionit të tij. Gjykata e ka njohur një përgjegjësi të tillë në rastet e rreziqeve të shkeljes së Nenit 2 (e drejta e jetës) dhe 3 (ndalimi i torturës). Jurisprudenca e Gjykatës në këtë pikë mbështetet në rëndësinë themelore të këtyre neneve, duke qenë se garancitë që parashikojnë duhen bërë efektive në praktikë, si edhe në natyrën absolute të ndalimit të torturës dhe faktin që ajo përfshin një standard të pranuar ndërkombëtarisht; po kështu, Gjykata theksoi natyrën serioze dhe të pariparueshme të vuajtjes që rrezikohet. Më vonë, Gjykata e shtriu të njëjtin parim, mbështetur mbi disa kushte të caktuara, te garancitë e Nenit 6 (e drejta për proces të rregullt ligjor) dhe 5 (e drejta e lirisë dhe ndalimi i burgosjes arbitrare). Megjithatë, këto konsiderata mbizotëruese nuk janë automatikisht të zbatueshme në bazë të dispozitave të tjera të Konventës. Për arsye tërësisht pragmatike, nuk mund të kërkohet që shteti palë përjashtues ta kthejë të huajin vetëm në një vend ku kushtet janë plotësisht dhe efektivisht në pajtim me secilën prej garancive të të drejtave dje lirive të parashikuara në Konventë. Edhe nëse të drejtat e siguruara në bazë të Nenit 9 përbëjnë “një nga themelet e një shoqërie demokratike”, kjo është para së gjithash standardi i zbatuar në shtetet palë, të cilat u janë përkushtuar idealeve demokratike, shtetit të së drejtës dhe të drejtave të njeriut. Sigurisht, në bazë të jurisprudencës së lartpërmendur, mbrojtja iu ofronte atyre që kanë një pretendim të mbështetur se ose do të vuajnë persekutim, mes të tjerash, për arsye fetare, ose do të rrezikojnë vdekjen apo keqtrajtimin dhe një mohim të mundshëm flagrant të një procesi të drejtë apo burgosjen arbitrare, për shkak të përkatësisë së tyre fetare (si për çdo arsye tjetër). Kur pretendimet e individit se, me kthimin në vendin e tij, ai do të ndalohet të ndjekë kultin e tij fetar në mënyrë të tillë që nuk përmbush nivelet e përcaktuar, nga vetë Neni 9 mund të merret një ndihmë shumë e kufizuar, në mos aspak. Në të kundërt, do të ishte një detyrim që iu vendoset shteteve palë të veprojnë efektivisht si garantues të lirisë së kultit për të gjithë pjesën tjetër të botës. Nëse, për shembull, një vend jashtë ombrellës së Konventës do të ndalonte fenë, por nuk do të merrte asnjë masë persekutimi, ndjekjeje penale, heqje lirie apo keqtrajtimi, është e dyshimtë nëse Konventa mund të interpretohej se i kërkon një shtet palë t’iu sigurojë ndjekësve të sektit të ndaluar mundësinë për të praktikuar atë fe lirisht dhe hapur në territoret e tyre ([Z. dhe T. Kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)).

113. Megjithatë, Gjykata nuk e ka hedhur poshtë mundësinë se një shtet që dëbon një individ mund të mbajë përgjegjësi në mënyrë përjashtimore në bazë të Nenit 9 të Konventës, në rast se aplikanti përballlet me një rrezik real të shkeljes flagrante të këtij neni në vendin pritës; sidoqoftë, sipas Gjykatës, është e vështirë të mendosh konkretisht një çështje në të cilën një shkelje mjaftueshëm

flagrante e Nenit 9 nuk do të përfshinte edhe trajtimin në shkelje të Nenit 3 të Konventës ([Z. dhe T. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)).

114. Në dritën e sa më sipër, Gjykata deklaroi si qartësisht të pabazuar një ankim të paraqitur nga dy të krishtera me nënshtetësi pakistaneze, të cilët kishin pretenduar se, nëse dëboheshin në Pakistan, ata nuk do të ishin plotësisht në gjendje të ushtronin të drejtën e tyre të lirisë së fesë. Gjykata theksoi se aplikantët nuk kishin arritur të ndërtonin një çështje persekutimi për shkak të fesë apo të provonin se rrezikoheshin nga shkelja e Neneve 2 ose 3. Asnjë nga aplikantët nuk kishte qenë vetë subjekt i ndonjë sulmi fizik apo të ishte parandaluar për të ndjekur besimin e saj. Nga vlerësimi i situatës së përgjithshme në Pakistan, Gjykata u shpreh se, pavarësisht sulmeve të kohëve të fundit ndaj kishave dhe të krishterëve, bashkësia e krishterë në Pakistan nuk ishte subjekt i asnjë ndalimi zyrtar, ata kishin përfaqësuesit e tyre parlamentarë dhe organet ligjzbatuese dhe gjyqësore, përkatësisht, po ndërmerrnin hapa për të mbrojtur kishat dhe shkollat dhe për të arrestuar, ndjekur penalisht e ndëshkuar ata që kryenin këto sulme. Në këto rrethana, Gjykata konstatoi se aplikantët nuk kishin treguar se përballeshin personalisht me një rrezik të tillë apo se ishin anëtarë të një grupi të tillë të cenueshëm apo të kërcënuar apo në një pozicion kaq të pasigurt si të krishterë, që të mund të dëshmonte shfaqjen të ndonjë shkeljeje flagrante të Nenit 9 të Konventës ([Z. dhe T. Kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.); shih, gjithashtu, [Razaqhi kundër Suedisë](#) (vend.)).

III. DETYRIMET E SHTETIT SI GARANTUES I LIRISË SË FESË.

1. Detyrimet negative: detyrimi për të mos ndaluar funksionimin normal të organizatave fetare

(a) STATUSI LIGJOR I ORGANIZATAVE FETARE NË SHTETET PALË

115. Në Evropë nuk ka asnjë model për marrëdhëniet midis shtetit dhe bashkësive fetare; krejt e kundërta: Evropa ka një larmi të gjerë të modeleve kushtetuese që i qeverisin këto marrëdhënie ([Sindicatul « Păstorul cel Bun » kundër Rumanisë](#) [DhL], § 138). Sistemet aktuale mund të ndahen në tri kategori: a) ekzistenca e një kisha shtetërore; b) ndarja e plotë midis shtetit dhe të gjitha organizatave fetare dhe c) marrëdhënie të llojit të konkordatit (kjo e fundit është model mbizotërues në vendet evropiane). Gjykata ka pranuar se të tria llojet e sistemeve janë, si të tilla, në përputhje me Nenin 9 të Konventës.

116. Disa shtete evropiane kanë **kishë shtetërore** (ose kishë zyrtare), e cila ka një status të posaçëm kushtetues. Ky sistem nuk është *per se* në kundërshtim me Nenin 9 të Konventës; në fakt, ai ka qenë në fuqi në shtetet e lartpërmendura kur u hartua konventa dhe këto shtete u bënë palë të saj. Për më tepër, Gjykata ka vendosur se detyra e shtetit për të qëndruar asnjans në çështjet fetare nuk mund të konceptohet si gjasë për të ulur rolin e besimit apo kishës, me të cilët popullsia e një vendi të caktuar është shoqëruar historikisht dhe nga pikëpamja kulturore ([Anëtarët e Kongregacionit "Gldani" të Dëshmitarëve të Jehovait dhe të tjerët kundër Gjeorgjisë](#), § 132). Personaliteti juridik i kësaj Kisha mund të njihet me ligj ([Sinoda e shenjtë e Kishës Ortodokse bullgare \(Inokentij Mitropolit\) dhe të tjerët kundër Bullgarisë](#), § 157). Në të gjitha rastet, vendimi nëse një traditë duhet ketë ose jo vazhdimësi i takon, parimisht, kufirit të vlerësimit të shtetit të paditur. Për më tepër, Gjykata duhet të marrë parasysh larminë e madhe në Evropë me shteteve të saj përbërëse, sidomos në sferën e zhvillimit kulturor e historik. Megjithatë, referenca ndaj një tradite nuk mund ta lehtësojë shtetin palë nga detyrimi i tij për të respektuar të drejtat dhe liritë e sanksionuara në Konventë dhe Protokollet e saj ([Lautsi dhe të tjerët kundër Italisë](#) [DhL], § 68). Që një sistem me kishë shtetërore të përmbushë kërkesat e Nenit 9, ai duhet të përfshijë garanci specifike për lirinë e fesë të individit. Veçanërisht, askush nuk mund të detyrohet të hyjë apo të ndalohej të largohet nga një kishë shtetërore ([Ásatrúarfélagið kundër Islandës](#) (vend.), § 27; shih, gjithashtu, opinionin e Komisionit në çështjen [Darby kundër Suedisë](#), § 45).

117. Më tej, edhe në shtetet që kanë kishë shtetërore, një vendim i marrë nga kjo kishë në fusha për të cilat është përgjegjëse, nuk shkakton përgjegjësi për shtetin në kuadër të Konventës. Për shembull, Komisioni shqyrtoi një ankim të paraqitur nga famullia finlandeze e Kishës së Suedisë – një kishë shtetërore asokohe – që kishte të bënte me një vendim të marrë nga Kuvendi i Kishës që e ndalonte të përdorte liturgjinë e Kishës Luterane Ungjillore finlandeze dhe impononte përdorimin e liturgjisë suedeze të përkthyer në finlandisht. Komisioni vendosi se kisha dhe famullitë e saj nuk ishin “organizata joqeveritare” dhe se shteti nuk mund të mbahet përgjegjës për shkeljen e dyshuar që vjen si Rezultat i një vendimi të Kuvendit të Kishës. Duke pasur parasysh se famullia aplikante nuk do të ndalohej të largohej nga Kisha e Suedisë, shteti nuk kishte dështuar në asnjë mënyrë në detyrimin për të mbrojtur lirinë e fesë ([Finska Församlingen i Stockholm dhe Hautaniemi kundër Suedisë](#) (vend.)).

118. Në shtetet e tjera, modeli kushtetues mbështetet në parimin e **laicizmit**, që përfshin ndarjen e plotë të shtetit dhe bashkësive fetare. Gjykata ka deklaruar se një model i tillë është po ashtu në përputhje me vlerat që qëndrojnë në thelb të Konventës ([Leyla Şahin kundër Turqisë](#) [DhL], § 108; [Doqru kundër Francës](#), § 72).

119. Së fundi, shtetet, modeli kushtetues i të cilëve e lejon, mund të lidhin një **marrëveshje bashkëpunimi** me një kishë të caktuar (ose disa kisha) duke iu ofruar një status (tatimor ose tjetër) të posaçëm për këto të fundit, me kusht që të ketë një justifikim objektiv dhe të arsyeshëm për dallimin në trajtim dhe që marrëveshje të ngjashme të mund të lidhen edhe me kisha të tjera, që duan ta bëjnë këtë ([Alujer Fernández dhe Caballero Garcia kundër Spanjës](#) (vend.); [Savez crkava « Riječ života » dhe të tjerët kundër Kroacisë](#), § 85). Shteti mundet gjithashtu që një organizatë fetare t’ia nënshtrojë një regjimi të posaçëm të ndryshëm nga të tjerët, duke e përjashtuar nga regjistrimi ose deklarimi i detyrueshëm dhe duke njohur personalitetin e saj juridik *ex lege* ([Sinoda e Shenjtë e Kishës Ortodokse Bullgare \(Inokentiy Mitropolit\) dhe të tjerët kundër Bullgarisë](#)). Megjithatë, nëse shteti harton një kuadër për t’i dhënë personalitet juridik grupeve fetare, së bashku me një status të posaçëm, të gjitha grupet fetare që e dëshirojnë, duhet të kenë mundësi të barabartë për ta kërkuar këtë status dhe kriteret e vendosura duhen zbatuar në mënyrë jodiskriminuese ([Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas dhe të tjerët kundër Austrisë](#)). Liria e fesë nuk nënkupton në asnjë mënyrë që grupeve fetare apo ndjekësve e një feje iu duhet dhënë një status i posaçëm ndryshe nga ai i organizmave të tjera ekzistuese; megjithatë, nëse ky status është krijuar, ai duhet dhënë në mënyrë jodiskriminuese ([Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfi kundër Turqisë](#), § 45).

120. Po ashtu, shteti mund të **delegojë detyra dhe funksione të caktuara publike te një ose më shumë organizata fetare**, ndërkohë që delegimi i këtyre detyrave dhe funksioneve dhe mënyra e financimit të tyre janë çështje që i takojnë kufirit të vlerësimit të shtetit ([Bruno kundër Suedisë](#) (vend.); [Lundberg kundër Suedisë](#) (vend.)).

121. Së fundi, duhet kujtuar se në këtë sferë të vështirë të vendosjes së marrëdhënieve midis feve dhe shtetit, ky i fundit përfiton, në parim, një kufi të gjerë vlerësimi ([Cha’are Shalom Ve Tsedek kundër Francës](#) [DhL], § 84).

(b) NJOHJA, REGJISTRIMI DHE SHKRIRJA E ORGANIZATAVE FETARE

122. Një nga format më radikale të ndërhyrjes në aspektin kolektiv të lirisë së fesë është **shkrirja** e një organizate fetare ekzistuese. Kjo masë drastike kërkon arsye shumë serioze të cilat mund të japin një justifikim, me qëllim që ajo të njihet si “e nevojshme në një shoqëri demokratike” ([Qendra biblike e Republikës çuvash kundër Rusisë](#), § 54).

123. Për shembull, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9, i lexuar në lidhje me Nenin 11 të Konventës, në rastet në vijim:

- shpërbërja e degës lokale të Dëshmitarëve të Jehovahit dhe ndalimi i veprimtarive të saj, urdhëruar nga gjykatat ruse, me kërkesë të prokurorit. Pas shqyrtimit të të gjitha gjetjeve të gjykatave vendase (trysninë e pretenduar ndaj familjeve të ndjekësve, që synonte t'i shkatërronte; ndërhyrjen e dyshuar në jetën private të ndjekësve dhe në të drejtën e tyre për të zgjedhur profesionet e tyre; shkeljet e pretenduara të të drejtave prindërore të prindërve që nuk u përkisnin Dëshmitarëve të Jehovahit; akuzat për “shpëlarje truri” dhe “kontroll të mendjes”; akuza për nxitje të vetëvrasjes ose refuzim të trajtimit mjekësor, përfshi transfuzionet e gjakut; tërheqja e pretenduar e fëmijëve në organizatë; nxitje për të mos shërbyer në ushtri, për të mos respektuar simbolet fetare dhe për të refuzuar për të marrë pjesë në festat kombëtare), Gjykata konstatoi se të gjitha akuzat ose nuk ishin mbështetur me të dhëna konkrete, ose kishin të bënin me shfaqje mjaft normale të lirisë së fesë, zgjedhur lirisht nga ndjekësit në kuadër të autonomisë së tyre vetjake, mbrojtur nga Neni 9. Për më tepër, këto shfaqje ishin mjaft të ngjashme me praktikat e feve “tradicionale” në botë (agjërim, asketizëm, norma kufizuese në jetën private, etj.). Shkrirja e organizatës, për rrjedhojë, kishte qenë qartësisht jopërpjesëtimore me qëllimin e ligjshëm të ndjekur, veçanërisht, duke qenë se legjislacioni i zbatuar në këtë rast kishte qenë mjaft i ngurtë dhe nuk kishte lejuar ndonjë shkelje të mundshme nga bashkësia fetare, që ajo të ndëshkohej me sanksione më pak drastike sesa shkrirja ([Dëshmitarët e Jehovahit të Moskës dhe të tjerët kundër Rusisë](#));
- shkrirja nga gjykatat ruse e një qendre biblike protestante (E rrëshajave), për shkak se drejtonte një shkollë të diele për fëmijët dhe një Kolegj Biblik për të rriturit (duke lëshuar certifikata ose “diploma” për përfundimin e studimeve), të cilave iu mundonte statusi i subjektit juridik. Arsyet për këtë shkrirje ishin, para së gjithash, fakti se Kolegji Biblik ishte hapur pa autorizim paraprak dhe, së dyti, fakti se dy organizmat në fjalë nuk kishin përmbushur kriteret e shëndetit dhe sigurisë, të parashikuara në legjislacionin përkatës. Gjykata vërejti se autoritetet nuk i kishin dhënë asnjë paralajmërim organizatës aplikante, që do t'i kishte dhënë mundësinë të vepronte në përputhje me kërkesat ligjore ose statutoare. Më tej, organizata aplikante nuk mund të kishte parashikuar në mënyrë të arsyeshme pasojat e veprimeve të veta, për shkak të jurisprudencës kontradiktore të gjykatave ruse, me disa vendime që deklarorin se një qendër e tillë studimi, si shkolla e së dielës, nuk kërkonte autorizim të posaçëm ([Qendra Biblike e Republikës së Çuvashtit kundër Rusisë](#)).

124. Ekzistojnë, gjithashtu, forma të tjera ndërhyrjeje që mund të vihen në të njëjtën kategori si shkrirja. Shoqatat fetare kanë ekzistuar tradicionalisht dhe universalisht në formën e njësisve të organizuara. Në përputhje me këtë, interpretimi i Nenit 9 në dritën e Nenit 11 të Konventës, Gjykata ka vendosur se aftësia për krijimin e një subjekti juridik të njohur nga shteti, me qëllim garantimin e zotësisë për veprim kolektiv në sferën fetare, është një prej aspekteve më të rëndësishme të lirisë së fesë, pa të cilën kjo liri do të ishte e pakuptimtë. Për pasojë, refuzimi për të njohur **personalitetin juridik** të bashkësi fetare ose për t'ia dhënë këtë personalitet përbën ndërhyrje në të drejtat e siguruara në bazë të Nenit 9, në përmasën e tyre të jashtme dhe kolektive, sa i takon vetë bashkësisë por edhe anëtarëve të saj ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), § 105; [Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas dhe të tjerët kundër Austrisë](#), § 62). Në të vërtetë, në bazë të Nenit 11, Gjykata ka konstatuar se aftësia për të krijuar një subjekt juridik, me qëllim që të veprojë juridikisht në fushë me interes të ndërsjellë është një nga aspektet më të rëndësishme të lirisë së organizimit, pa të cilën kjo e drejtë do të zhvishej nga çdo kuptim. Refuzimi nga autoritetet vendase për t'i dhënë statusin e subjektit juridik një organizimi individësh, fetare apo tjetër përbën shkelje të ushtrimit të së drejtës së lirisë së organizimit. Në këtë drejtim, refuzimi i autoriteteve për të regjistruar në grup cenon drejtpërdrejt grupin dhe kryetarët, themeluesit apo anëtarët e tij individualë ([Kimlya dhe të tjerët kundër Rusisë](#), § 84).

125. Vetëm toleranca nga autoritetet kombëtare ndaj aktiviteteve të një organizate fetare që nuk është njohur nuk zëvendëson njohjen, nëse vetëm njohja është në gjendje t'i japë të drejtat të

interesuarve ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), § 129). Edhe kur legjislacioni autorizon veprimtarinë e grupeve të peregjistruara, kjo është e pamjaftueshme, nëse legjislacioni vendos rezervon një sërë të drejtash themelore për zhvillimin e veprimtarive fetare për organizatat e regjistruara me personalitet juridik ([Sviato-Mykhailivska Parafiya kundër Ukrainës](#), § 122). Këto të drejta përfshijnë ato për marrjen me qira të një prone, mbajtjen e llogarive bankare, rekrutimin e punonjësve, sigurimin e mbrojtjes gjyqësore të bashkësisë, anëtarëve dhe pasurive të saj, ngritjen e vendit të kultit, zhvillimin e shërbesave në vende të arritshme për publikun, prodhimin, përfitim dhe shpërndarjen e literaturës fetare, krijimin e institucioneve edukuese dhe mbajtjen e kontakteve për shkëmbime e konferenca ndërkombëtare ([Kimlya dhe të tjerët kundër Rusisë](#), §§ 85-86). Për më tepër, një prej mjeteve të ushtrimit të së drejtës së dikujt për shfaqjen e fesë, sidomos për një bashkësi fetare, në përmasën e vet kolektive, është mundësia e garantimit të mbrojtjes gjyqësore të bashkësisë, anëtarëve të saj dhe pasurive të saj, me qelli që Neni 9 të mos shihet vetëm në dritën e Nenit 11, por edhe në dritën e Nenit 6 § 1 të Konventës për të drejtën e procesit të rregullt ligjor dhe aksesit në gjykatë ([Sviato-Mykhailivska Parafiya kundër Ukrainës](#), § 152; [Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas dhe të tjerët kundër Austrisë](#), § 63).

126. Sipas të njëjtit arsyetim, fakti se mungesa e personalitetit juridik të bashkësisë fetare mund të kompensohet pjesërisht duke drejtuar shoqata ndihmëse nuk është vendimtare dhe nuk e zgjidh problemin ([Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas dhe të tjerët kundër Austrisë](#), § 67).

127. Sa i takon njohjes dhe regjistrimit të bashkësive fetare, shtetet kanë kompetenca për të verifikuar nëse një lëvizje apo shoqatë po kryen, për qëllime të supozuara fetare, veprimtari të dëmshme për popullsinë apo që rrezikojnë sigurinë publike. Duke qenë se nuk mund të përjashtohet se programi i një organizate mund të fshehë objektiva dhe qëllime të ndryshme nga ato që deklaron, për të vërtetuar që nuk është kështu, përmbajtja e programi mund të krahasohet me veprimet e organizatës dhe qëndrimet që ajo mbron ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), §§ 105 dhe 125). Posaçërisht, refuzimi për të regjistruar një organizatë fetare, për shkak se ajo nuk iu ka paraqitur autoriteteve një përshkrim të normave themelore të fesë në fjalë mund të justifikohet me nevojën për të përcaktuar nëse kjo organizatë paraqet ndonjë rrezik për një shoqëri demokratike dhe interesat themelore të njohura nga Neni 9 § 2 ([Cârnuirea Spirituală a Muslimanilor din Republica Moldova kundër Moldavisë](#) (vend.); [Kisha e Shentologjisë e Moskës kundër Rusisë](#), § 93; [Lajda dhe të tjerët kundër Republikës Çeke](#) (vend.)). Megjithatë, edhe pse shtetet kanë të drejtën e kontrollit të përputhshmërisë të objektivave dhe veprimtarive të një organizate fetare me rregullat e përcaktuara nga legjislacioni, ato duhet të jenë të kursyer kur e përdorin, në mënyrë të tillë që të jetë e pajtueshme me detyrimet e tyre në kuadrin e Konventës dhe subjekt i fushës së veprimit i organeve të Konventës ([Dëshmitarët e Jehovait të Moskës dhe të tjerët kundër Rusisë](#), § 100).

128. **Koha e pritjes** që autoritetet të shqyrtojnë kërkesën për njohjen ose regjistrimin dhe të kontrollojnë përputhshmërinë, siç përmendet më sipër, duhet të jetë e shkurtër në mënyrë të arsyeshme ([Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas dhe të tjerët kundër Austrisë](#), § 79). Në mënyrë të ngjashme, kur sistemi ligjor i shtetit përfshin organizata fetare që janë posaçërisht të privileguara krahasuar me të tjerat (që kanë, për shembull, statusin e subjektit juridik), shteti, në mënyrë përjashtimore, mund të vendosë një periudhë më të gjatë pritjeje dhe verifikimi, sidomos, në rastin e grupeve fetare të sapothemeluara dhe të panjohura. Megjithatë, kjo zor se duket e justifikuar për ato grupe fetare që kanë ekzistuar ndërkombëtarisht prej një kohe të gjatë, të cilat, po ashtu, janë ngritur prej kohësh në vend dhe, për rrjedhojë, janë të njohura për autoritetet kompetente ([Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas dhe të tjerët kundër Austrisë](#), §§ 97-98).

129. Për shembull, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9 të Konventës (i marrë më vete dhe/ose në lidhje me Nenin 14) në rastet në vijim:

- refuzimi i autoriteteve moldave për të njohur ligjërisht Kishën Mitropolitike të Besarabisë si kishë ortodokse autonome që vepron nën autoritetin e Patriarkanës së Bukureshtit (Kisha

Ortodokse rumune), për shkak se kjo njohje do të cenonte interesat e Kishës Mitropolitike të Moldavisë, që është nën Patriarkanën e Moskës (Kisha Ortodokse ruse), që është tashmë e njohur nga qeveria. Duke mos pasur njohje ligjore, kisha aplikante nuk ishte në gjendje të angazhohej në veprimtaritë e saj; priftërinjtë e saj nuk mund të kryenin shërbesën e shenjtë, anëtarët e saj nuk mund të mblihdeshin të praktikonin fenë e tyre dhe, për më tepër, duke mos pasur personalitet juridik, ajo nuk kishte të drejtë të përfitonte mbrojtje gjyqësore të pasurive të saj apo të lejohej të mbronte veten kundër akteve frikësuese. Duke i mohuar njohjen me arsyetimin se kisha aplikante ishte vetëm një “grup fraksionar” brenda Kishës Ortodokse, qeveria moldave kishte dështuar në detyrën e saj për të qenë asnjë dhe e paanshme. Për pjesën tjetër, argumentet e qeverisë që akuzonin kishën aplikante se vinte në rrezik integritetin territorial dhe stabilitetin shoqëror të vendit ishin qartësisht të pabazuara ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#));

- në të njëjtin kontekst me çështjen e mësipërme: refuzimi nga një autoritet lokal për t’iu lëshuar aplikantëve një certifikatë për të cilën kishin nevojë që të regjistronin Kishën Mitropolitike të Besarabisë, me arsyetimin se Kisha Mitropolitike e Moldavisë ishte tanimë e regjistruar dhe vepronte në zonën në fjalë; Gjykata konstatoi se ndërhyrja e ankimuar nuk “parashikohej në ligj” ([Fusu Arcadie dhe të tjerët kundër Republikës së Moldavisë](#));
- refuzimi nga autoriteti administrativ kompetent për të regjistruar Kishën aplikante, pavarësisht vendimit të gjykatës për ta bërë këtë; në këtë rast, Gjykata konstatoi se ndërhyrja e ankimuar nuk “parashikohej me ligj” ([Biserica Adevărat Ortodoxă din Moldova dhe të tjerët kundër Moldavisë](#));
- kalimi i kohës prej njëzet vjetësh midis paraqitjes së një kërkesë tek autoritetet austriake për njohje ligjore të kongregacionit të Dëshmitarëve të Jehovait dhe vendimi i autoriteteve për t’i dhënë më në fund statusin organizatë fetare e “regjistruar”. Gjykata, po ashtu, konstatoi se kishte pasur diskriminim, në shkelje të Nenit 14, si rezultat i refuzimit për t’i dhënë bashkësisë aplikante statusin “organizatë fetare e regjistruar”, që përqafonte personalitetin juridik dhe duke i dhënë një numër të tërë privilegjesh në bazë të legjislationit vendas, për arsye se nuk kishte vepruar si organizatë “e regjistruar” në Austri për një minimum prej 10 vjetësh. Qeveria e paditur nuk kishte dëshmuar ekzistencën e asnjë argumenti objektiv e të arsyeshëm për këtë dallim në trajtim, sidomos, duke qenë se kushti “10-vjeçar” nuk ishte zbatuar për asnjë bashkësi tjetër fetare në situatë të ngjashme me atë të Dëshmitarëve të Jehovait ([Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas dhe të tjerët kundër Austrisë](#));
- refuzimi i autoriteteve ruse për të regjistruar dy degë lokale të Kishës së Shentologjisë si “organizata fetare”, që do t’iu kishte dhënë automatikisht statusin e subjektit juridik, me arsyetimin se ato nuk kishin vepruar në Rusi si “grupe fetare” (pa personalitet juridik) për të paktën pesëmbëdhjetë vjet. Duke konstatuar shkelje të Nenit 9, interpretuar në dritën e Nenit 11, Gjykata vërejti se qeveria e paditur nuk kishte përmendur asnjë nevojë shoqërore mbizotëruese në mbështetje të kufizimit të ankimuar apo ndonjë arsye me vend dhe të mjaftueshme që të justifikonte një periudhë kaq të gjatë pritjeje; veçanërisht, nuk ishte diskutuar asnjëherë që aplikantët - si grup apo individë - të kishin kryer apo synonin të kryenin ndonjë veprimtari të paligjshme apo që të kishin ndjekur qëllime të tjera nga ato të kultit fetar, mësimdhënies, praktikës dhe kryerjes së ritualeve. Arsyeja për refuzimin e regjistrimit kishte qenë tërësisht formale, e palidhur me funksionimin e grupit në fjalë dhe e vetmja “shkelje” për të cilën aplikantët ishin gjetur fajtorë ishte qëllimi i tyre për të paraqitur kërkesë për regjistrimin e një organizate “me natyrë fetare”, që nuk kishte ekzistuar në rajon për minimalisht pesëmbëdhjetë vjet ([Kimlya dhe të tjerët kundër Rusisë](#)). Në një çështje tjetër mjaft të ngjashme, një nga arsyet e dhëna për hedhjen poshtë të kërkesës për regjistrim ishte fakti se këshilli vendor bashkiak nuk kishte kompetencë për lëshimin e kësaj certifikate. Në dallim me çështjen *Kimlya*, Gjykata konstatoi se ndërhyrja nuk ishte “e

përcaktuar me ligj” dhe se, për rrjedhojë, ishte e panevojshme të shqyrtohej çështja e përpjesëtueshmërisë së saj ([Kisha e Shentologjisë e Shën Pitersburgut dhe të terët kundër Rusisë](#));

- refuzimi arbitrar dhe diskriminues i qeverisë kroate për të lidhur marrëveshje bashkëpunimi me aplikantët, disa kisha reformatore, në fusha me interes publik, që do t’iu jepte këtyre kishave mundësi për të ofruar edukim fetar në shkollat shtetërore dhe të garantonin njohjen e efekteve civile të martesave të celebruara prej priftërinjve të tyre. Në këtë rast, qeveria e kishte justifikuar refuzimin e saj me faktin se aplikantët nuk kishin përmbushur, qoftë individualisht apo së bashku, kriteret e parashikuara në udhëzimin qeveritar për qëllimet e lidhjes së marrëveshjeve të tilla. Megjithatë, disa bashkësi të tjera ishin përjashtuar nga kriteri numerik dhe, sa për kriterin historik (“bashkësi fetare historike të rrethit kulturor evropian”), qeveria nuk kishte shpjeguar përse kishat aplikante, të traditës reformatore protestante, nuk e përmbushte atë. Për rrjedhojë Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 14 të Konventës ([Savez crkava « Riječ života » dhe të tjerët kundër Kroacisë](#)).

130. Nga ana tjetër, Gjykata deklaroi qartësisht të pabazuara ankesat e paraqitura nga dy grupe ndjekësish të Kishës së Bashkimit të Sun Myung Moon-it, përkatësisht, në Republikën Çeke dhe Bullgari:

- në rastin e parë, që Gjykata e shqyrtoi në bazë të Nenit 11, interpretuar në lidhje me Nenin 9, aplikantët u ankuan për refuzimin e autoriteteve Çeke që të regjistronin organizatën e tyre si kishë me personalitet juridik për dy arsye të ndryshme: së pari, refuzimi i aplikantëve për t’iu siguruar autoriteteve një dokument bazë që shpjegonte mësimet e tyre dhe, së dyti, fakti se ata kishin shkelur rregullat e përgjithshme për mbledhjen e firmave nga “personat që përqafojnë doktrinën e kishës”. Pas kryerjes së verifikimeve shtesë, autoritetet kishin hedhur poshtë shumë firma të mbledhura, për arsye se ata ishin më tepër simpatizantë sesa besimtarë me lidhje teologjike me kishën; Gjykata e pranoi këtë interpretim të ligjit si të arsyeshëm dhe joarbitrar. Megjithatë, numri i firmave të mbetura ishte nën atë të përgjithshëm prej 10 000 firmash që kërkon ligji, me qëllim që një kishë të regjistrohet. Ndërsa e pranoi se kjo shifër ishte në dukje shpërpjesëtimore, Gjykata vërejti se ligji i ri që kishte hyrë në fuqi e kishte reduktuar numrin në 300 dhe nuk kishte asgjë që t’i ndalonte aplikantët të paraqisnin një kërkesë të re për regjistrimin e kishës së tyre ([Lajda dhe të tjerët kundër Republikës Çeke](#) (vend.));
- në çështjen e dytë, që Gjykata e shqyrtoi në bazë të Nenit 9, aplikantët u ankuan për një refuzimin e nënkuptuar të dyshuar të qeverisë bullgare për të regjistruar organizatën e tyre. Gjykata vërejti se aplikantët nuk kishin marrë asnjë refuzim zyrtar për regjistrim; ata kishin marrë një letër nga qeveria ku ftoheshin të plotësonin dhe shpjegonin dokumentet e paraqitura, por kishin vendosur të mos i ndiqnin këto udhëzime. Në dritën e rrethanave të çështjes, Gjykata doli në përfundimin se qëndrimi i qeverisë nuk çonte as në taktika për vonesa, as në ndonjë refuzim të nënkuptuar ([Boychev dhe të tjerët kundër Bullgarisë](#)).

131. Lidhur me **refuzimet për reregjistrimin** e një organizate fetare të njohur tashmë nga shteti – ose duke i hequr personalitetin juridik apo duke i dhënë një status ligjor më të ulët – Gjykata preferon ta shqyrtojë këtë lloj çështjeje në bazë të Nenit 11 të Konventës (liria e organizimit), i interpretuar në lidhje me Nenin 9. Për shembull, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 11 në rastet në vijim:

- refuzimi i autoriteteve ruse për të reregjistruar një degë të Ushtrisë së Shpëtimit, duke i hequr, kështu, personalitetin juridik, për shkaqe që Gjykata i konsideroi ose pa asnjë bazë ligjore, ose arbitrare dhe të paarsyeshme (“origjina e huaj” e aplikantit”; pamjaftueshmëria e

pretenduar e të dhënave mbi përkatësinë e tij fetare; natyra e pretenduar “paraushtarake” e aplikantit; qëllimi i pretenduar për shkeljen e legjislacionit rus, etj.) ([Dega moskovite e Ushtrisë së Shpëtimit kundër Rusisë](#), §§ 74-75);

- refuzimi i autoriteteve ruse për reregjistrimin e një dege lokale të Kishës së Shentologjisë, duke hedhur poshtë të paktën njëmbëdhjetë kërkesa për reregjistrim mbi shkaqe kontradiktore dhe arbitrare (dosje që pretendohen të paplota, pa treguar se cilat dokumente mungonin; kërkesë për paraqitjen e dokumenteve origjinale dhe jo kopjeve, edhe pse kjo nuk ishte kërkesë ligjore, etj.) ([Kisha e Shentologjisë e Moskës kundër Rusisë](#)). Në një rast tjetër mjaft të ngjashëm, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 11, si rezultat i refuzimit për reregjistrim të një dege lokale të Dëshmitarëve të Jehovait ([Dëshmitarët e Jehovait të Moskës dhe të tjerët kundër Rusisë](#));
- një ndryshim legjislativ, në bazë të të cilit disa organizata fetare të njohura më parë në Hungari si “kisha” iu jepej statusi i “organizatave”, një status shumë më i ulët, që kishte shumë më pak avantazhe sa u përket të drejtave dhe privilegjeve ([Magyar Keresztény Mennonita Egyház dhe të tjerët kundër Hungarisë](#));

132. Neni 9 § 1 i Konventës nuk shkon aq larg sa t’u kërkojë shteteve anëtare t’iu japin **martesave fetare** status të barabartë dhe efekte të barabarta ligjore me martesën civile ([X. kundër Gjermanisë](#) (vend.); [Khan kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.); [Spetz dhe të tjerët kundër Suedisë](#) (vend.); [Serif kundër Greqisë](#), § 50; [Serife Yiğit kundër Turqisë](#) [DhL], § 102). Për më tepër, Neni 9 nuk mbulon modalitetet e martesës fetare, në kuptimin që varet tërësisht nga secila fe për të vendosur mbi këto modalitete. Veçanërisht, i takon secilës fe të vendosë nëse dhe në ç’skallë do të lejojë bashkimet e të njëjtit seks ([Parry kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)). As nuk është kundër Nenit 9, nëse shteti kërkon që **njoftimi** të bëhet publik në bazë të legjislacionit civil dhe refuzon të njohë vlefshmërinë e publikimit fetar të njoftimit në raport me një problem që lidhet me punësimin ([Von Pelser kundër Italisë](#) (vend.)).

133. Komisioni **pushoi** një ankesë nga një shtetas belg lidhur me faktin se sistemi belg i kombinimit të të ardhurave të bashkëshortëve për qëllime tatimore ishte një dizavantazh për çiftet e martuara; sipas aplikantit, çiftet, sipas fesë së të cilëve, martesë ishte një betim i shenjtë, nuk kishin mundësi të shmangnin pasojat tatimore të martesës duke bashkëjetuar. Komisioni nuk konstatoi asnjë shkelje të lirisë së fesë të aplikantit, duke vlerësuar se ishte artificiale të krahasoje situatën e një çifti të martuar me atë të një çifti bashkëjetues duke u përqendruar, ashtu siç po bënte aplikanti, vetëm në fushën e tatimit mbi të ardhurat dhe duke shpërfillur, kështu, të drejtat dhe detyrimet e tjera që lindin për bashkëshortët nga martesë, qoftë në kuptimin moral ose profesional ([Hubaux kundër Belgjikës](#) (vend.)).

134. Shtetit nuk ka për detyrë të njohë vendime të marra nga **gjykatat** fetare në kuadrin e sistemit ligjor kombëtar ([Serif kundër Greqisë](#), § 50).

135. Më tej, e drejta për të shfaqur fenë në “mësimdhënie” nuk shkon aq larg sa të detyrojë shtetet të lejojnë **edukatën fetare në shkollat publike** ([Savez crkava « Riječ života » dhe të tjerët kundër Kroacisë](#), § 57). Megjithatë, nëse shteti vendos t’i japë këtë lloj privilegji bashkësive të caktuara fetare, të drejtat e privilegjet e posaçme hyjnë në objektin e Nenit 9, në mënyrë të tillë që gjen zbatim ndalimi i diskriminimit, i sanksionuar në Nenin 14 të Konventës ([Savez crkava « Riječ života » dhe të tjerët kundër Kroacisë](#), § 58).

136. Për më tepër, nëse, në bazë të legjislacionit vendas, klerikët e besimeve të caktuara janë të autorizuar për të lidhur martesë me fuqi ligjore në bazë të legjislacionit civil apo të gjejnë mosmarrëveshje të caktuara të legjislacionit civil (për shembull, për çështje familjare dhe trashëgimie), shteti ka interes legjitim në marrjen e masave të posaçme për të mbrojtur nga

mashtimi ata marrëdhëniet ligjore të të cilëve mund të cenohen nga veprimet e klerikëve fetarë ([Serif kundër Greqisë](#), § 50).

(c) PËRDORIMI NGA SHTETI I TERMAVE PËRÇMUESE KUNDREJT NJË BASHKËSIE FETARE

137. Përdorimi në dokumente zyrtare i shprehjeve përbuzëse kundrejt një bashkësie fetare mund të përbëjë ndërhyrje në të drejtat e siguruara nga Neni 9, duke qenë se priret të ketë pasoja negative për ushtrimin e lirisë së fesë ([Leela Förderkreis e.V. dhe të tjerët kundër Gjermanisë](#), § 84).

138. Komisioni deklaroi si të papranueshme kërkesat që kishin të bënin me situatat në vijim:

- pushimi nga gjykatat kompetente vendase i një kërkesë nga organizata aplikante për të ndaluar qeverinë federale gjermane që ta përmendte në një botim qeveritar të titulluar “Të ashtuquajturat sekte rinore dhe grupet psikopate në Republikën Federale të Gjermanisë”. Komisioni theksoi se e drejta e organizatës për të shfaqur fenë e saj nuk ishte cenuar, pasi botimi i ankimuar nuk kishte pasur pasoja të drejtpërdrejta në ushtrimin e kësaj të drejte. Botimi ishte hartuar me qëllimin e vetëm të informimit të publikut të përgjithshëm, sidomos, duke qenë se, sipas gjykatave vendase, disa prej veprimtarive të organizatës aplikante – për shembull, fakti i përkrahjes së zëvendësimit të trajtimit mjekësor me besimin fetar – e justifikonin paralajmërimin e publikut për të ([Universelles Leben e.V. kundër Gjermanisë](#) (vend.));
- një artikull i botuar nga Ministria bavareze e Arsimit në një revistë arsimore, me qëllim paralajmërimin e nxënësve kundër rreziqeve të dyshuara të shentologjisë dhe refuzimi i gjykatave për të lëshuar një masë pezullimi të përkohshme kundër shpërndarjes së nenit the. Komisioni mbajti qëndrimin se artikulli i ankimuar kishte vënë në shënjestër shentologjinë në përgjithësi, si lëvizje që funksionon në nivel botëror, jo ndjekës not individual të kësaj lëvizjeje si aplikantët. Lidhur me ankimin e aplikantëve për qëndrimin negativ të fqinjëve dhe shtypit lokal kundrejt tyre, nuk kishte asnjë tregues të lidhjes shkakësore midis artikullit të ankimuar dhe këtyre fakteve; në çdo rast, efektet e artikullit ishin shumë të tërthorta e të largëta për të pasur ndonjë efekt në të drejtat e tyre, në kuadrin e Nenit 9; për rrjedhojë, ankesa ishte e papajtueshme *ratione personae* me Konventën ([Keller kundër Gjermanisë](#) (vend.)).

139. Gjykata nuk konstatoi asnjë shkelje të nenit 9 në një çështje në të cilën organizatat aplikante që u ishin kushtuar mësimëve të Bhagwan Shree Rajneesh (Osho) u ankuan për përdorimin e përsëritur në komunikime të caktuara zyrtare midis Qeverisë Federale gjermane dhe anëtarëve të saj të termave “sekt” “sekt rinor”, “sekt psikopat”, “pseudo fe”, “lëvizje fetare shkatërruese”, “lëvizje që manipulon anëtarët e saj”, etj., duke iu referuar mësimëve të tyre. Gjykata Federale Kushtetuese gjermane kishte vendosur se qeveria kishte të drejtë të përdorte shumicën e termave në fjalë; nga ana tjetër, përdorimi i shprehjeve “pseudo fe” dhe “lëvizje fetare shkatërruese” dhe akuza për manipulimi binin ndesh me Kushtetutën. Duke u mbështetur në supozimin se kishte pasur ndërhyrje në të drejtat e garantuara nga Neni 9, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut u shpreh se ndërhyrja kishte përbushur qëllime të ligjshme (sigurinë publike dhe mbrojtjen e rendit publik dhe të drejtat e liritë e të tjerëve) dhe kishte qenë në përpjesëtim të drejtë me këto qëllime. Në të vërtetë, në ushtrimin e detyrimit të tyre për të informuar publikun rreth çështjeve me interes publik, autoritetet federale kishin synuar vetëm të tërhiqnin vëmendjen e qytetarëve drejt një dukurie që e konsideronin alarmuese, që do të thotë, shfaqja e një shumëllojshmërie lëvizjesh të reja fetare dhe tërheqja e të rinjve ndaj tyre. Synimi i vetëm i ndjekur nga autoritetet kishte qenë t’iu jepte njerëzve mundësinë, kur ishte nevoja, të vepronin duke pasur njohuri të plotë mbi faktet dhe të mos përfundonin në vështirësi për shkak të injorancës. Më tej, sjellja e qeverisë nuk i kishte ndaluar organizatat aplikante në asnjë lloj mënyre që të ushtronin të drejtat e tyre të garantuara në Nenin të

Konventës; për më tepër, autoritetet gjermane e kishin ndaluar së fundi përdorimin e termave të kundërshtuar, në mbështetje të rekomandimeve të lëshuara në një raport të specializuar ([Leela Förderkreis e.V. dhe të tjerët kundër Gjermanisë](#)).

140. Po ashtu, Gjykata deklaroi të papranueshme një çështje të paraqitur nga një grup i Dëshmitarëve të Jehovahit, të cilët ankoheshin se qeveria franceze kishte shkelur të drejtën e tyre të lirisë së fesë duke i dhënë status me interes publik një organizate të njohur si “Bashkimi kombëtar i shoqatave për mbrojtjen e familjeve dhe individit” (UNADFI), që ka si synim “luftën kundër shkeljes së lirisë dhe të drejtave themelore të njeriut” që kryhej nga “sektet shkatërruese”, organizatë të cilën aplikantët e akuzonin si haptas armiqësore me bashkësinë e tyre fetare. Gjykata vlerësoi se shteti nuk mund të mbante përgjegjësi për veprimet e organizatave të cilave, në bazë të statuteve të tyre, iu kishte dhënë statusin e interesit publik. Fakti i dhënies së këtij statusi nuk ndikonte në asnjë transferim të kompetencave publike, transferim të cilin Konventa e përcakton si përgjegjësi vetëm e shtetit. Edhe pse aplikantët i konsideruan verimet e UNADFI-it si shkelje e të drejtave të tyre, të tilla akuza duheshin trajtuar në përputhje me mjetet efektive ligjore përpara gjykatave kompetente vendase. Së fundi, Gjykata vendosi se aplikantët nuk mund të pretendonin se ishin “viktima” të shkeljes së pretenduar dhe se ankesat e tyre nuk ishin jashtë juridiksionit të saj *ratione personae* ([Gluchowski dhe të tjerët kundër Francës](#) (vend.)).

(d) MASAT FINANCIARE DHE TATIMORE

141. Nuk ka asnjë standard të përbashkët në nivel evropian në fushën e financimit dhe taksimit të kishave apo bashkësive fetare, duke qenë se këto çështje lidhen ngushtësisht me historinë e traditën e secilit vend individualisht. Për rrjedhojë, shtetet përfitojnë nga një kufi mjaft i gjerë vlerësimi në këtë sferë ([Alujer Fernández dhe Caballero Garcia kundër Spanjës](#) (vend.)).

142. Një organizatë fetare nuk mund të mbështetet në Nenin 9 të Konventës, për të kërkuar status të posaçëm tatimor, me pretekstin e lirisë fetare ([Association Sivananda de Yoga Vedanta kundër Francës](#) (vend.)). Duke qenë kështu, liria e fesë nuk përfshin dhënien e një statusi tatimor për kishat e anëtarët e tyre që është i ndryshëm nga ai i tatimpaguesve të tjerë ([Alujer Fernández dhe Caballero Garcia kundër Spanjës](#) (vend.)). Më tej, Neni 9 nuk mund të interpretohet se jep të drejtën e përjashtimit nga taksat për ato që përdoren për kultin ([Iglesia Bautista « El Salvador » dhe Ortega Moratilla kundër Spanjës](#) (vend.)). Megjithatë, një masë ekonomike, financiare apo fiskale e marrë kundër një organizate fetare mund të përbëjë, ndonjëherë, ndërhyrje në ushtrimin e të drejtave të garantuara në bazë të Nenit 9 të Konventës, në atë shkallë në të cilën demonstron se kjo krijon një pengesë të vërtetë dhe serioze për ushtrimin e këtyre të drejtave. Veçanërisht, në disa rrethana të caktuara, çështjet që lidhen me mirëmbajtjen dhe shfrytëzimin e ndërtesave fetare, përfshi shpenzimet e kryera për shkak të statusit tatimor të këtyre ndërtesave, priret të kenë pasoja të mëdha mbi ushtrimin e së drejtës së anëtarëve të grupeve fetare për të shfaqur besimet e tyre fetare ([Kisha e Jezu Krishtit të Shenjtorëve të Ditëve të Mëvonshme kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), § 30; [Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı kundër Turqisë](#) § 41).

143. Për shembull, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9 në rastet në vijim:

- tatimi i dhurimeve individuale të marra nga *Association des Témoins de Jéhovah de France*, shoqëruara nga interesi dhe tarifatat shtesë për vonesën, duke e bërë shoqatën aplikante subjekt të sistemit standard tatimor për shoqatat dhe duke e përjashtuar nga përfitimet tatimore të rezervuara për disa shoqata të tjera, përfshi ato fetare. Masa e ankimuar, që shtrihet te të gjitha dhurimet individuale të marra nga organizata aplikante, që përbëjnë 90 % të burimeve të saj, kishte efektin e ndërprerjes së burimeve thelbësore të kësaj organizate, duke e parandaluar, kështu, të garantonte lirinë e ndjekësve të saj për të ushtruar besimet e tyre fetare. Gjykata nuk vlerësoi se ndërhyrja e ankimuar përbushte kërkesat ligjore, për shkak të formulimit mjaft të paqartë të Nenit të Kodit të Përgjithshëm

Tatimor që ishte zbatuar ([Association Les Témoins de Jéhovah kundër Francës](#) (gjykim themeli); për një rast mjaft të ngjashëm me të njëjtin rezultat, shih [Église Évangélique Missionnaire et Salaûn kundër Francës](#));

- taksimi i dhurimeve individuale të marra nga dy organizata, që ishin të përcaktuara për bashkësinë Aumiste dhe ndërtimin e tempujve në manastirin e Mandaromit. Përpara korrigjimit tatimor, dy organizatat kishin vendosur të shkriheshin dhe t’ia kalonin të gjitha pasuritë e tyre një organizate që ndiqte qëllime mjaft të ngjashme, me qëllim që të mund të vazhdonte veprimtaritë publike të sektorit në fjalë; atëherë, autoritetet tatimore nisën një proces në gjykatën kompetente dhe arritën të anulonin transferimin financiar. Gjykata pranoi se, meqë masa e ankimuar kishte të bënte me kryerjen e riteve dhe vendin e kultit të fesë në fjalë, kjo përbënte ndërhyrje në ushtrimin e të drejtave të mbrojtura nga Neni 9 të Konventës; Gjykata konstatoi shkelje për të njëjtat arsye si në çështjen [Association Les Témoins de Jéhovah](#), ([Association Cultuelle du Temple Pyramide kundër Francës](#) dhe [Association des Chevaliers du Lotus d’Or kundër Francës](#)).

144. Nga ana tjetër, Gjykata deklaroi të papranueshme një çështje, që ishte e ngjashme me ato të përmendura më lart, përveç faktit se, edhe pse organizata aplikante vepronte pjesërisht në bazë të dhurimeve individuale, taksimi i kësaj të fundit nuk kishte sjellë si efekt ndërprerjen e burimeve jetësore të organizatës apo ndalimin e veprimtarive të saj fetare ([Sukyo Mahikari France kundër Francës](#) (vend.), § 20).

145. Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 14 të Konventës (ndalimi i diskriminimit) në lidhje me Nenin 9 në rastet në vijim:

- refuzimi për të përjashtuar bashkësinë e Dëshmitarëve të Jehovait nga pagesa e tatimit mbi trashëgiminë dhe dhuratat, me arsyen se, në bazë të legjislacionit vendas, ky përjashtim mund t’i jepej vetëm një “organizate të njohur fetare” dhe jo “organizatave fetare të regjistruara ([Jehovas Zeugen in Österreich kundër Austrisë](#));
- refuzimi nga Drejtoria turke e Çështjeve Fetare për të paguar faturat e energjisë elektrike për një qendër fetare Alevi që kishte brenda një *cemevi* (vend kulturi Alevi) në të njëjtën mënyrë siç paguante faturat e energjisë për xhamitë, kishat dhe sinagogat. Ky refuzim mbështetej në mosnjohjen e një *cemevi* si “vend kulturi”, që, nga ana tjetër, ishte rezultat i refuzimit të autoriteteve turke për ta konsideruar Alevizmin si fe të shkëputur e jo si një degë të islamit. Gjykata u shpreh se ky trajtim i ndryshëm nuk kishte asnjë justifikim objektiv dhe të arsyeshëm ([Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı kundër Turqisë](#)).

146. Nga ana tjetër, Gjykata nuk konstatoi asnjë shkelje të Nenit 14 në lidhje me Nenin 9 lidhur me refuzimin e autoriteteve të Mbretërisë së Bashkuar për t’i dhënë një Tempulli Mormon (që është i mbyllur për publikun dhe i hapur vetëm për Mormonët që kanë një “rekomandim” faktik) përjashtim të plotë nga tatime të caktuara, edhe pse këtë përjashtim ua kanë dhënë faltoreve Mormone dhe “qendrat e kunjit”, që janë të hapura për publikun. Gjykata shprehu dyshime lidhur me faktin nëse hyn në kuadrin e Nenit 9. Megjithatë, edhe po të supozohet se dispozita ishte e zbatueshme, trajtimi i ndryshëm i pretenduar kishte një justifikim objektiv dhe të arsyeshëm: ai ishte i bazuar në idenë se aksesimi i publikut të përgjithshëm në ceremonitë fetare ishte në përfitim të shoqërisë në tërësi, pasi kjo do të shuante dyshimet dhe do të ndihmonte në largimin e paragjyqimeve në një shoqëri ndërfetare. Më tej, Kisha Mormone nuk ishte trajtuar ndryshe nga bashkësitë e tjera fetare, përfshi Kishën zyrtare Anglikane, faltoret private të së cilës i nënshtroheshin të njëjtit ligj tatimor si Tempujt Mormonë. Për më tepër, si vend kulturi, Tempulli në fjalë përfitonte, sidoqoftë, nga ulja e tarifës me 80 % ([Kisha e Jezu Krishtit e Shenjtorëve të Ditëve të Mëvonshme kundër Mbretërisë së Bashkuar](#)).

147. Në të njëjtën mënyrë, organet e konventës pushuan ankesat lidhur me situatat në vijim:

- refuzimi nga autoritetet tatimore spanjolle për të përjashtuar një kishë protestante ungjillore nga taksa mbi tokën që i takonte vendit të saj të kultit, edhe pse Kisha Katolike Romake kishte përfituar nga ky përjashtim. Komisioni nuk gjeti asnjë shfaqje diskriminimi në këtë rast, pasi përjashtimet nga taksat që gëzonte Kisha Katolike Romake ishin dhënë në bazë të marrëveshjes së lidhur midis shtetit të paditur dhe Selisë së Shenjtë, që parashikonte detyrime të ndërsjella për të dyja palët. Nga ana tjetër, duke pasur parasysh se bashkësia aplikante nuk kishte kërkuar asnjëherë lidhjen e në marrëveshjeje të tillë me shtetin, ajo nuk kishte të njëjtat përgjegjësi të Kishës Katolike Romake kundrejt këtij të fundit ([Iglesia Bautista « El Salvador » dhe Ortega Moratilla kundër Spanjës](#) (vend.));
- fakti i vendosjes së tatimit mbi fitimin për organizatën aplikante, që ishte e përfshirë në mësimdhënien e jogës, me arsyetimin se ajo ofronte mësimë joge mi baza fitimprurëse. Më tej, Komisioni e hodhi poshtë pretendimin se kishte pësuar diskriminim, krahasuar me veprimtaritë fetare të bashkësive të tjera, sidomos, ato të Kishës Romake Katolike, statusi jofitimprurës i së cilës njihej nga shteti. Duke mos pasur statusin e organizatës fetare, organizata aplikante nuk ishte në një situatë analoge apo edhe të krahasueshme me atë të organizatës fetare ([Association Sivananda de Yoga Vedanta kundër Francës](#), (vend.));
- një vendim nga autoritetet gjermane dhe gjykatat për t'i vendosur donacionet që i ishin dhënë aplikantit, një shoqatë islamike, nga Partia e Socializmit Demokrat në regjimin e ish-Republikës Demokratike Gjermane (GDR), nën administrimin e Agjencisë së Kujdestare dhe sekuestrimin e pasurive përkatëse. Gjykata vërejti se masa e ankimuar ishte marr në rrethana të jashtëzakonshme që lidheshin me ribashkimin e Gjermanisë; më konkretisht, masa ishte zbatuar në bazë të rregullores së përgjithshme miratuar në GDR gjatë periudhës përpara ribashkimit, me synim që të kontrollohej prejardhja e pasurive që iu përkisnin partive politike dhe organizatave të lidhura me to. Pasi konstatoi se ndërhyrja e ankimuar ishte në përputhje me Nenin 1 të Protokollit Nr. 1 (mbrojtja e pronës), Gjykata arriti të njëjtin përfundim edhe lidhur me Nenin 9. Ajo shprehu dyshime për ekzistencën e një ndërhyrjeje në ushtrimin e lirisë së fesë, pasi masa e ankimuar nuk kishte pasur të bënte as me organizimin e brendshëm të shoqatës aplikante, as me njohjen zyrtare nga shteti. Në çdo rast, masa në fjalë ishte parashikuar me ligj, kishte përmbushur një synim të ligjshëm të mbrojtjes së moralit publik dhe të drejtat e liritë e të tjerëve, si dhe nuk kishte qenë shpërpjesëtimore kundrejt këtyre qëllimeve ([Islamische Religionsgemeinschaft në Berlin e.V. kundër Gjermanisë](#) (vend.)).

148. Disa shtete evropiane kanë një **taksë fetare** (taksë mbi kishën, taksë mbi besimin, etj.), e vendosur ose nga shteti, që, më pas, ua transferon organizatave të caktuara fetare ose drejtpërdrejt nga organizatat fetare, të cilat mund ta ekzekutojnë pagesën përmes procesit në gjykatat kombëtare. Në shtete të tjera, tatimpaguesit mund të caktojnë ligjërisht një pjesë të tatimit të tyre mbi të ardhurat për një organizatë të caktuar fetare. Ekzistenca e kësaj takse fetare nuk përbën problem në vetvete në kuadër të Nenit 9 të Konventës, duke qenë se e drejta e shtetit për vendosjen e një takse të tillë është një prej “qëllimeve të ligjshme” të përmendura në Nenin 9 § 2 ([Wasmuth kundër Gjermanisë](#), § 55). Për më tepër, Neni 1 i Protokollit Nr. 1 mbi mbrojtjen e pronës i jep shprehimisht kompetencë shtetit për të vendosur taksa ([C. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)). Megjithatë, kufiri i gjerë i vlerësimit që iu jepet shteteve për çështjet e taksës kishtare nuk nënkupton se nuk mund të lindë asnjëherë asnjë problem me lirinë e fesë në këtë sferë. Në të kundërt, Gjykata ka deklaruar se mund të ketë situatat në të cilat një ndërhyrje e lidhur me sistemin e taksës kishtare është domethënëse dhe në të cilën procesi i ekuilibrit të interesave konkurruese mund të çojë në konstatimin e një shkeljeje ([Wasmuth kundër Gjermanisë](#), § 61).

149. Caktimi nga Kisha, me ndihmën e shtetit, të kontributeve që duhen paguar nga anëtarët e saj nuk ndërhyr, si i tillë, me veprimtaritë e renditura në Nenin 9 § 1 ("kulti, mësimdhënia, praktika dhe kryerja e riteve"). Situata e anëtarëve të një organizate fetare në lidhje me këtë është e krahaseshme me detyrimin për të kontribuar ndaj një shoqate private, ku individi është anëtar dhe Neni 9 nuk mund të interpretohet se i jep individit të drejtën të mbetet anëtar i Kishës dhe, sërish, të përjashtohet nga detyrimet ligjore, sidomos financiare, që rrjedhin nga ky anëtarësim, në përputhje me rregullat e Kishës në fjalë ([E. dhe G.R. kundër Austrisë](#) (vend.)).

150. Qartësisht, edhe pse shteti mund të vendosë një taksë kishtarë apo kontribute të ngjashme për një Kishë, një masë e tillë **mund të mbulojë vetëm anëtarët e kësaj të fundit** – përveç rasteve të jashtëzakonshme kur Kisha në fjalë kryen edhe disa funksione të shërbimit publik që, prej natyre nuk janë fetare dhe ku tatimi në fjalë përdoret vetëm për financimin e funksioneve jofetare të përmendura:

- Komisioni konstatoi një shkelje të Nenit 9 të Konventës, në një rast kur aplikanti, i cili punonte në Suedi, por nuk zotëronte statusin "rezident" në Suedi, ishte kërkuar të paguante taksë kishte për Kishën e Suedisë (një kishë luterane që mbante statusin e kishës shtetërore asokohe) së cilës ai nuk i përkiste, pa asnjë mundësi përjashtimi (shih opinionin e Komisionit në rastin e [Darby kundër Suedisë](#), §§ 57-60). Megjithatë, kur çështja mbërriti në Gjykatë, kjo e fundit vendosi ta konsideronte në dritën jo të Nenit 9, por të Nenit 14 të Konventës, i marrë së bashku me Nenin 1 të Protokollit Nr. 1 (diskriminimi midis rezidentëve dhe jorezidentëve, në ushtrim të së drejtës së tyre për mbrojtjen e pronës), për të cilin konstatoi shkelje ([Darby kundër Suedisë](#), §§ 34-35);
- Gjykata deklaroi qartësisht të pabazuar një ankesë të paraqitur nga një shtetas suedez, i cili nuk ishte anëtar i Kishës së Suedisë, por, megjithatë, i duhej t'i paguante një "taksë mospajtimi" që përkonte me 25 % të taksës kishtarë standarde. Gjykata theksoi se kontributi që i kërkohej aplikantit në këtë rast kishte si synim financimin e punës jofetare që kryhej nga Kisha e Suedisë në interes të të gjithë popullsisë, si organizimi i funeraleve, kujdesi për të moshuarit dhe menaxhimi i trashëgimisë kombëtare arkitekturore; më tej, shifra prej 25 % nuk ishte arbitrare, por ishte përlllogaritur në bazë të përqindjes së kostos së këtyre veprimtarive në kuadër të ekonomisë së përgjithshme të Kishës ([Bruno kundër Suedisë](#) (vend.); [Lundberg kundër Suedisë](#) (vend.)).

151. Të gjitha çështjet e lartpërmendura kishin të bënin me *person fizikë*. Megjithatë, një *shoqëri tregtare* ekskluzivisht fitimprurëse, edhe nëse është themeluar e drejtohet nga një shoqatë filozofike, nuk mundet të mbështetet në Nenin 9, me qëllim që të shmangë pagesën e takës kishtarë, të vendosur në bazë të një ligji që zbatohet për të gjitha shoqëritë tregtare ([Shoqëria X. kundër Zvicrës](#) (vend.); [Kustannus OY Vapaa Ajatteliija AB dhe të tjerët kundër Finlandës](#) (vend.)).

152. Për rrjedhojë, taksa kishtarë nuk është në vetvete kundër lirisë së fesë, kur legjislacioni vendos e lejon individin **të largohet nga kisha përkatëse**, nëse e dëshiron këtë. Megjithatë, autoritetet vendase kanë kompetencë të gjerë për të vendosur se në cilat kushte një individ mund të konsiderohet në mënyrë të vlefshme se ka vendosur të largohet nga besimi fetar; ata, për rrjedhojë, mund të kërkojnë një shprehje të qartë të dëshirave të personit në këtë drejtim ([Gottesmann kundër Zvicrës](#) (vend.)).

153. Organet e Konventës nuk konstatuan asnjë shfaqje shkeljeje të Nenit 9 (më vete apo në lidhje me Nenin 14, që ndalon diskriminimin) në rastet në vijim:

- zbatimi në raport me aplikantët, një çift katolik romak, i sistemit austriak të kontributeve kishtarë, që iu kërkonte të paguanin kontribute sistematike për Kishën Katolike Romake; në rast mospagese, Kisha kishte të drejtë të niste proces civil kundër tyre për pagesën e vlerave në fjalë. Komisioni vërejti se detyrimi në fjalë mund të shmangej, në rast e aplikantët

largoheshin nga Kisha; duke e ofruar shprehimisht këtë mundësi në legjislacion, shteti kishte krijuar garanci të mjaftueshme për të garantuar ushtrimin e lirisë së fesë për aplikantët; nga ana tjetër, aplikantët nuk mund të përfitojnë nga Neni 9 i Konventës asnjë “të drejtë” për të ruajtur anëtarësimin në Kishën Katolike Romake, duke qenë, në të njëjtën kohë, të përjashtuar nga detyrimet e vendosura nga kjo e fundit. Më tej, fakti që shteti i vendos gjykatat e veta civile në dispozicion të Kishave, mbi të njëjtat baza si çdo subjekt apo person tjetër, për të siguruar zbatimin e një detyrimi nuk ngre asnjë problem lidhur me të drejtën për mbrojtjen e pronës, e siguruar sipas Nenit 1 të Protokollit Nr. 1 ([E. dhe G.R. kundër Austrisë](#) (vend.));

- detyrimi i vendosur mbi aplikantët nga autoritetet zvicerane për të paguar me efekt prapaveprues taksën kishtarë që detyroheshin pasi kishin qenë pjesë e Kishës Katolike Romake për një periudhë kur, sipas ankimit të tyre, nuk kishin qenë më anëtarë të kësaj Kise. Në fakt, autoritetet kombëtare e kishin njohur tërheqjen e tyre nga Kisha vetëm prej kohës kur secili prej tyre ishte shprehur hapur dhe qartë dëshirën për të mos i përkatur më asaj, duke argumentuar se vetëm fakti i heqjes së një kryqi në fushën e të dhënave fetare në deklaratën e tyre tatimore ishte e pamjaftueshme për qëllimin ([Gottesmann kundër Zvicrës](#) (vend.));
- zgjedhja që iu ishte dhënë aplikantëve, një grup protestantësh ungjillorë spanjollë, midis caktimit të një mase të tatimit të tyre mbi të ardhurat ose për të mbështetur financiarisht Kishën Katolike Romake, ose aktivitete të tjera në interes të publikut, por jo për Kishën e tyre. Gjykata vërejti se bashkësia fetare së cilës i përkisnin aplikantët nuk ishte përpjekur të lidhte një marrëveshje me shtetin spanjoll për të mundësuar që taksat të përdorej ashtu si dëshironin ata, pavarësisht faktit se legjislacioni vendas e lejonte këtë alternativë. Avantazhet e posaçme fiskale që i ishin dhënë Kishës Katolike Romake mbështeteshin në marrëveshjet e lidhura midis shtetit të paditur dhe Selisë së Shenjtë, të cilat përcaktonin detyrime të ndërsjella për të dyja palët, për shembull, duke i kërkuar Kishës të vendoste trashëgiminë e saj historike, artistike dhe dokumentare në shërbim të shoqërisë spanjolle, në tërësi ([Alujer Fernández dhe Caballero Garcia kundër Spanjës](#) (vend.));
- lehtësia për tatimpaguesit italianë që t’i jepnin tetë të mijtat e tatimit të tyre mbi të ardhurat shtetit, Kishës Katolike Romake ose një prej institucioneve që përfaqësojnë pesë besimet e tjera, të cilat kishin rënë dakord ta pranonin këtë subvencion, pas lidhjes së një marrëveshjeje të posaçme me shtetin. Në kundërshtim me pretendimet e aplikantëve, Gjykata konstatoi se ligji iu jepte, gjithashtu, tatimpaguesve alternativën që ata mos ta bënin këtë zgjedhje, në mënyrë të tillë që dispozita e ankimit nuk përmbante asnjë detyrim për shfaqjen e besimeve fetare ([Spampinato kundër Italisë](#) (vend.));
- legjislacioni kombëtar i cili iu jepte të drejtë anëtarëve të *të gjitha* bashkësive të njohura fetare për t’i caktuar një përqindje të taksës së tyre bashkësisë përkatëse, por i jepte, gjithashtu, fonde të caktuara vjetore nga buxheti i shtetit vetëm Kishës kombëtare (Kisha Luterane e Islandës), priftërinjtë e së cilës kishin statusin e nëpunësit civil ([Ásatrúarfélagið kundër Islandës](#) (vend.)).

154. Duhet theksuar se rastet e lartpërmendura kishin të bënin ose me një taksë të caktuar kishtarë ose caktimi vullnetar i tatimpaguesve i një përqindjeje të caktuar nga tatimi i përgjithshëm që iu paguanin autoriteteve tatimore. Megjithatë, Neni 9 i Konventës nuk i jep tatimpaguesit asnjë të drejtë kundrejt **politikës së përgjithshme fiskale dhe buxhetore të shtetit** kur nuk ka asnjë lidhje të drejtpërdrejtë, të gjurmueshme midis pagesës së një shume të caktuar dhe përdorimit të saj në vijim. Për pasojë, Komisioni pushoi një ankim nga një pacifist *Quaker*, i cili kishte refuzuar të paguante një përqindje të caktuar nga taksat e tij, përveçse nëse mund të sigurohej që ajo nuk do të shkonte për financimin e sektorit ushtarak. Komisioni mbajti pozicionin se detyrimi për të paguar

tatime një detyrim me natyrë të përgjithshme, i cili nuk kishte asnjë efekt specifik, si i tillë, në kushtet e kundërshtimit të ndërgjegjshëm; asnjësi e tij u ilustrua me faktin se tatimpaguesit nuk mund të ndikonin në shpërndarjen e tatimeve të tyre apo të vendosnin mbi këto shpërndarje në momentin e vendosjes së tatimeve ([C. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)), siç konfirmohet në çështjen [H. dhe B. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)). Komisioni arriti të njëjtin përfundim në rastin e një juristi francez, i cili kundërshtonte abortin dhe pretendonte të drejtën për të mos paguar një përqindje të caktuar të tatimit që përdorej për financimin e aborteve ([Bouessel du Bourg kundër Francës](#) (vend.)).

155. Në vijim, Komisioni specifikoi se nuk kishte asnjë shfaqje të shkeljes së lirisë së fesë, edhe kur shteti përdorte fondet buxhetore të përfutura përmes taksimit të përgjithshëm, për të mbështetur bashkësi fetare të caktuara apo veprimtaritë e tyre fetare (shih opinionin e Komisionit në çështjen [Darby kundër Suedisë](#), § 56).

156. Lidhur me **sigurimin e detyrueshëm dhe sigurimet shoqërore**, në vitet '60, Komisioni trajtoi disa ankesa nga Protestantët e reformuar holandeze, të cilët, mbështetur në Nenin 9, kërkonin të drejtën për të mos blerë disa lloje sigurimesh dhe për të mos bërë pjesë në organizma ose mekanizma të ngritura nga shteti. Ata paraqitën argumentet në vijim: para së gjithash, Zoti i çon njeriut edhe begatinë edhe fatkeqësinë dhe, për rrjedhojë, është e ndaluar të përpiqesh të frenosh apo të kufizosh paraprakisht pasojat e një fatkeqësie të mundshme. Së dyti, në Bibël, Zoti i urdhëron të gjithë të krishterët të ofrojnë mbështetje për të moshuarit dhe të sëmurët; duke qenë kështu, me marrjen përsipër të kësaj çështjeje dhe ngritjen e një sistemi pensioni të pleqërisë nga shteti, autoritetet kanë shkelur urdhëresat e lëshuara nga Zoti dhe aplikantët refuzonin të ishin pjesë e këtij mëkati. Në këtë kategori çështjesh, Komisioni pushoi ankesat në vijim:

- ankesën nga një shitës qumështi lidhur me masat që ishin marrë ndaj tij, për shkak të refuzimit për t'u bërë pjesë e një skeme sigurimesh shëndetësore, që është parakusht ligjor për t'u marrë me blegtori; edhe duke supozuar se kishte pasur një ndërhyrje në të drejtat e garantuara nga Neni 9, ajo kishte qenë "e nevojshme në një shoqëri demokratike", për qëllime të mbrojtjes së "shëndetit publik", qëllim i cili mund të përfshinte në mënyrë të arsyeshme parandalimin e sëmundjeve të blegtorisë (shih [X. kundër Holandës](#)⁵);
- ankesën nga një Kishë e Reformuar dhe dy përfaqësuesve të saj, të cilët, edhe pse nuk kundërshtonin të gjitha format e sigurimeve, dëshironin të përjashtoheshin nga detyrimi për të kontribuar në skemën e pensionit të pleqërisë. Komisioni theksoi se legjislacioni holandez përjashtonte kundërshtuesit e ndërgjegjshëm nga kontributi i drejtpërdrejtë në skemë, duke e zëvendësuar me pagesa të barasvlershme në formën e taksave. Ligjvënësit kombëtarë kishin marrë, për rrjedhojë, mjaftueshëm parasysh interesat specifike të Kishës së Reformuar dhe nuk kishte asnjë shfaqje shkeljeje të Nenit 9 në këtë rast (shih [Kisha e Reformuar X. dhe të tjerët kundër Holandës](#)⁶);
- ankesën nga një burrë që pretendonte se ishte diskriminuar, pasi legjislacioni i Holandës përjashtonte nga kontributi i detyrueshëm për skemën e pensionit të pleqërisë (duke iu kërkuar të paguanin shuma të barasvlershme në formën e tatimeve) vetëm personat, të cilët, për arsye fetare, kundërshtonin rreptësisht të gjitha format e sigurimit, çka nuk gjente zbatim për aplikantin ([X. kundër Holandës](#) (vend.));
- ankesën nga një pronar dyqani që kundërshtonte të gjitha format e sigurimeve, i cili ishte dënuar me gjobë dhe konfiskim të automjetit të tij profesional, pasi e drejtonte pa sigurimin e detyrimit civil. Aplikanti pranoi se kualifikohej për përjashtimin e përcaktuar në ligj, por, duke qenë se, në çdo rast do të paguante një shuma të barasvlershme në formën e taksave, ai e konsideronte këtë alternativë si të papranueshme moralisht. Komisioni vërejti se

⁵. Vendimi gjendet vetëm në kopje në letër në **Vjetarin e Konventës Evropiane mbi të Drejtat e Njeriut** në Gjykatë.

⁶. Vendimi gjendet vetëm në kopje në letër në **Vjetarin e Konventës Evropiane mbi të Drejtat e Njeriut** në bibliotekën e Gjykatës.

ndërhyrja e ankimuar ishte “e nevojshme në një shoqëri demokratike” për mbrojtjen e “të drejtave të të tjerëve”, që do të thotë palëve të treta përgjegjëse ndaj viktimave të aksidenteve të mundshme ([X. kundër Holandës](#) (vend.)).

157. Kohët disi më të fundit, Komisioni pushoi edhe një çështje të ngjashme, e paraqitur nga një mjek holandez, i cili ishte mjek patolog që ndiqte parimet antropozofe, që kërkonte të drejtën për të mos u bërë pjesë e një skeme pensioni profesional, siç parashikohej në ligj. Komisioni konstatoi se detyrimi i pjesëmarrjes në një skemë pensioni gjente zbatim për të gjithë profesionistët e përgjithshëm mbi baza tërësisht asnjane dhe nuk mund të thuhet se ishte e lidhur ngushtë në ndonjë mënyrë me fenë apo besimet e aplikantit ([V. kundër Holandës](#) (vend.)).

158. Gjykata konstatoi se nuk kishte asnjë shfaqje shkeljeje të Nenit 14 (ndalimi i diskriminimit), i marrë në lidhje me Nenin 9, në një çështje ku fondi i sigurimeve shëndetësore iu kërkonte drejtuesve të shoqate të krishterë “që orientohej drejt punës zhvillimin e plotë vetjak njerëzor përmes artit dhe bukurisë” për t’u regjistruar në sistemin e përgjithshëm të sigurimeve shoqërore, me arsyetimin se veprimtaritë e tyre, për të cilat shoqata mbulonte të gjitha kostot përkatëse, ishin “paguar”, më shumë se “vullnetarisht”, në terma ligjore. Shoqata aplikante vlerësonte se kishte pësuar trajtim diskriminues, krahasuar me klerikët e besimeve të tjera fetare, veprimtaritë fetare të të cilëve nuk përfshiheshin në kuadrin e sistemit të përgjithshëm të sigurimeve shoqërore dhe, po ashtu, krahasuar me punonjës të tjerë vullnetarë në federatën së cilës i përkiste shoqata aplikante. Gjykata konstatoi se, sipas legjislacionit francez, murgjit dhe murgeshat ishin subjekt i sistemit të përgjithshëm të sigurimeve shoqërore, ndërkohë që kishin mundësi të bëheshin pjesë e një skeme të posaçme; megjithatë, kur merrnin pjesë në veprimtari të ndryshme nga formimi i tyre fetar, ato ishin subjekt i sistemit të përgjithshëm të sigurimeve shoqërore ([Office Culturel de Cluny kundër Francës](#) (vend.)).

(e) MASAT E MARRA KUNDËR PARTIVE POLITIKE TË FRYMËZUARA NGA FEJA

159. Neni 9 as nuk ndalon subvencionimin e partive politike, as nuk jep të drejtën për të hyrë në zgjedhje si parti politike ([X., Y. dhe Z. kundër Gjermanisë](#) (vend.)).

160. Gjykata nuk është shprehur kurrë se krijimi i një **partie politike të frymëzuar nga postulatet e fesë** është një formë e “shfaqjes së fesë” e mbrojtur nga Nenin 9 i Konventës. Nga ana tjetër, ajo ka trajtuar ankesa të paraqitura nga palë që ankohehin për masat e marra kundër tyre nga shteti. Në lidhje me këtë, Gjykata ka konstatuar se një parti politike mund të nxisë një ndryshim në ligj apo strukturat ligjore e kushtetuese të shtetit me dy kushte: së pari, mjetet e përdorura për këtë duhet të jenë ligjore dhe demokratike; së dyti, ndryshimi i propozuar duhet të jetë në vetvete në përputhje me parimet themelore demokratike. Është e domosdoshme më pas që asnjë parti politike drejtuesit e së cilës nxisin dhunë apo paraqesin politika që nuk respektojnë demokracinë ose që synojnë të shkatërrojnë demokracinë dhe të shpërfillin të drejtat dhe liritë e njohura në një demokraci nuk mund të pretendojnë mbrojtjen e Konventës për dënimet e vendosura për këto arsye. Me kusht që të përmbushë këto kushte, një parti politike e krijuar nga vlerat morale të vendosura nga feja nuk mund të konsiderohet në thelb si e dëmshme për parimet themelore të demokracisë, të parashikuara në Konventë ([Refah Partisi \(Partia e Mirëqenies\) dhe të tjerët kundër Turqisë](#) [DhL]; [Staatkundig Gereformeerde Partij kundër Holandës](#) (vend.), § 71). Nga ana tjetër, çdo shtet palë mund të ndalojë në mënyrë të ligjshme zbatimin brenda juridiksionit të saj të dispozitave të së drejtës private të frymëzimit fetar që paragjykon rendin publik dhe vlerat e demokracisë për qëllime të Konventës ([Refah Partisi \(Partia e Mirëqenies\) dhe të tjerët kundër Turqisë](#) [DhL], § 128).

161. Për shembull, Gjykata konstatoi:

- asnjë shkelje të Nenit 11 të Konventës (liria e organizimit) në çështjen për shkrirjen e një partie politike turke dhe ndalimin e përkohshëm që nuk i lejonte drejtuesit të mbanin poste

të ngjashme në asnjë parti tjetër politike. Gjykata vërejtë se partia në fjalë po përpiquej të vendoste një sistem politik mbështetur në ligjin islamit (sharia) (që do të ishte e papajtueshme me demokracinë) dhe një sërë sistemesh ligjore që do të lejonin diskriminimin mbështetur në gjininë e palëve të përfshira, si në poligami dhe privilegje për seksin mashkull në çështjet e divorcit dhe trashëgimisë (që do të ishin kundër barazisë së sekseve, një prek vlerave themelore të mbrojtura nga Konventa) ([Refah Partisi \(Partia e Mirëqenies\) dhe të tjerët kundër Turqisë](#) [DhL], § 128);

- papranueshmërinë për shkak të papajtueshmërisë *ratione materiae* me Konventën të çështjes së paraqitur nga një “parti islamike politike globale”, që ankohej për ndalimin e veprimtarive të saj në Gjermani nga autoritetet gjermane. Gjykata vlerësoi se duke qenë se ajo bënte thirrje për shkatërrimin e dhunshëm të shtetit të Izraelit dhe për dëbimin e vrasjen e banorëve të tij, partia nuk mund të mbështetej në mbrojtjen e Neneve 9, 10 dhe 11, në përputhje me Nenin 17 të Konventës (ndalimi i abuzimit me të drejtat themelore) ([Hizb Ut-Tahrir dhe të tjerët kundër Gjermanisë](#) (vend.));
- papranueshmërinë si qartësisht të pabazuar të një çështjeje të paraqitur nga Partia Protestante e Reformuar holandeze, që ankohej rreth gjykimit të dhënë nga Gjykata Supreme e Holandës se shteti duhet të ndër marrë veprime (të paspecifikuara) për t’i dhënë fund praktikës së partisë në fjalë që nuk lejon gratë në organizmat e saj drejtuese apo në listën e kandidatëve për zgjedhje, praktikë e cila motivohej nga besimi i sinqertë mbështetur në disa fragmente të Biblës. Gjykata e vlerësoi çështjen në kuadrin e Neneve 9, 10 dhe 11 të Konventës, pa dallim. Duke e lënë mënjanë çështjen nëse pala aplikante mund të konsideronte veten si “viktimë” përballë se të ndërmerrej ndonjë veprim specifik kundër saj, Gjykata deklaroi se qëndrimi i palës për rolin e grave në politikë kundërshtonte në mënyrë të hapur vlerat themelore të Konventës Gjykata nuk e konsideroi vendimtar faktin që asnjë grua nuk kishte shprehur dëshirën asnjëherë për të garuar si kandidate për partinë aplikante ([Staatkundig Gereformeerde Partij kundër Holandës](#) (vend.)).

2. Detyrimet negative: respekti për autonominë e organizatave fetare

(a) PARIMI I AUTONOMISË SË ORGANIZATAVE FETARE

162. Bashkësitë fetare kanë ekzistuar tradicionalisht dhe universalisht në formën e strukturave të organizuara. Në çështjet që kanë të bëjnë me mënyrën e organizimit të bashkësisë fetare në fjalë, Neni 9 i Konventës duhet interpretuar në dritën e Nenit 11, që garanton jetën organizative nga ndërhyrja e pajustificuar e shtetit. E parë nga ky këndvështrim, e drejta e besimtarëve për lirinë e fesë përfshin pritshmërinë që komuniteti do të lejohet të funksionojë paqësisht, i lirë nga çdo ndërhyrje arbitrare e shtetit. **Ekzistenca autonome e bashkësive fetare** është e domosdoshme për pluralizmin në një shoqëri demokratike dhe, për rrjedhojë, është një çështje që qëndron në themel të mbrojtjes që ofron Neni 9. Kjo ka të bëjë drejtpërdrejt jo vetëm me organizimin e bashkësisë, por edhe me gëzimin efektiv të së drejtës së lirisë së fesë nga të gjithë anëtarët e saj aktivë. Sikur jeta organizative e bashkësisë të mos mbrohej nga Neni 9 i Konventës, të gjitha aspektet e tjera të lirisë së fesë do të bëheshin të cenueshme ([Hassan dhe Tchaouch kundër Bullgarisë](#) [DhL], §§ 62 dhe 91; [Fernández Martínez kundër Spanjës](#) [DhL], § 127). **Struktura e brendshme** e një organizate fetare dhe rregullat që qeverisin anëtarësinë e saj duhen parë si një mjet me anë të të cilit këto organizata janë në gjendje të shprehin besimet e tyre dhe të ruajnë traditat e tyre fetare ([Sviato-Mykhailivska Parafiya kundër Ukrainës](#), § 150).

163. Parimi i lartpërmendur i autonomisë nënkupton se shteti nuk mund ta detyrojë një bashkësi fetare të pranojë anëtarë të rinj apo të përjashtojë anëtarët ekzistues. Shoqatat fetare duhet të jenë tërësisht të lira të vendosin, me kompetencën e tyre, mënyrën në të cilën pranohen anëtarët e rinj

dhe përjashtohen anëtarët ekzistues ([Sviato-Mykhailivska Parafiya kundër Ukrainës](#), §§ 146 dhe 150).

164. Kur kryejnë veprimtaritë e tyre, bashkësitë fetare veprojnë në përputhje me rregulla, të cilat, shpesh, ndjekësit e tyre i shohin si me origjinë hyjnore. Ceremonitë fetare kanë kuptimin dhe vlerën e tyre të shenjtë për besimtarët, nëse janë zhvilluar nga klerikë të autorizuar për këtë qëllim, në përputhje me këto rregulla. Personaliteti i funksionarëve fetarë është, pa dyshim, me rëndësi për çdo anëtar të bashkësisë. Pjesëmarrja në jetën e bashkësisë është, kësajherë, një shfaqje e veçantë e fesë, e mbrojtur nga Neni 9 i Konventës ([Hassan dhe Tchaouch kundër Bullgarisë](#) [DhL], § 62; [Mirojubovs dhe të tjerët kundër Letonisë](#), § 80).

165. Për shembull, Gjykata konstatoi një shkelje të Nenit 9 si rezultat i masave për të rregulluar jetën fetare të qipriotëve grekë të fesë ortodokse të vendosur në enklavë në “Republikën turke të Qipros Veriore”: autoritetet e këtij të fundit nuk kishin pranuar caktimin e priftërinjve në rajon, edhe pse vetëm një prift kishte mbetur për të mbuluar të gjithë rajonin ([Qipro kundër Turqisë](#) [DhL], §§ 243-246).

166. Ndëshkimi i një personi vetëm se vepron si udhëheqësi i një grupi që e ndjek me dëshirë – edhe nëse ky fakt nuk ishte njohur nga shteti – zor se mund të konsiderohet në pajtim me kërkesat e pluralizmit fetar në një shoqëri demokratike ([Serif kundër Greqisë](#), § 51). Gjykata konstatoi se kishte pasur një shkelje të Nenit 9, për shkak se aplikanti, një teolog mysliman grek, ishte dënuar pasi kishte “uzurpuar funksionet e një funksionari të një “feje të njohur” dhe se kishte “veshur publikisht veshjen e këtij funksionari, pa pasur të drejtë për ta bërë këtë”. Në fakt, aplikanti ishte zgjedhur Myfti i Rodopit nga myslimanët e tjerë, pa u njohur nga shteti, që kishte caktuar dikë tjetër në postin e myftiut. Ai kishte marrë pjesë vërtet në një sërë festimesh fetare si Myfti, por nuk kishte bërë asnjëherë përpjekje për të ushtruar funksione gjyqësore dhe administrative të parashikuara në legjislacionin shtetëror për myftinjët dhe funksionarët e tjerë të “feve të njohura” ([Serif kundër Greqisë](#)). Në një çështje të ngjashme, këtë herë lidhur me një person të zgjedhur si Myfti i Ksanthit, Gjykata arriti të njëjtin përfundim, që thekson se mundësia teorike që bashkekzistenca e dy myftinjve mund të shkaktojë tensione mes banorëve vendas ishte e pamjaftueshme për të legjitimuar ndërhyrjen e ankimuar, pasi, saktësisht, iu takonte autoriteteve shtetërore të siguronin tolerancë të ndërsjellë midis grupeve kundërshtarë ([Agga kundër Greqisë \(nr. 2\)](#); shih, po ashtu [Agga kundër Greqisë \(nr. 3\)](#); [Agga kundër Greqisë \(nr. 4\)](#)).

167. Në lidhje me Ushtrinë e Shpëtimit, struktura e brendshme e së cilës mbështetet në një sistem rangesh të ngjashme me ato të ushtrisë dhe në mbajtjen e një uniforme, Gjykata u shpreh se situata mund të shihej si manifestim legjitim i besimeve fetare të kësaj organizate. Në vijim me këtë, nuk mund të pretendohet seriozisht se kjo nënkuptonte që Ushtria e Shpëtimit cenonte integritetin dhe sigurinë e shtetit ([Dega moskovite e Ushtrisë së Shpëtimit kundër Rusisë](#), § 92).

(b) NDËRRHYJJA E SHTETIT NË KONFLIKTET BRENDA OSE MIDIS BESIMEVE FETARE

168. Pluralizmi, toleranca dhe mendja e hapur janë tiparet dalluese të një “shoqërie demokratike”. Edhe pse interesat individuale, me raste, iu duhen nënshtruar atyre të grupit, demokracia nuk nënkupton thjesht se këndvështrimet e shumicës duhet të mbizotërojnë përherë: duhet arritur një ekuilibër, i cili siguron trajtim të drejtë dhe të përshtatshëm të njerëzve nga pakicat dhe të shmangë çdo abuzim me pozitën dominuese ([Leyla Şahin kundër Turqisë](#) [DhL], § 108). Pluralizmi dhe demokracia duhet, gjithashtu, të bazohen në dialog dhe një frymë kompromisi që përfshijnë domosdoshmërisht lëshime të ndryshme nga ana e individëve ose grupeve, të cilat janë të justifikuar që të ruajnë dhe nxisin idealet dhe vlerat e një shoqërie demokratike ([S.A.S. kundër Francës](#) [DhL], § 128). Në një shoqëri demokratike, në të cilën bashkekzistojnë disa fe brenda së njëjtës popullsi, mund të jetë e mundur të vendosen kufizime të kësaj lirie, me qëllim që të pajtohen interesat e grupeve të ndryshme dhe të sigurohet që besimet e gjithkujt të respektohen. Megjithatë,

në ushtrimin e kompetencës rregullatore në këtë sferë dhe në marrëdhëniet e tij me fetë, sektet dhe besimet e ndryshme, shteti ka për detyrë të mbetet asnjans dhe i paanshëm. Ajo çka vihet në diskutim këtu është ruajtja e pluralizmit dhe mirëfunksionimi i demokracisë ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), §§ 115-116).

169. Nga ky këndvështrim, Gjykata ka theksuar shpesh rolin e shtetit si organizator asnjans dhe i paanshëm i ushtrimit të feve, besimeve e bindjeve të ndryshme, duke këmbëngulur se ky rol është i favorshëm për rendin publik, harmoninë dhe tolerancën fetare në një shoqëri demokratike ([Bayatyan kundër Armenisë](#) [DhL], § 120; [S.A.S. kundër Francës](#) [DhL], § 127). Kjo gjen zbatim si për marrëdhëniet midis besimtarëve dhe jobesimtarëve, ashtu edhe për marrëdhëniet midis ndjekësve të feve, besimeve dhe bindjeve të ndryshme ([Lautsi dhe të tjerët kundër Italisë](#) [DhL], § 60).

170. Kjo detyrë për të qenë asnjans nuk mund të konceptohet se mund të ulë rolin e një besimi apo kishe me të cilën është identifikuar popullsia e një vendi të caktuar historikisht dhe në pikëpamjen kulturore ([Anëtarët e Kongregacionit 'Gldani' të Dëshmitarëve të Jehovait dhe të tjerët kundër Gjeorgjisë kundër Gjeorgjisë](#), § 132). Në të vërtetë, vendimi nëse një traditë duhet mbajtur gjallë hyn, parimisht, në kufirin e vlerësimit të shtetit të paditur. Gjykata duhet, gjithashtu, të marrë parasysh faktin se Evropa shënjohe nga një larmi e madhe e shteteve përbërëse, sidomos në sferën e zhvillimit kulturor e historik. Megjithatë, referenca ndaj traditës nuk mund ta lehtësojë një shtet palë nga detyrimi për të respektuar të drejtat dhe liritë e sanksionuara në Konventë e Protokollat e saj ([Lautsi dhe të tjerët kundër Italisë](#) [DhL], § 68).

171. Detyra e shtetit për të qenë asnjans dhe i paanshëm nuk është në përputhje me ndonjë kompetencë të shtetit për të përcaktuar nëse besimet fetare apo mjetet e përdorura për shprehjen e këtyre besimeve janë të ligjshme ([Manoussakis dhe të tjerët kundër Greqisë](#), § 47; [Bayatyan kundër Armenisë](#) [DhL], § 120). Po ashtu, kur legjislativi vendos të bën ushtrimin e së drejtës së lirisë së fesë apo një prej aspekteve të tij subjekt të një sistemi autorizimi paraprak, ndërhyrja në procedurën e dhënies së autorizimit të një autoriteti të njohur klerikal – sidomos një autoriteti që i përket një besimi, hierarkie apo feje të ndryshme – nuk mund të pajtohet me kërkesat e Nenit 9 § 2 ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), § 117; [Vergos kundër Greqisë](#), § 34).

172. Detyra e asnjansisë e ndalon shtetin të vendosë për çështjen e **përkatësisë fetare** të një individi ose grupi, çka është vetëm përgjegjësi e autoriteteve të më të larta shpirtërore të bashkësisë fetare në fjalë ([Mirolobovs dhe të tjerët kundër Letonisë](#), §§ 89-90). Me fjalë të tjera, shteti nuk mund të “imponojë” apo “riklasifikojë” arbitrarisht përkatësinë fetare të individëve apo grupeve kundër vullnetit të tyre. Për shembull, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9 për çështjet në vijim:

- pamundësia e aplikantit për të zëvendësuar përcaktimin “Islam” në kartën e tij të identitetit me fjalën “Alevi”, pasi autoritetet shtetërore përgjegjëse për çështjet që lidhen me fenë myslimane e konsideruan fenë Alevi si vetëm një degë të islamit ([Sinan Işık kundër Turqisë](#), §§ 45-46);
- vendimi i marrë nga Drejtoria letoneze e Çështjeve Fetare në kuadrin e një mosmarrëveshjeje të fortë midis bashkësisë lokale të Ortodoksëve të vjetër (ndjekës së Kishës së Vjetër Ortodokse ruse); vendimi, që ishte miratuar mbështetur në dy opinione të ofruara nga ekspertë, asnjë prej të cilëve nuk i përkiste fesë Ortodokse të vjetër, deklaronte se duke u kunguar nga një prift i Kishës Ortodokse ruse, aplikantët kishin ndryshuar *ipso facto* besimin. Zbatimi i këtij vendimi çoi në dëbimin e aplikantëve nga vendi i tyre i kultit ([Mirolobovs dhe të tjerët kundër Letonisë](#), §§ 33-36 dhe 88-89).

173. Veprimet nga ana e shtetit që favorizojnë udhëheqësin e një bashkësie të ndarë fetare apo të ndërmarra me qëllimin e detyrimit të komunitetit për **t'u bashkuar nën një drejtim të vetëm** kundër dëshirave të tij do të përbënte, po ashtu, ndërhyrje në lirinë e fesë. Në shoqëritë demokratike shteti

nuk ka nevojë të marrë masa për të nxitur një interpretim të fesë në dëm të tjerëve apo të detyrojë një bashkësi fetare të ndarë apo pjesë të saj të bashkohet në një udhëheqje të vetme ([Hassan dhe Tchaouch kundër Bullgarisë](#) [DhL], § 78; [Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), § 117). Kur një grup ndjekësish dhe/ose funksionarësh fetarë ndahen nga bashkësia së cilës i kanë përkitur më parë ose vendosin edhe të ndryshojnë emërtim, ky akt është një rast i ushtrimit kolektiv të “lirisë për të ndryshuar fe ose besim”, që garantohet shprehimisht në Nenin 9 § 1 të Konventës ([Mirojubovs dhe të tjerët kundër Letonisë](#), § 93). Roli i autoriteteve shtetërore nuk është të largojnë shkakun e tensionit duke eliminuar pluralizmin, por të sigurojnë që grupet konkurrense të tolerojnë njëri-tjetrin, edhe kur ata vijnë nga i njëjti grup ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), § 123).

174. Roli i shtetit si garantuesi fundor i pluralizmit fetar mund të kërkojë, ndonjëherë, që ai të ndërmjetësojë midis palëve kundërshtarë; **ndërmjetësimi** asnjëherë midis grupeve të besimtarëve nuk do të përbënte, në parim, ndërhyrje të shtetit në të drejtat e besimtarëve, sipas Nenit 9 të Konventës, edhe pse autoritetet duhet të tregojnë kujdes në këtë fushë veçanërisht delikate ([Këshilli i Shenjtë Suprem i Bashkësisë Myslimane kundër Bullgarisë](#), § 80). Në të gjitha rastet, çdo vendim i marrë nga autoritetet shtetërore në këtë sferë duhet të mbështetet në vlerësimin e pranueshëm të fakteve përkatëse ([Sviato-Mykhailivska Parafiya kundër Ukrainës](#), § 138).

175. Për shembull, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9 të Konventës në rastet në vijim:

- refuzimi i autoriteteve moldave për të njohur ligjërisht Kishën Mitropolitike të Besarabisë, një Kishë Ortodokse autonome që vepronte nën autoritetin e Patriarkanës së Bukureshtit (Kisha Ortodokse rumune), për shkak se kjo njohje do të vinte në rrezik interesat e Kishës Mitropolitike të Moldavisë, që vepron nën Patriarkanën e Moskës (Kisha Ortodokse ruse) dhe që ishte njohur tanimë nga qeveria. Duke i mohuar njohjen ligjore me shkakun se kisha aplikante ishte vetëm një “grup sektar” kundrejt Kishës ruse dhe duke deklaruar se ndjekësit e Kishës aplikante mund të shfaqnin fenë e tyre në një Kishë Ortodokse tjetër të njohur nga shteti, qeveria moldave nuk kishte përmbushur detyrën e saj të asnjësisë dhe paanshmërisë ([Kisha Mitropolitike e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#));
- refuzimi arbitrar i autoriteteve ukrainase për të njohur e regjistruar ndryshimet e statuteve të një famullie ortodokse, miratuar nga asambleja plenare e anëtarësisë së saj, në mbështetje të të cilave famullia transferohej nga juridiksioni i Kishës Ortodokse ruse (Patriarkana e Moskës) në atë të Kishës Ortodokse ukrainase (Patriarkana e Kievit). Një nga aspektet kryesore të arbitraritetit të vërejtur në këtë çështje qëndronte në faktin se autoritetet dhe gjykatat ukrainase e kishin shpërfillur tërësisht organizimin e brendshëm të famullisë, sipas përcaktimit në statutet e saj, kishin konsideruar si “famullitarë” personat që nuk kishin statusin e famullitarit sipas statuteve dhe kishin nxjerrë përfundimin se asambleja plenare në fjalë ishte e paligjshme pasi këta persona nuk kishin marrë pjesë. Duke qenë se gjykatat vendase nuk kishin ofruar një efektiv p zgjidhje të veprimit arbitrar të autoriteteve administrative, Gjykata konstatoi një shkelje të Nenit 9 të Konventës, në lidhje me Nenin 6 § 1 dhe 11 ([Sviato-Mykhailivska Parafiya kundër Ukrainës](#)).

176. Çështja e [Mirojubovs dhe të tjerët](#) kishte të bënte me ndërhyrjen e shtetit në një mosmarrëveshje që kishte ndarë bashkësinë fetare në fjalë. Megjithatë, shteti, ndonjëherë, mund ta gjejë veten të përfshirë në mosmarrëveshje midis besimeve, për krijimin e të cilave ka ndihmuar vetë drejtpërdrejt. Lidhur me këtë, duhet të përmendim tri vendime të Gjykatës në tri çështje të ngjashme kundër Bullgarisë. Të gjitha këto çështje duhen parë në kontekstin e veçantë historik dhe politik të këtij vendi, që, në vitin 1989, nisi një tranzicion të shpejtë nga regjimi totalitar komunist në demokraci. Pas vitit 1989, shteti bullgar ndoqi politikën e ndërhyrjes në funksionimin e dy bashkësive më të mëdha fetare në vend, konkretisht, Kishës Ortodokse dhe myslimanëve. Së pari, qeveria u përpoq të zëvendësonte udhëheqësit e të dyja organizatave fetare, për shkak të bashkëpunimit të

tyre të pretenduar me regjimin komunist; kjo politikë shkaktoi menjëherë ndarje në secilën bashkësi fetare në fjalë. Në vijim, pas zgjedhjeve të përgjithshme të radhës, çdo qeveri e re merrte masa në përpjekje për të bashkuar secilën prej dy bashkësive në një udhëheqje të vetme të personaliteteve fetare, që konsideroheshin besnikë politikë të partisë në pushtet, ndërsa mënjanonin udhëheqësit e grupeve kundërshtarë. Më tej, në bazë të standardit të praktikës administrative të autoriteteve bullgare, ligji për besimet fetare u interpretua sikur ndalonte funksionimin e dy organizatave paralele që i përkisnin të njëjtit besim dhe se për secilin besim duhej një udhëheqje e vetme, e cila ishte e vetmja që njihet nga shteti (për një përmbledhje të përgjithshme të situatës, shih [Sinoda e Shenjtë e Kishës Ortodokse bullgare \(Inokentiy Mitropolite\) dhe të tjerët kundër Bullqarisë](#), §§ 68 dhe 127).

177. Në këtë kontekst, Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9 të Konventës në të tria çështjet në vijim:

- ndërhyrja e qeverisë bullgare në zgjedhjen e drejtuesve të komunitetit mysliman duke njohur, pa dhënë asnjë arsye apo shpjegim, drejtuesit e palës kundërshtarë me aplikantët si përfaqësuesit e vetëm të ligjshëm të të gjithë komunitetit. Edhe pse Gjykata Supreme bullgare kishte vendosur se Këshilli i Ministrave duhej të merrte në shqyrtim kërkesën për regjistrim paraqitur nga aplikanti i parë, qeveria kishte refuzuar të vepronte në përputhje me këtë vendim. Gjykata konstatoi se ndërhyrja e ankimuar nuk ishte e “përcaktuar në ligj”, pasi kishte qenë arbitrare dhe e mbështetur në dispozita ligjore që i jepnin kompetencë të pakufizuar ekzekutiv ([Hassan dhe Tchaouch kundër Bullqarisë](#) [DhL]);
- fakti që autoritetet kombëtare kishin organizuar një Konferencë për Bashkimin Mysliman bullgar, me qëllim që t’i jepnin fund ndarjes së lartpërmendur dhe të ndërhyenin në mënyrë mjaft aktive në përgatitjen dhe drejtimin e konferencës, sidomos, kur bëhej fjalë për përzgjedhjen e pjesëmarrësve. Aplikanti në këtë çështje ishte Këshilli i Shenjtë i Komunitetit Mysliman, që përfaqësonte palën kundërshtarë ndaj asaj të z. Hasan dhe z. Chaush dhe refuzonte të njihet legjitimitetin e konferencës në fjalë. Në këtë rast, autoritetet bullgare kishin ushtruar trysni mbi ndarjen e komunitetit mysliman, me qëllim që ta detyronin atë të pranonte një udhëheqje të vetme, në vend që të pranonin dështimin e përpjekjeve për ribashkim dhe, nëse ishte e nevojshme, të vazhdonin të vepronin si ndërmjetës për të dyja palët në frymën e dialogut. Gjykata konstatoi se ndërhyrja e ankimuar ishte “e përcaktuar në ligj” dhe përmbushte një qëllim të ligjshëm, por nuk ishte përpjesëtimore me këtë qëllim ([Këshilli i Shenjtë i Komunitetit Mysliman kundër Bullqarisë](#));
- ndërhyrja e shtetit në një mosmarrëveshje që po ndante Kishën Ortodokse bullgare dhe që vetë qeveria e kishte ushqyer drejtpërdrejt në vitin 1992, duke e deklaruar të pavlefshme zgjedhjen e Patriarkut Maxim për të udhëhequr Kishën dhe duke caktuar në vend të tij një udhëheqje të përkohshme (së cilës i referohej si “Sinoda alternative”). Duke pasur parasysh rrethanat e posaçme të çështjes, Gjykata hodhi poshtë argumentet e qeverisë se anëtarët e “Sinodës alternative” dhe ndjekësit e tyre kishin qenë të lirë të krijonin dhe regjistronin Kishën e tyre përkrah Kishës së drejtuar nga Patriarku Maxim. Në fakt, mosmarrëveshja kishte pasur të bënte jo me refuzimin për të njohur një organizatë fetare, por me ndërhyrjen nga shteti në punët e brendshme të një komuniteti të ndarë midis dy hierarkive, secila prej të cilave e konsideronte tjetrën të paautorizuar, në bazë të argumenteve që ishin, në pamje, të fabrikuara ose të paarsyeshme. Duke ndihmuar një prej palëve në mosmarrëveshje që të fitonte autoritet të vetëm për përfaqësimin dhe kontrollin mbi çështjet e të gjithë komunitetit ortodoks, duke mënjanuar palën kundërshtarë dhe duke dërguar agjencitë ligjzbatuese për të ndihmuar me dëbimin e ndjekësve të Sinodës aplikante nga vendet e kultit, që kishin zënë, shteti bullgar kishte dështuar të përmbushte detyrimin e tij të asnjansisë ([Sinoda e Shenjtë e Kishës Ortodokse bullgare \(Inokentiy Mitropolite\) dhe të tjerët kundër Bullqarisë](#); shih gjithashtu [Sotirov dhe të tjerët kundër Bullqarisë](#) (vend.)).

178. Nga ana tjetër, Gjykata konstatoi mungesën e ndonjë shfaqjeje të shkeljes të Nenit 9 (më vete ose së bashku me Nenin 14 të Konventës) në rastin e moszbatimit të pretenduar të vendimit të formës së prerë të gjykatës që i jepte famullisë katolike greke akses në varrezat që ndante bashkë me famullinë ortodokse, në kontekstin e ndryshimit të besimit të kryer nga prifti i mëparshëm ortodoks dhe disa famullitarë, të cilët ishin konvertuar në Kishën Katolike greke. Gjykata theksoi se autoritetet kishin marrë masa të përshtatshme dhe të arsyeshme për të zgjidhur mosmarrëveshje (përfshi dhënien e fondeve për ndërtimin e një Kise të re Katolike greke dhe krijimin e një varreze të re). Sa i përket vendimit gjyqësor të ankimuar, famullia aplikante nuk kishte treguar gatishmërinë e duhur për të siguruar zbatimin e duhur (Famullia katolike greke “Pesceana” dhe të tjerët kundër Rumanisë (vend.), § 43).

179. Ndërhyrja e shtetit në një mosmarrëveshje midis besimeve apo brenda tyre duhet të dallohet nga fakti i thjeshtë kur autoritetet kombëtare **nxjerrin përfundime të pashmangshme laike** nga një mosmarrëveshje fetare ekzistuese më parë, që ata nuk kanë ndihmuar të krijohet dhe në të cilën nuk kanë marrë asnjë anë (Griechische Kirchengemeinde München und Bayern e.V. kundër Gjermanisë (vend.); shih, gjithashtu, Serbisch-griechisch-orientalische Kirchengemeinde zum Heiligen Sava in Wien kundër Austrisë (vend.)). Për shembull, Gjykata deklaroi të papranueshme së qartësisht të pabazuar një ankesë nga një bashkësi ortodokse greke mbi kthimin e detyruar shtetit të një kishë që kishte qenë në dispozicion të saj për mbi 150 vjet. Në vitin 1828, Mbreti Ludvig I i Bavarisë ia kishte vendosur në dispozicion ndërtesën “bashkësisë fetare greke, nën pronësinë e shtetit”. Megjithatë, në vitet '70, bashkësia kishte shkëputur marrëveshjet me Mitropolinë lokale të Patriarkanës së Kostandinopojës, së cilës i kishte përkthyer më parë dhe ishte transferuar në juridiksionin e “Kishës së vërtetë ortodokse”. Pas një sërë padish të ngritura nga Landi i Bavarisë, gjykatat gjermane vendosën se huazimi i ndërtesës që prej vitit 1828 duhej të konsiderohej i anuluar dhe ndërtesa e kishës duhej t'i kthehej shtetit, që t'ia transferonte, në vijim, Mitropolisë. Gjykata vendosi se përdorimi i ndërtesës në fjalë nga bashkësia në fjalë ishte bërë e papajtueshme me qëllimet e dhuruesit fillestar (Mbreti Ludvig I), i cili kishte dashur t'ua jepte kishën një grupi përfaqësuesish të mirëfilltë të bashkësisë ortodokse greke dhe të lidhur me Kishën Ortodokse greke dhe Patriarkanën e Kostandinopojës; megjithatë, bashkësia aplikante nuk i kishte përmbushur më këto kushte. Duke pasur parasysh argumentet re paraqitura nga gjykatat vendase, Gjykata nuk konstatoi shfaqjen e asnjë ndërhyrjeje nga autoritetet kombëtare në një mosmarrëveshje ndërfaqetare dhe/ose ndonjë shkeljeje të parimit të asnjësisë së shtetit (Griechische Kirchengemeinde München und Bayern e.V. kundër Gjermanisë (vend.)).

180. **E drejta për të përdorur një ndërtesë fetare** ishte thelbësore edhe në çështjen Mirolubovs dhe të tjerët, në të cilën aplikantët, ndjekës të Kishës Ortodokse të Vjetër të Letonisë, kishin humbur përdorimin e kishës së tyre ndaj një grupi kundërshtar, pas vendimit të Drejtorisë së Çështjeve Fetare se ata kishin ndryshuar *de facto* besimin dhe nuk përfaqësonin më ligjërisht bashkësinë fetare në fjalë. Duke gjetur shkelje të Nenit 9 të Konventës, Gjykata ishte e kujdesshme për të bërë një dallim midis kësaj çështjeje dhe asaj të Griechische Kirchengemeinde München und Bayern e.V.; ajo theksoi se autoritetet letoneze kishin ndërhyrë mirëfilli në mosmarrëveshjen fetare, në vend që të kufizoheshin në nxjerrjen e përfundimeve ligjore prej saj në nivel laik (Mirolubovs dhe të tjerët kundër Letonisë, § 94).

(c) **MOSMARRËVESHJET MIDIS ORGANIZATAVE FETARE DHE ANËTARËVE TË TYRE (NDJEKËSIT DHE FUNKSIONARËT E FESË)**

181. Shtetet nuk janë të detyruara t'iu kërkojnë bashkësive fetare që janë në juridiksionin e tyre të sigurojnë lirinë e fesë dhe shprehjes për ndjekësit dhe funksionarët e fesë në fjalë (X. kundër Danimarkës (vend.)). Është një tipar i përbashkët i shumë feve që ato përcaktojnë standarde doktrinale të sjelljes, të cilat ndjekësit duhet t'i zbatojnë në jetën e tyre private (Dëshmitarët e Jehovait të Moskës dhe të tjerët kundër Ruisë, § 118). Për pasojë, Neni 9 i Konventës nuk siguron

asnjë të drejtë për të kundërshtuar brenda një organizate fetare. Respektimi i autonomisë së bashkësive fetare të njohura nga shteti nënkupton, veçanërisht, se shteti duhet të pranojë të drejtën e këtyre bashkësive për të reaguar, në përputhje me vetë rregullat dhe interesat e tyre, ndaj çdo lëvizjeje kundërshtare që shfaqet brenda tyre, e cila mund të përbëjë kërcënim për kohezionin, imazhin apo unitetin e tyre. Për rrjedhojë, nuk është detyra e autoriteteve kombëtare të veprojnë si arbitër midis organizatave fetare dhe fraksioneve kundërshtare që ekzistojnë apo mund të shfaqen brenda tyre ([Sindicatul « Păstorul cel Bun » kundër Rumanisë](#) [DhL], § 165; [Fernández Martínez kundër Spanjës](#) [DhL], § 128). Po ashtu, Neni 9 nuk iu garanton besimtarëve të drejtën për të zgjedhur udhëheqësit fetarë të bashkësisë së tyre apo për të kundërshtuar vendime nga organizata fetare lidhur me zgjedhjen apo emërimin e klerikëve ([Kohn kundër Gjermanisë](#) (vend.); [Sotirov dhe të tjerët kundër Bullgarisë](#) (vend.)). Në rastin e mosmarrëveshjeve doktrinale apo organizative midis një bashkësie fetare dhe një prej anëtarëve të saj, liria e fesë e këtij të fundit ushtrohet nëpërmjet lirisë së tij për t'u larguar nga bashkësia në fjalë ([X. kundër Danimarkës](#) (vend.); [Mirolubovs dhe të tjerët kundër Letonisë](#), § 80).

182. Megjithatë, Neni 9 § 1 nuk mund të interpretohet sikur i jep individit çdo “të drejtë” për të detyruar Kishën “të anulojë” një pagëzim apo konfirmim që ai ose ajo ka marrë në fëmijëri ([X. kundër Islandës](#) (vend.)).

183. Organet e Konventës e deklaruan të papranueshme çështjen në rastet në vijim:

- një vendim i Autoritetit Kishtar danez për të nisur procedura disiplinore kundër një kleriku të Kishës Kombëtare (Luterane) daneze, pasi kishte vendosur për pagëzimin e fëmijëve një kusht shtesë, që nuk kërkohet nga Kisha ([X. kundër Danimarkës](#) (vend.));
- një vendim i degës dioqeziane të Kishës Kombëtare suedeze (Luterane) të kohës, konfirmuar nga qeveria, për ta deklaruar aplikantin të pakualifikuar për pozicionin e famullitarit, pasi ai kishte kundërshtuar shugurimin e grave dhe nuk kishte shfaqur vullnet për të bashkëpunuar me gratë priftëresha ([Karlsson kundër Suedisë](#) (vend.));
- një aplikant, prift në Kishën e Anglisë, i cili kundërshtonte një vendim të Sinodës së Kishës për të shuguruar gratë ([Williamson kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- një vendim nga Bordi i Martesave të Lëvizjes së Rrëshajave për të anuluar të drejtën e aplikantëve për të kryer ceremoni martesore të njohura nga shteti, me arsyen se ata nuk i përkisnin më Lëvizjes në fjalë ([Spetz dhe të tjerët kundër Suedisë](#) (vend.));
- një ish-anëtar i Këshillit Administrativ të bashkësisë hebreje të Hanoverit, i cili u ankua për zbatimin nga gjykatat gjermane të një vendimi të marrë nga Këshilli Qendror hebre i Gjermanisë, ku thuhej se ai e kishte humbur postin e tij dhe urdhërohej dëbimi i tij nga mjediset e bashkësisë në fjalë; në këtë rast nuk kishte pasur asnjë ndërhyrje nga shteti, pasi ky i fundit ishte kufizuar në ekzekutimin e vendimit të ankimuar, pa verifikuar themelin e tij, duke respektuar, kështu, autonominë e brendshme të bashkësisë hebreje ([Kohn kundër Gjermanisë](#) (vend.)).

(d) MOSMARRËVESHJET MIDIS ORGANIZATAVE FETARE DHE PUNONJËSVE TË TYRE

184. Si rrjedhojë e autonomisë së tyre, bashkësitë fetare mund të kërkojnë një shkallë të caktuar besnikërie nga ata që punojnë për to apo i përfaqësojnë ato. Është tipar i përbashkët i shumë feve që ato përcaktojnë standardet doktrinale të sjelljes, të cilat duhen zbatuar nga ndjekësit në jetën e tyre private ([Dëshmitarët e Jehovait të Moskës dhe të tjerët kundër Ruisë](#), § 118). Natyra e postit të mbajtur nga këta persona është një element me rëndësi për t'u marrë parasysh kur vlerësohet përpjesëtueshmëria e masave kufizuese të marra nga shteti ose nga organizata fetare e përfshirë. Veçanërisht, **misioni specifik** që i caktohet personit të interesuar në një organizatë fetare është një vlerësim përkatës për të vendosur nëse ky person duhet t'i nënshtrohet një **detyrimi më të lartë**

besnikërie ([Fernández Martínez kundër Spanjës](#) [DhL], § 131). Duke e bërë këtë, rëndësi e veçantë i duhet kushtuar faktit sa pranë është veprimtaria e aplikantit me misionin shpallës të organizatës fetare në fjalë ([Schüth kundër Gjermanisë](#), § 69).

185. Në rastin specifik të **mësuesve të edukimit fetar**, nuk është e paarsyeshme që një kishë apo bashkësi fetare të presë besnikëri të posaçme prej tyre, për aq kohë sa mund të konsiderohen si përfaqësues të tyre. Ekzistenca e mospërputhjes midis ideve që duhet të mësohen dhe besimeve vetjake të mësuesit mund të ngrejë problemin e besueshmërisë, në rast se mësuesi bën fushatë aktivisht dhe publikisht kundër ideve më fjalë. Mund të pranohet në mënyrë të arsyeshme se, me qëllim për të mbetur e besueshme, feja duhet mësuar nga një person jetesa dhe deklaratat publike të të cilit nuk janë në mënyrë flagrante në kundërshtim me fenë në fjalë, sidomos kur feja supozohet të drejtojë jetën private dhe besimet personale të ndjekësve të saj ([Fernández Martínez kundër Spanjës](#) [DhL], §§ 137-138).

186. Për më tepër, thjesht një pretendim nga një bashkësi fetare se ka një kërcënim faktik ose të mundshëm ndaj autonomisë së saj nuk është i mjaftueshëm për të justifikuar ndërhyrjen në të drejtat konkurruese të punonjësve të saj, të cilët, gjithashtu, mbrohen nga Konventa (sidomos, nga Nenet 8, 9, 10 dhe 11). Përveç kësaj, bashkësia fetare në fjalë duhet të dëshmojë, gjithashtu, në dritën e rrethanave të çështjes individuale, se rreziku i pretenduar është i mundshëm dhe thelbësor dhe se ndërhyrja e kundërshtuar në të drejtën e respektimit të jetës private nuk shkon përtej asaj çka është e nevojshme për të eliminuar këtë rrezik dhe nuk i shërben asnjë qëllimi tjetër që nuk lidhet me ushtrimin e autonomisë së bashkësisë fetare. Kjo nuk duhet të cenohet as thelbin e së drejtës në fjalë. Në përputhje me këtë, kur Gjykata thirret të gjykojë një konflikt midis së drejtës së një bashkësie fetare për autonomi dhe së drejtës konkurruese të një personi tjetër, e cila, po ashtu, mbrohet nga Konventa, gjykatat kombëtare duhet të kryejnë një shqyrtim në thellësi të rrethanave të çështjes dhe një ushtrim tërësor vënieje në drejtpeshim të interesave konkurruese në diskutim. Shteti kërkohet të garantojë të dyja të drejtat dhe, nëse mbrojtja e njërit çon në ndërhyrje te tjetri, zgjedhja e mjeteve të mjaftueshme nënkupton së kjo ndërhyrje të jetë përpjesëtimore me qëllimin e ndjekur. Shteti ka një kufi të gjerë vlerësimi për këto çështje ([Fernández Martínez kundër Spanjës](#) [DhL], §§ 123 dhe 132).

187. Kur zhvillon ushtrimin e lartpërmendur të gjetjes së ekuilibrit, të dyja të drejtat duhen parë në dritën që meritojnë konsideratë të barabartë: rezultati i çështjes nuk duhet të ndryshojë, në parim, sipas faktit nëse është paraqitur në Gjykatë në bazë të Nenit 9 nga organizata që pretendon se është viktimë e shkeljes së të drejtës së autonomisë apo në bazë të një neni tjetër që garanton të drejtën konkurruese për një palë tjetër në mosmarrëveshje ([Sindicatul « Păstorul cel Bun » kundër Rumanisë](#) [DhL], § 160).

188. Sipas Konventës, një punëdhënës etosi i të cilit mbështetet në fe ose në një bindje filozofike mund të imponojë detyrime specifike besnikërie punonjësve të vet. Megjithatë, një vendim për shkarkim mbështetur në shkeljen e kësaj detyre nuk mund t'i nënshtrohet, në bazë të së drejtës së punëdhënësit për autonomi, një kontrolli të kufizuar gjyqësor ushtruar nga gjykata përkatëse vendase e punësimin, pa marrë në konsideratë natyrën e postit në fjalë dhe pa vendosur drejtpeshimin e duhur midis interesave të përfshira, në përputhje me parimin e përpjesëtimshërisë ([Schüth kundër Gjermanisë](#), § 69).

189. Më tej, në ushtrimin e lartpërmendur të ekuilibrit midis interesave konkurruese, fakti që një punëmarrës i cili ishte shkarkuar nga një punëdhënës kishtar do të ketë mundësi të kufizuara për të gjetur një punë tjetër është me rëndësi të posaçme. Kjo është veçanërisht e vërtetë, nëse punëdhënësi ka një pozicion mbizotërues në një sektor të dhënë veprimtarie dhe gëzon përjashtime të caktuara nga ligji i zakonshëm ose, kur punëmarrësi i shkarkuar ka kualifikime të posaçme, kjo e bën të vështirë, në mos të pamundur, që ai të gjejë një vend të ri pune jashtë kishës punësuese, siç ishte rasti në çështjen [Schüth kundër Gjermanisë](#) ([Fernández Martínez kundër Spanjës](#) [DhL], § 144); [Schüth kundër Gjermanisë](#), § 73).

190. Për shembull, Gjykata konstatoi një shkelje të detyrimeve pozitive që i takojnë shtetit të paditur sipas **Nenit 8** të Konventës (e drejta e respektimit të jetës private) në rastin e një organisti dhe drejtuesi të korit në një famulli katolike gjermane, i cili ishte shkarkuar (me njoftim në kohën e duhur) për shkak se duke lënë bashkëshorten dhe duke pasur marrëdhënie jashtëmartesore me një grua tjetër, e cila priste fëmijën e tij, ai kishte shkelur detyrimin e tij për besnikëri ndaj Kishës Katolike, që e konsideron këtë situatë si tradhti bashkëshortore dhe shkelje të pazgjydhshmërisë së martesës. Pasi gjykatat gjermane kishin vendosur kundër aplikantët, Gjykata nuk goditi thelbin e vendimit të tyre por kritikoi mënyrën në të cilën kishin arritur në këtë përfundim. Gjykatat kishin shpjeguar në mënyrë të pamjaftueshme se pse interesat e kishës punëdhënëse mbizotëronin shumë përtej atyre të aplikantët dhe nuk kishin ekuilibruar të drejtat e aplikantët dhe punëdhënësit në një mënyrë të përputhshme me Konventën. Në veçanti, interesat e Kishës nuk ishin ekuilibruar me të drejtën e aplikantët për respektimin e jetës së tij private dhe familjare, por vetëm me interesin e tij në mbajtjen e pozicionit; çështja e afërsisë së veprimtarisë së aplikantët dhe misionit shpallës të Kishës nuk janë konsideruar në mënyrën e duhur, as aftësia e tij për gjetjen e një vendi pune tjetër që përkon me kualifikimet e tij; gjykatat vendase nuk e kishin shqyrtuar si duhet faktin se aplikanti nuk i kishte kundërshtuar qëndrimet e mbajtura nga Kisha Katolike, por më tepër nuk kishte arritur t'i respektonte ato në praktikë. Më tej, Gjykata konstatoi se pranimi nga ana e aplikantët i detyrimit të besnikërisë ndaj Kishës Katolike kur kishte nënshkruar kontratën e tij të punës nuk mund të konsiderohet si sipërmarrje e qartë personale për të jetuar një jetë abstinence në rast ndarjeje apo divorci ([Schüth kundër Gjermanisë](#)).

191. Nga ana tjetër, Gjykata nuk gjeti asnjë shkelje të Nenit 8 në çështjet në vijim:

- shkarkimi (pa njoftim në kohën e duhur) i Drejtorit për Evropën të Departamentit të Marrëdhënieve me Publikun të Kishës së Jezu Krishtit të Shenjtorëve të Ditëve të Mëvonshme (Kisha Mormone) në Gjermani, pasi i kishte treguar eprorit të tij se ishte përfshirë në një marrëdhënie jashtëmartesore. Ndryshe nga çështja [Schüth](#), Gjykata i pranoi argumentet e gjykatave të punës, duke konstatuar se ato kishin vërtetuar në mënyrë të mjaftueshme se detyrimet e besnikërisë të vendosura ndaj aplikantët ishin të pranueshme, pasi kishin për qëllim të mbronin besueshmërinë e Kishës Mormone, duke pasur parasysh seriozitetin e të cilin trajtohen tradhtia bashkëshortore në mësimet e saj dhe pozicionin e rëndësishëm publik që mbante në të. Gjykatat gjermane kishin ofruar, gjithashtu, shpjegime të mjaftueshme se pse punëdhënësit nuk i ishte kërkuar që, së pari, të zbatonte një ndëshkim më të lehtë, si paralajmërimi ([Obst kundër Gjermanisë](#));
- mospërsëritja e kontratës së punës të aplikantit, një prift katolik i kthyer në laik, i cili ishte çliruar nga betimi i beqarisë prej Selisë së Shenjtë e ishte martuar dhe që, më parë, kishte qenë i punësuar si mësues i fesë dhe etikës katolike në një shkollë të mesme shtetërore; ky vendim ishte mbështetur në një memorandum nga dioqeza lokale që përmendte se pasqyrimi i situatës së tij familjare nga media dhe fakti që bënte pjesë në “Lëvizjen për Beqari me Zgjedhje” për priftërinjtë kishte shkaktuar një “skandal” në kuptimin e ligjit kanonik. Gjykata, para së gjithash, theksoi se një masë më pak shtrënguese nuk do të kishte pasur të njëjtin efektivitet sa i përket ruajtjes së besueshmërisë së Kishës dhe, së dyti, se pasojat e vendimit për të mos përsëritur kontratën nuk dukej se kishin qenë të tepërta në rrethanat e çështjes, duke pasur veçanërisht parasysh faktin se aplikanti e kishte vendosur me vetëdije veten në një situatë që ishte plotësisht në kundërshtim me normat e Kishës ([Fernández Martínez kundër Spanjës](#) [DhL]).

192. Lidhur me të drejtat konkurruese të një punëmarrësi, siç parashikohet në **Nenin 9** të Konventës, Gjykata nuk konstatoi asnjë shkelje të detyrimeve pozitive që rrjedhin nga kjo dispozitë, në rastin e mësueses që ishte punësuar në një qendër kujdesi ditor, e drejtuar nga Kisha Protestante gjermane dhe ishte shkarkuar pa njoftimin e duhur, me arsyetimin se ajo ishte njëkohësisht anëtare

aktive e një bashkësie të njohur si “Kisha Universale/Vëllazëria e njeriut”, mësimet e së cilës konsideroheshin nga Kisha Protestante si absolutisht të papajtueshme me doktrinën e saj. Gjykatat vendase kishin kryer një vlerësim në thellësi të rrethanave të çështjes dhe kishin kryer një proces të hollësishëm të vendosjes në ekuilibër të interesave konkurruese në diskutim. Nuk ishte aspak e paarsyeshme që interesi i aplikantes për të mbajtur postin e saj të duhej t’i hapte rrugë atij të Kishës Protestante për ruajtjen e besueshmërisë së saj në sytë e publikut të përgjithshëm dhe prindërve të fëmijëve që shkonin në kopsht dhe për parandalimin e rrezikut që fëmijët të ndikoheshin nga një mësuese që ishte anëtare e një bashkësie fetare, mësimet e së cilës kundërshtonin normat e kishës ([Siebenhaar kundër Gjermanisë](#)).

193. Lidhur me **lirinë e shprehjes** të individëve të punësuar nga një organizatë fetare, që mbrohet nga **Neni 10** Konventës, Komisioni deklaroi të papranueshme çështjen e paraqitur nga një mjek i punësuar në një spital katolik gjerman, i cili ishte shkarkuar pasi kishte nënshkruar një letër të hapur, botuar në shtyp, që shprehte një opinion mbi abortin, i cili ishte në kundërshtim me qëndrimin e Kishës Katolike. Edhe pse pranoi se aplikanti nuk kishte hequr dorë nga liria e tij e shprehjes, vetëm për faktin se kishte pranuar punësimin në një spital katolik, Komisioni vërejtë se ai kishte pranuar lirisht detyrimin e besnikërisë karshi Kishës, që kishte kufizuar deri në një farë shkalle lirinë e tij të shprehjes. Për të mbrojtur këtë liri, aplikanti iu ishte drejtuar gjykatave vendase, jurisprudenca e të cilave kishte pohuar se e drejta e kishave për të imponuar këndvështrimet e tyre mbi punonjësit e tyre nuk ishte e pakufizuar dhe kërkesat e tepruara ishin të papranueshme. Vërtet, nuk ishte e papranueshme të sugjerohej se posti i mjekut në një spital katolik përfshinte ushtrimin e një prej misionëve themelore të kishës dhe se detyrimi për të mos lëshuar deklarata mbi abortin që kundërshtonin qëndrimin e Kishës nuk ishte i tepërt, në këndvështrimin e rëndësisë madhore që i ka kushtuar Kisha kësaj çështjeje ([Rommelfanger kundër Gjermanisë](#) (vend.)).

194. Nga ana tjetër, Gjykata gjeti shkelje të Nenit 10 sa i takon mospërsëritjes së kontratës së një profesori të filozofisë ligjore në Universitetin Katolik të Zembrës së Shenjtë në Milano, pasi Kongregacioni për Edukim Katolik i Selisë së Shenjtë i kishte mohuar miratimin e tij, për shkak se disa nga qëndrimet e tij “ishin qartësisht të papajtueshme me doktrinën katolike” – edhe pse nuk i kishin specifikuar këto qëndrime. Gjykata vërejtë se nuk u takonte autoriteteve shtetërore të vlerësonin vendimin e Kongregacionit. Megjithatë, aplikanti nuk ishte njoftuar për akuzat për mendime jokonformiste që ishin ngritur kundër tij dhe gjykatat vendase e kishin kufizuar vlerësimin e tyre të ligjshmërisë së vendimit të ankimit në faktin se Këshilli i Fakultetit të Drejtësisë kishte marrë parasysh ekzistencën e kundërshtimit të miratimit. Megjithatë, komunikimi i këtyre fakteve nuk do të kishte përfshirë në asnjë mënyrë gjykimin nga ana e autoriteteve gjyqësore lidhur me pajtueshmërinë midis qëndrimeve të aplikantit dhe doktrinës katolike; nga ana tjetër, do të kishte lejuar aplikantit të merrte dijeni dhe, për rrjedhojë, të kundërshtonte papajtueshmërinë midis opinioneve në fjalë dhe veprimtarive të tij si profesor në Universitetin Katolik. Rëndësia që i jepet interesit të Universitetit për dhënien e mësimeve të mbështetura në Doktrinën Katolike nuk mund të shkojë aq larg, sa të cenohet vetë thelbin e garancive procedurore që i duhen dhënë aplikantit, në kuadrin e Nenit 10 të Konventës ([Lombardi Vallauri kundër Italisë](#)).

195. Lidhur me **lirinë e mundshme të organizimit** për klerikët dhe funksionarët e tjerë të fesë, Gjykata duhet, së pari, të përcaktojë nëse personat e përfshirë po kryejnë misionin e tyre në kuadrin e “marrëdhënies së punës”, për qëllimet e **Nenit 11** të Konventës. Nëse është kështu, është detyrë e gjykatave vendase të sigurojnë që liria dhe autonomia e bashkësive fetare të mund të respektohet brenda këtyre bashkësive, në përputhje me ligjet në fuqi, përfshi Konventën. Kur bëhet fjalë për ndërhyrjet në të drejtën e lirisë së organizimit, prej Nenit 9 të Konventës rrjedh se bashkësitë fetare kanë të drejtën e opinionit të tyre për çdo veprimtari kolektive të zhvilluar nga anëtarët, që mund të cenohet autonominë e tyre dhe se ky opinion duhet respektuar, në parim, nga autoritetet kombëtare. Megjithatë, vetëm një pretendim nga një bashkësi fetare se ka një kërcënim faktik apo të mundshëm ndaj autonomisë së saj nuk është e mjaftueshme për ta bërë çdo ndërhyrje në të drejtat sindikaliste

të anëtarëve të saj të pajtueshme me kërkesat e Nenit 11 të Konventës. Po ashtu, ajo duhet të dëshmojë, në dritën e rrethanave të rastit individual, se rreziku i pretenduar është real dhe thelbësor dhe se ndërhyrja e ankimuar në lirinë e organizimit nuk shkon përtej asaj çka është e nevojshme për ta eliminuar këtë rrezik dhe nuk i shërben asnjë qëllimi tjetër që nuk lidhet me ushtrimin e autonomisë së bashkësisë fetare ([Sindicatul « Păstorul cel Bun » kundër Rumanisë](#) [DhL], § 159).

196. Në përputhje me këto parime, Gjykata nuk konstatoi asnjë shkelje të Nenit 11 të Konventës, në rastin e refuzimit nga autoritetet rumune për të njohur e regjistruar një sindikatë të ngritur nga një grup priftërinjsh dhe punëmarrësish laikë të Kishës Ortodokse rumune, pasi arqipeshkvi nuk kishte dhënë pëlqimin dhe bekimin e tij. Refuzimi ishte mbështetur në ligjin kanonik dhe statutin e Kishës, që ishte miratuar me vendim qeverie dhe përfshirë në legjislacionin vendas. Në dritën e të gjithë të dhënave të paraqitura përpara saj, Gjykata vlerësoi se, pavarësisht çdo tipari të posaçëm në situatën e tyre dhe misionin e tyre shpirtëror, anëtarët e klerit të Kishës Ortodokse rumune e kishin përmbushur misionin e tyre, në kontekstin e një “marrëdhënieje pune” dhe, për rrjedhojë, mundeshin, në parim, të pretendonin lirinë e organizimit në kuptimin e Nenit 11, veçanërisht duke qenë se gjykatat rumune kishin njohur tanimë shprehimisht të drejtat sindikale të anëtarëve të klerit dhe punonjësve laikë të Kishës Ortodokse. Nga ana tjetër, Gjykata konstatoi se ndërhyrja e ankimuar mund të konsiderohej si përpjesëtimore me qëllimet e ligjshme që ishin ndjekur e, për pasojë, e pajtueshme me kërkesat e Nenit 11 § 2 të Konventës. Me refuzimin e regjistrimit të sindikatës aplikante, shteti thjesht hoqi dorë nga përfshirja në organizimin dhe funksionimin e Kishës Ortodokse rumune, duke zbatuar detyrimin e tij për të qenë asnjës. Kërkesa për regjistrimin e sindikatës nuk përmbushte kërkesat e Statutit të Kishës, pasi anëtarët e saj nuk kishin vepruar në përputhje me procedurën e posaçme në fuqi për krijimin e një organizate të tillë. Më tej, nuk kishte asgjë që të ndalonte anëtarët e sindikatës aplikante nga shfrytëzimi i së drejtës së tyre sipas Nenit 11 të Konventës duke formuar një organizatë të këtij lloji që ndiqte qëllime që pajtoheshin me Statutin e Kishës dhe nuk vinin në diskutim strukturën tradicionale hierarkike të Kishës dhe procedurat vendimmarrëse ([Sindicatul « Păstorul cel Bun » kundër Rumanisë](#) [DhL]).

197. Lidhur me **të drejtën për t’iu drejtuar gjykatave**, siç parashikohet në **Nenin 6 § 1** të Konventës, Gjykata deklaroi të papranueshme një çështje të paraqitur nga dy ish-priftërinj të Kishës Husite Çekosllovake, që ishte pushuar me vendim të këshillit të tyre dioqezian dhe që e kishin çuar në gjykatë për të siguruar njohjen e paligjshmërisë së vendimit të lartpërmendur dhe shlyerjen e pagave të prapambetura. Gjykatat Çeke vendosën në favor të tyre, sa i përket pikës së dytë (pagave të prapambetura), por jo për të parën (paligjshmëria e vendimit), pasi gjykatat nuk pranuan juridiksionin për të shqyrtuar në themel një vendim, për të cilin Kisha kishte juridiksion ekskluziv, falë statusit të saj autonom. Gjykata konstatoi se çështja e ngritur nga aplikantët nuk kishte të bënte me një “të drejtë” objekt kundërshtimi e njohur sipas legjislacionit vendas dhe se ankesa ishte, për rrjedhojë, e papajtueshme *ratione materiae* ([Dudová dhe Duda kundër Republikës Çeke](#) (vend.)).

3. Detyrimet pozitive

(a) MBROJTJA KUNDËR SULMEVE FIZIKE, VERBALE OSE SIMBOLIKE NGA PALË TË TRETË

198. Individët që zgjedhin të ushtrojnë lirinë e shfaqjes së fesë së tyre nuk mund të presin në mënyrë të arsyeshme të mbrohen nga çdo kritikë, ndërkohë që e bëjnë këtë. Në të kundërt, anëtarët e një bashkësie fetare duhet të tolerojnë dhe të pranojnë refuzimin nga të tjerët të besimeve të tyre fetare dhe të përhapjes nga të tjerët të doktrinave armiqësore me besimin e tyre ([Dubowska dhe Skup kundër Polonisë](#) (vend.)). Megjithatë, përgjegjësia e shtetit mund të aktivizohet kur besimet fetare kundërshtohen apo mohohen në një mënyrë që i ndalon ata që kanë këto besime të ushtrojnë lirinë e tyre për t’i pasur apo shprehur ato. Në raste të tilla, shtetit mund t’i bëhet thirrje të sigurojë gëzimin në paqe të të drejtave të garantuara nga Neni 9, mbajtësve të këtyre besimeve ([Kisha e Shentologjisë dhe të tjerët kundër Suedisë](#) (vend.); [Begheluri kundër Gjeorgjisë](#), § 160). Vërtet, mund të ketë disa detyrime pozitive nga ana e shtetit që janë thelbësore për respektimin efektiv të të drejtave të garantuara nga Neni 9 i Konventës, që mund të përfshijë miratimin e masave të

përcaktuara për të siguruar respektimin e lirisë së fesë, edhe në sferën e marrëdhënieve të individëve midis tyre. Këto masa, në rrethana të caktuara, mund të përbëjnë masa ligjore që sigurojnë që individit nuk do të shqetësohet në ushtrimin e kultit të tij nga veprimtaritë e të tjerëve ([Dubowska dhe Skup kundër Polonisë](#) (vend.)).

199. Kur një grup individësh organizon një manifestim publik, që synon të demonstrojë kundërshtinë e tyre ndaj besimeve ose praktikave të një bashkësie të dhënë fetare, ka dy të drejta themelore që hyjnë në konflikt: e drejta e manifestuesve për lirinë e shprehjes dhe organizimin në mënyrë paqësore (Nenet 10 dhe 11 të Konventës) dhe e drejta e bashkësisë fetare për të shfaqur paqësisht besimin e saj, pa ndërhyrje të jashtme të pajustificuara. Të gjitha këto të drejta përfitojnë mbrojtje të barabartë nga Konventa; asnjë prej tyre nuk është absolute dhe ushtrimi i tyre mund t'iu nënshtrohet kufizimeve të parashikuara në paragrafët e dytë të neneve të lartpërmendura. Konventa nuk krijon ndonjë hierarki midis këtyre të drejtave *a priori*: në parim, ato meritojnë respektim të barabartë. Për pasojë, ato duhet të vendosen në ekuilibër me njëra-tjetrën, në mënyrë të tillë që të respektojnë rëndësinë e tyre në një shoqëri të mbështetur në pluralizëm, tolerancë dhe mendje të hapur. Shtetet duhet ta bëjnë këtë duke përbushur tri parimet në vijim:

- (a) për aq sa është e mundur në mënyrë të arsyeshme, shteti duhet të sigurojë se dy të drejtat konkurruese janë të mbrojtura; ky detyrim iu takon autoriteteve kombëtare, edhe kur veprimet që priren të ndalojnë ushtrimin e lirë të secilës prej të drejtave nxiten nga individë privatë;
- (b) në përputhje me këtë, shteti duhet të sigurohet për hartimin e një kuadri të përshtatshëm ligjor – veçanërisht, me qëllim që të mbrojtë të drejtat e lartpërmendura kundër sulmeve nga palët e treta – dhe duhet të ndër marrë veprime efektive për t'u siguruar që të drejtat të respektohen në praktikë;
- (c) i takon Gjykatës, në ushtrimin e kompetencës së saj të shqyrtimit në shkallë evropiane, për të verifikuar, në dritën e çështjes në tërësi, nëse autoritetet kombëtare kanë vendosur një ekuilibër të drejtë midis të drejtave të ndryshme konkurruese, të sanksionuara në Konventë. Për ta bërë këtë, Gjykata nuk duhet të veprojë duke përfituar nga këndvështrimi pas ngjarjes, as nuk duhet thjesht të zëvendësojë këndvështrimin e saj me atë të autoriteteve kombëtare, të cilat, në çdo rast të dhënë, janë më të mirëpozicionuara për të vlerësuar se ku është ekuilibri i duhur dhe si të mund të arrihet sa më mirë ky ekuilibër. Kjo është veçanërisht e vërtetë, kur është policia ajo që duhet ta gjejë këtë ekuilibër. Duke pasur parasysh vështirësitë e policimit në shoqëritë moderne, detyrimet pozitive mbi policinë ose autoritete të tjera duhen interpretuar në mënyrë të tillë, që nuk vendos mbi ta një peshë të pamundur ose jopërpjesëtimore ([Karaahmed kundër Bullgarisë](#), §§ 91-96).

200. Në të njëjtën linjë arsyetimi, Gjykata konstatoi një shkelje:

- të Nenit 9, më vete dhe në lidhje me Nenin 14 të Konventës (ndalimi i diskriminimit), në rastin e sulmit fizik kundër një tubimi paqësor të Dëshmitarëve të Jehovait nga një grup individësh të kryesuar prej një prifti ortodoks i zhveshur prej statusit të tij, gjatë të cilit aplikantët ishin rrahur dhunshëm dhe poshtëruar; literatura e tyre fetare iu ishte djegur përpara syve. Policia kishte refuzuar të ndërhynte menjëherë *in situ* me qëllim që të mbronte aplikantët; për rrjedhojë, aplikantët ishin përballuar me indiferencën e plotë nga ana e autoriteteve, të cilat, për shkak të armiqësisë karshi fesë së Dëshmitarëve të Jehovait, kishin refuzuar të zbatonin ligjin në fuqi apo të ndërmerrnin ndonjë veprim për ankesat e tyre ([Anëtarët e Kongregacionit "Gldani" të Dëshmitarëve të Jehovait dhe të tjerët kundër Gjeorgjisë](#); shih edhe [Begheluri kundër Gjeorgjisë](#));

- të Nenit 9 më vete (por jo të Nenit 14), në rastin e një manifestimi që ishte kthyer në dhunë – por kishte qenë i ligjshëm, pasi ishte deklaruar më parë në përputhje me ligjin – dhe që ishte organizuar nga anëtarët e një partie politike në shenjë proteste kundër faljes së të premtës, mbajtur brenda dhe jashtë xhamisë në Sofje, kryeqyteti bullgar (thirrje dhe gjeste kërcënuese; gjuajtje me vezë; altoparlantë të vendosur në çatinë e xhamisë, me qëllim që të mbysnin thirrjen për t’u falur; përpjekje për djegien e tapetit të faljes; sulme fizike kundër anëtarëve të kongregacionit nga demonstruesit, që kishin hyrë me forcë në xhami, etj.). Në këtë rast, autoritetet bullgare nuk kishin bërë gjithçka që pritej prej tyre, në mënyrë të arsyeshme, për të siguruar lirinë e të dyja palëve për të ushtruar të drejtat përkatëse. Duke qenë në dijeni të qëndrimit tejet negativ të mbajtur nga partia në fjalë në raport me islamin dhe turqit, autoritetet mund të kishin minimizuar rrezikun e dhunës, duke iu dhënë demonstruesve zona specifike në largësi të sigurt nga xhamia, por ato nuk e kishin bërë këtë. Më tej, numri i oficerëve të policisë të pranishëm në vend ishte qartësisht i pamjaftueshëm për të kontrolluar situatën dhe ata u reaguan në mënyrë shumë pasive për të mbrojtur anëtarët e kongregacionit. Së fundi, hetimi i nisur nga autoritetet pas ngjarjeve nuk i përmbushte kriteret e nevojshme të efektivitetit ([Karahmed kundër Bullgarisë](#)).

201. Më tej, Neni 9 (ashtu si Nenet 10 dhe 11) nuk mund të interpretohet se autorizon një individ, i cili nuk bie dakord me një organizatë fetare në një pikë të dhënë, për të ndërprerë apo shkaktuar trazira gjatë një ceremonie. Gjykata deklaroi qartësisht të pabazuar një ankesë nga një murgeshë ortodokse rumune, e cila ishte përfshirë në mënyrë aktive në denoncimin e abuzimeve të dyshuara në hierarkinë e Kishës së saj dhe ishte dënuar me gjobë, se kishte shkaktuar shqetësim në një ceremoni të kryer nga Patriarku Ortodoks i Rumanisë dhe kishte bërtitur (ose thënë me zë të lartë) se ai “nuk meritonte të luteshin për të”. Duke qenë se gjoba e vendosur kishte pasur për qëllim të ndëshkonte shqetësimin publik, më shumë se shprehjen e një opinioni, Gjykata vendosi se autoritetet kishin vepruar në kuadrin e kufirit të tyre normal të vlerësimit për këto çështje ([Bulgaria kundër Rumanisë](#) (vend.)).

202. Për më tepër, Gjykata ishte shprehur se **portretizimet provokuese të objekteve të adhurimit fetar** mund të shkelin, në disa raste, të drejtat e besimtarëve, në kuadrin e Nenit 9 ([Otto-Preminger-Institut kundër Austrisë](#), § 47). Megjithatë, Gjykata, deri tani, e ka shqyrtuar thujtë pa ndryshime këtë çështje, në kuadrin e Nenit 10 të Konventës (liria e shprehjes), duke gjykuar ankesa nga personat që janë ndëshkuar për cenimin e respektit të nevojshëm ndaj ndjenjave të besimtarëve ([Otto-Preminger-Institut kundër Austrisë](#); [Wingrove kundër Mbretërisë së Bashkuar](#); [I.A. kundër Turqisë](#); [Giniewski kundër Francës](#); [Klein kundër Sllovakisë](#); shih edhe [X. Ltd. dhe Y. Kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)).

203. Nga ana tjetër, organet e Konventës kanë hedhur poshtë, deri më tash, në mënyrë të pandryshueshme ankesat e paraqitura në bazë të Nenit 9 nga persona ndjeshmëritë fetare të të cilëve janë ofenduar. Veçanërisht, e drejta për lirinë nga ndërhyrja në të drejtat e garantuara nga Neni 9 nuk nënkupton domosdoshmërisht dhe në të gjitha rrethanat të drejtën e nisjes së ndonjë forme të caktuar procedimesh kundër atyre që, me anë të autorësisë apo botimit, ofendojnë ndjeshmëritë e një individi apo grupi individësh ([Dubowska dhe Skup kundër Polonisë](#) (vend.)). Organet e Konventës i hodhën poshtë këto lloj ankesash në rastet në vijim:

- pushimi për mungesë *locus standi* të ankimit nga Kisha e Shentologjisë për dëme lidhur me komentet armiqësore mbi shentologjinë të bëra nga një profesor teologjie gjatë një leksioni dhe të botuara, në vijim, nga një gazetë lokale, pasi nuk ishte përcaktuar se komentet në fjalë i kishin ndaluar aplikantët të ushtronin të drejtat e tyre sipas Nenit 9 ([Kisha e Shentologjisë dhe të tjerët kundër Suedisë](#) (vend.));

- refuzimi nga autoritetet e Mbretërisë së Bashkuar për të ngritur padi penale kundër Salman dhe një botuesi për shkak se kishin shkruar dhe botuar, përkatësisht, romanin “Vargje satanike”, i cili është konsideruar blasfemi nga këndvështrimi ([Choudhury kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- një vendim nga zyra e prokurorit publik polak për të ndërprerë procesin penal për shkak të ofendimit publik të ndjenjave fetare kundër kryeredaktorit të një reviste të përjavshme, që kishte botuar në koopertinë një pamje të Virgjëreshës dhe fëmijës së Czestochowa-s – një ikonë e adhuruar gjerësisht në mbarë Poloninë – duke zëvendësuar fytyrat e tyre me maska gazi. Prokuroria konstatoi se pamja ishte përdorur për të ilustruar informacionin mbi ndotjen e ajrit në Poloni dhe nuk kishte pasur për qëllim të ofendonte ndjeshmëritë fetare. Komisioni vërejti se aplikantët kishin marrë zgjidhje ligjore në vend kundrejt fyerjes së ndjenjave të tyre fetare, zgjidhje tek e cila ishin mbështetur. Ajo ishte hedhur poshtë nga prokurori, në vijim të vlerësimit të hollësishëm të të gjitha rrethanave të çështjes dhe të interesave konkurruese. Duke qenë kështu, aplikantët nuk ishin ndaluar të ushtronin të drejtat e tyre sipas Nenit 9 dhe fakti i thjeshtë që autoritetet, së fundi, kishin konstatuar se nuk ishte kryer asnjë shkelje nuk mund të konsiderohej, në vetvete, si dështim i mbrojtjes së të drejtave të garantuara nga kjo dispozitë. Për të njëjtën arsye, Komisioni konstatoi se nuk kishte pasur diskriminim, i ndaluar nga Neni 14 ([Dubowska dhe Skup kundër Polonisë](#) (vend.); [Kubalska dhe Kubalska-Holuj kundër Polonisë](#) (vend.));
- një çështje kundër Danimarkës e paraqitur nga një shtetas maroken, i cili jetonte në Marok dhe dy organizata marokene të themeluara e që vepronin në këtë vend, të cilat ankoheshin për refuzimin e autoriteteve daneze për të ndaluar e ndëshkuar botimin e një serie karikaturash të Profetit islam, Muhamed. Gjykata vërejti se nuk kishte lidhje sa i përket juridiksionit, për qëllimet e Nenit 1 të Konventës, midis aplikantëve dhe Danimarkës, edhe në kuadrin çdo “akti ekstraterritorial” ([Ben El Mahi dhe të tjerët kundër Danimarkës](#) (vend.)).

(b) FEJA NË VENDIN E PUNËS, NË USHTRI DHE GJYKATË

204. Sa i takon, para së gjithash, së drejtës së **anëtarëve të forcave të armatosura** për të shfaqur fenë e tyre gjatë ushtrimit të detyrave, Gjykata ka vendosur se shtetet mund të miratojnë rregulla disiplinore për ushtritë e tyre, që ndalojnë lloje të caktuara sjelljesh, veçanërisht, qëndrime armiqësore ndaj rendit të vendosur, që pasqyron kërkesat e shërbimit ushtarak. Për shembull, Gjykata konstatoi se nuk kishte pasur asnjë ndërhyrje në lirinë e fesë së një gjyqtari avokat që mbante gradën e kapitenit të skuadrës në forcat ajrore turke, për shkak se “sjellja dhe qëndrimi i tij tregonin se kishte përvetësuar opinione të paligjshme fundamentaliste”. Gjykata theksoi se, duke zgjedhur të ndiqte karrierën ushtarake, aplikanti kishte pranuar me pëlqimin e tij sistemin e disiplinës ushtarake, që, për vetë natyrën e tij, nënkuptonte mundësinë e vendosjes së kufizimeve mbi disa të drejta e liri të forcave të armatosura, që nuk mund t’iu vendosen civilëve. Aplikanti, brenda kufijve të caktuara nga jeta ushtarake, kishte mundur të përmbushte detyrimet fetare të diktuar nga besimi i tij; lidhur me masën e ankimuar, ajo nuk ishte mbështetur në opinionet dhe besimet apo mënyrën se si ai kishte kryer detyrimet e tij fetare, por në sjelljen dhe qëndrimin e tij, duke shkelur, kështu, disiplinën ushtarake dhe duke shkelur parimin e laicizmit ([Kalaç kundër Turqisë](#); për çështje të ngjashme, shih [Çinar kundër Turqisë](#) (vend.); [Acarca kundër Turqisë](#) (vend.); [Sert kundër Turqisë](#) (vend.)).

205. Në çështje të tjera turke, organet e Konventës kanë theksuar se, në kontekstin e veçantë të Turqisë, kufizimet specifike për shërbimin ushtarak mund të përfshijë detyrën që personeli ushtarak të mos marrë pjesë në një lëvizje fundamentaliste myslimane, qëllimi dhe programi i së cilës është të sigurojë mbizotërimin e rregullave fetare ([Yanaşık kundër Turqisë](#) (vend.); [Tepeli dhe të tjerët kundër Turqisë](#) (vend.)). Në veçanti, fakti që një Akademi Ushtarake turke i ndalon kadetët, të cilët kanë zgjedhur lirisht karrierën ushtarake dhe që mund të përmbushin detyrimet e tyre fetare brenda

kufijve të vendosur nga jeta ushtarake, të bashkohen me lëvizjet fundamentaliste islame, nuk përbën ndërhyrje në lirinë e fesë dhe ndërgjegjes ([Yanaşık kundër Turqisë](#) (vend.)).

206. Gjykata ndoqi të njëjtën logjikë në rastin e një **gjqytareje** ruse, e cila ishte shkarkuar nga detyra, pasi nuk kishte përmbushur detyrimet thelbësore të gjyqësorit, duke minuar autoritetin e këtij të fundit. Aplikantja në këtë çështje kishte përdorur postin e saj si gjyqtare për të përhapur interesat e bashkësisë së saj fetare dhe për të frikësuar palët në proces gjyqësor përpara saj (për shembull, ajo ishte lutur publikisht gjatë një seance gjyqi, iu kishte premtuar disa palëve në proces një përfundim në favor të tyre, nëse ata anëtarësoheshin në kishën e saj dhe kishte kritikuar publikisht moralin e disa palëve nga këndvështrimi i krishterë). Për pasojë, aplikantja nuk ishte shkarkuar në bazë të përkatësisë së saj në kishë apo për shkak se kishte ndonjë "status" tjetër, por për arsye të veprimeve të saj konkrete, që kishin qenë të papajtueshme me kërkesat e pozicionit në gjyqësor dhe cenonin parimin e shtetit të së drejtës. Për rrjedhojë, Gjykata vendosi se kishte pasur ndërhyrje në ushtrimin nga aplikantja të të drejtave të saj, në bazë të Nenit 10 dhe 9, por se kjo ndërhyrje kishte qenë përpjesëtimore me qëllimet e ndjekura ([Pitkevich kundër Rusisë](#) (vend.)).

207. Më pas në kohë, Komisioni hodhi poshtë një çështje të paraqitur nga një avokat që ishte, njëkohësisht, prift katolik i shuguruar (edhe pse nuk i kishte kryer asnjëherë detyrat e tij priftërore), u ankua (në bazë të Nenit 9, më vete dhe në lidhje me Nenin 14) për refuzimin e kërkesës së tij për pozicionin e gjyqtarit zëvendësues nga Ministria belge e Drejtësisë, duke qenë se pozicioni i gjyqtarit nuk është i pajtueshëm me statusin e klerikut, sipas legjislacionit belg. Komisioni vlerësoi, para së gjithash, se aplikanti nuk ishte penguar në asnjë mënyrë të ushtronte fenë e tij, përfshi detyrat si prift dhe, së dyti, se Konventa nuk siguronte *per se* të drejtën për të aplikuar për një pozicion gjyqësor ([Demeester kundër Belgjikës](#) (vend.)); shih, megjithatë, sipas Nenit 3 të Protokollit Nr. 1, [Sevidzade kundër Azerbaixhanit](#)).

208. Në kuadrin e **marrëdhënieve të punës në sektorin publik**, Gjykata konstatoi një shkelje të Nenit 9 të Konventës në një çështje që kishte të bënte me shkarkimin e një aplikanteje, administratore e një pishine noti në një shkollë shtetërore të arsimit profesional në Bullgari, për shkak të anëtarësimit të saj në një bashkësi protestante ungjillore, në sfondin e përgjithshëm të një fushate politike/mediatike kundër kësaj bashkësie. Edhe pse shkarkimi i ankimit ishte në përputhje me legjislacionin e punës dhe, zyrtarisht, ishte mbështetur në ndryshimin e kriterëve kualifikues të pozicionit të saj dhe përfshirjen e kriterëve të reja që aplikantja nuk i plotësonte, analiza e të gjitha fakteve të çështjes e çoi Gjykatën në përfundimin se arsyeja e vërtetë për masën e marrë kishte qenë përkatësia dhe besimet fetare të aplikantes. Më tej, qeveria nuk kishte paraqitur asnjë të dhënë se kishte pasur ndonjë akuzë të besueshme se aplikantja kishte predikuar për të konvertuar në shkollë apo kishte kryer ndonjë gabim profesional ([Ivanova kundër Bullqarisë](#)).

209. **Normat rituale** të disa feve (pa u ngatërruar me normat *etike* të përmendura në §§ 52-61 më lart) mund të përplasen me detyrimet profesionale të ndjekësve të tyre, të cilët, për rrjedhojë, kërkojnë që punëdhënësi i tyre (qoftë publik apo privat) të marrë masa të posaçme për t'iu **përshtatur** atyre. Megjithatë, Gjykata konstatoi se nuk kishte një të drejtë të tillë të parashikuar nga Neni 9, për t'u larguar nga puna për festa të veçanta fetare ([Kosteski kundër Ish-republikës Jugosllave të Maqedonisë](#), § 45).

210. Komisioni, në çështjet që shqyrtoi nga ky këndvështrim, ka refuzuar gjithnjë t'iu japë aplikantëve mbrojtjen e Nenit 9 § 1 të Konventës, në bazë të faktit se veprimi i marrë kundër tyre nuk ka qenë i motivuar nga besimet e tyre fetare, por nga detyrime të caktuara kontraktuale midis tyre dhe punonjësve të tyre. Komisioni i gjykoi në këtë mënyrë çështjet në vijim:

- refuzimi i autoriteteve arsimore të MB-së për t'i dhënë aplikantit, një mësues i shkollës fillore i besimit mysliman, leje për të munguar për të marrë pjesë në faljen e së premtes në xhami. Ai ishte detyruar të jepte dorëheqjen dhe, më pas, ishte punësuar sërish me kohë të pjesshme dhe një rrogë më të ulët. Komisioni refuzoi ta shqyrtonte me hollësi çështjen nëse dhe deri në çfarë shkalle e kërkonte Islami marrjen pjesë në faljen kolektive të së premtes në

xhami; ai thjesht theksoi se aplikanti, me vullnetin e tij të lirë, kishte pranuar detyrimet e mësimdhënies, sipas kontratës së tij, duke ia bërë vetes të pamundur që të punonte edhe me autoritetin arsimor, edhe të shkonte në faljen e së premtes. Për më tepër, për gjashtë vitet e para të shërbimit në shkollë, aplikanti nuk kishte marrë leje për të munguar të premten apo nuk kishte njoftuar punëdhënësin e tij se mund t'i duhej kohë pushim gjatë orarit normal të shkollës, për të marrë pjesë në faljet në xhami. Për më tepër, duke pasur parasysh nevojat e organizimit të një sistemi arsimor, Komisionit nuk iu kërkua të zëvendësonte vlerësimin e autoriteteve kombëtare mbi atë që do të ishte politika më e mirë në këtë fushë ([X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));

- shkarkimi i një punonjësi të hekurudhave shtetërore finlandeze, pasi nuk kishte respektuar orarin normal të punës, për arsye se Kisha Adventiste e Ditës së Shtatë, së cilës i përkiste, i ndalonte anëtarët e saj të punonin pas përfundimit të diellit ditëve të premte. Më tej, Komisioni nuk konstatoi asnjë shfaqje të diskriminimit fetar (Neni 14 i Konventës), pasi legjislacioni kombëtar parashikonte se e diela ishte, zakonisht, dita pushim e javës ([Kontinen kundër Finlandës](#) (vend.));
- shkarkimi i një punonjëseje nga një punëdhënës i sektorit privat (agjenci udhëtimi), pas refuzimit të saj për të punuar të dielave ([Stedman kundër Royaume Uni](#) (vend.)).

211. Po ashtu, Gjykata nuk konstatoi asnjë shkelje të Nenit 9 të Konventës në rastin e sanksioneve disiplinore (në formën e ndërprerjeve të përkohshme të pagës) të vendosura kundër një aplikanti, punonjës i Shoqërisë së Energjisë Elektrike të Maqedonisë, ndërmarrje publike, i cili kishte deklaruar se ishte mysliman, pasi kishte marrë kohë pushim nga puna në dy raste brenda hapësirës së një viti, me rastin e festimeve fetare myslimane. Gjykatat vendase kishin pranuar se ligji iu jepte qytetarëve të besimit mysliman leje të paguar në ditët e festave fetare. Megjithatë, në rastin konkret të aplikantit, sinqeriteti i shpalljes së tij se i përkiste kësaj feje ishte i dyshimtë, pasi ai nuk njihte as rregullat bazë të fesë në fjalë dhe sepse, më parë, kishte festuar gjithnjë festat e krishtera. Gjykatat vendase kishin konstatuar, për rrjedhojë, se aplikanti kishte deklaruar se ishte mysliman, vetëm për të përfituar ditë shtesë pushimi. Gjykata pranoi se kur ligji parashikonte një privilegj apo përjashtim të posaçëm për anëtarët e një bashkësie të dhënë fetare – sidomos, në fushën e punësimit – nuk ishte në përputhje me Nenin 9, që personit t'i kërkohej të paraqiste një lloj prove mbështetëse se i përkiste kësaj bashkësie (në linjë me të njëjtën logjikë si në çështjet e kundërshtimit të ndërgjegjshëm, ku aplikanti, në parim, duhet të jetë në gjendje të vërtetojë sinqeritetin e bindjeve të tij). Në përputhje me këtë, ndërsa shprehu dyshime nëse rasti në fjalë kishte të bënte me “manifestimin” e fesë së pretenduar të aplikantit, Gjykata konstatoi se ndërhyrja e ankimuar kishte qenë “e nevojshme në një shoqëri demokratike” për mbrojtjen e të drejtave të të tjerëve, në kuptimin e Nenit 9 § 2. Po ashtu, ajo konstatoi se nuk kishte pasur diskriminim në kuadrin e Nenit 14 ([Kosteski kundër Ish-republikës Jugosllave të Maqedonisë](#)).

212. Lidhur me **lirinë fetare të palëve në procesin gjyqësor**:

- Komisioni deklaroi të papranueshme një çështje të paraqitur nga dy shtetas austriakë të fesë hebraike, të cilët kishin qenë të pandehur në një proces civil, që u ankuan për refuzimin nga gjykata për të shtyrë seancën, që ishte caktuar për t'u mbajtur gjatë Festës hebreje të Tabernakullit (*Sukkot*). Nga shqyrtimi i çështjes, kryesisht në bazë të Nenit 6 § 1 (e drejta për një proces të rregullt ligjor), Komisioni konstatoi mungesën e shpejtësisë nga ana e aplikantëve, duke qenë se kishin marrë një kohë shumë të gjatë për të njoftuar gjykatën për papajtueshmërinë. Po ashtu, ajo hodhi poshtë ankesën e aplikantëve në kuadrin e Nenit 9, i marrë më vete dhe në lidhje me Nenin 14 (ndalimi i diskriminimit) ([S.H. dhe H.V. kundër Austrisë](#) (vend.));

- Gjykata nuk konstatoi asnjë shkelje të Nenit 9 të Konventës, në rastin e refuzimit të autoritetit gjyqësor për të shtyrë seancën e gjyqit, ku aplikanti, avokat i fesë hebreje, duhet të ishte i pranishëm si përfaqësues i një prej dy paditësve në një çështje penale; data e seancës gjyqësore përkonte me një festë fetare hebreje. Aplikanti nuk mori pjesë në seancë, e cila u zhvillua në mungesë të tij. Gjykata vendosi se aplikanti duhej ta priste që kërkesa e tij të hidhej poshtë, në përputhje me dispozitat ligjore në fuqi, pasi ai mund të ishte organizuar që të zëvendësohej në seancën në fjalë ([Francesco Sessa kundër Italisë](#)).

(c) LIRIA FETARE PËR TË BURGOSURIT

213. Autoritetet kombëtare duhet të respektojnë lirinë e fesë të të burgosurve, duke mos bërë asnjë ndërhyrje të pajustificuar në ushtrim të të drejtave të parashikuara në Nenin 9 të Konventës dhe, nëse është e nevojshme, duke ndërmarrë veprime pozitive për të lehtësuar ushtrimin e lirë të këtyre të drejtave, duke pasur parasysh kushtet e veçanta të mjedisit të burgut. Veçanërisht, fakti se duhet të falen, të lexojnë libra fetarë dhe meditojnë në prani të të burgosurve të tjerë është një shqetësim i pashmangshëm në burg, që nuk bie ndesh vetë thelbit të lirisë së dikujt për të shfaqur fenë ([Kovalkovs kundër Letonisë](#) (vend.)). Nga ana tjetër, si rregull i përgjithshëm, Neni 9 nuk iu jep të drejtën të burgosurve as të konvertojnë në burgun ku mbahen, as të drejtën për ta shfaqur fenë e tyre jashtë atij institucioni ([J.L. kundër Finlandës](#) (vend.)).

214. Po ashtu, Neni 9 nuk iu jep të burgosurve as të drejtën për t'u njohur si "të burgosur politikë" me status të ndryshëm nga të burgosurit e tjerë, as të drejtën për t'u përjashtuar nga rregullat e përgjithshme që drejtojnë jetën në burg, si detyrimi për të punuar, për të mbajtur uniformën e burgut dhe për të pastruar qelitë e tyre ([McFeeley dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.); [X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)). Komisioni, po ashtu, vendosi se Neni 9 nuk iu vendos shteteve detyrimin për t'iu ofruar të burgosurve pajisje, të cilat këta të fundit i konsiderojnë të nevojshme për ushtrimin e fesë së tyre apo për të zhvilluar filozofinë e tyre të jetës (shih [X. kundër Austrisë](#), nr. 1753/63⁷).

215. Gjykata konstatoi shkelje të Nenit 9 të Konventës në rastet në vijim:

- pamundësia e personave që ishin dënuar me vdekje, por që, më pas, dënimi iu ishte kthyer në burgim të përjetshëm, për t'u vizituar nga një prift ([Poltoratski kundër Ukrainës](#), §§ 163-171, KEDNj2003-V; [Kuznetsov kundër Ukrainës](#), §§ 143-151);
- refuzimi nga gjyqtari përkatës për të autorizuar aplikantin, i cili ishte marrë nën mbikëqyrje, për të marrë pjesë në një festim fetar të zhvilluar në kishën e burgut, refuzimi i të cilit nuk kishte asnjë bazë në legjislacionin vendas ([Iqors Dmitrijevs kundër Letonisë](#));
- refuzimi nga administrata e burgut për t'i ofruar aplikantit, një budist, vakte pa mish, edhe pse ky organizim nuk do të kishte qenë barrë e tepërt për burgun ([Jakóbski kundër Polonisë](#)).

216. Nga ana tjetër, organet e Konventës konstatuan se nuk kishte pasur asnjë shfaqje të shkeljes së Nenit 9 në çështjet në vijim:

- ndalimi i një të burgosuri budist të rriste mjekër (me arsyetimin se ishte e nevojshme të shmangej pengimi i identifikimit të tij) dhe refuzimi për t'i kthyer tespihet e lutjeve, që ishin vënë në ruajtje në vend të sigurt, pas hyrjes në burg. Komisioni vlerësoi se këto kufizime kishin qenë në përputhje me Nenin 9 § 2, duke qenë se synimi i tyre ishte mbrojtja e rendit publik (shih [X. kundër Austrisë](#), nr. 1753/63⁸);
- pamundësia e dyshuar e një shtetasi të Mbretërisë së Bashkuar, i burgosur në Gjermani, për të marrë pjesë në shërbesën anglikane ose për t'u vizituar nga një prift anglikan. Komisioni

⁷. Vendimi i vlefshëm në kopje në letër, vetëm në [Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut në bibliotekën e Gjykatës](#).

⁸. Vendimi është i vlefshëm vetëm në letër, në [Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut në bibliotekën e Gjykatës](#).

konstatoi se aplikanti, në fakt, kishte pasur mundur të kishte akses në kultin protestant dhe priftërinjtë protestantë ([X. kundër Gjermanisë](#) (vend.));

- ndalimi i një të burgosuri budist, që dërgonte artikuj për botim në një revistë budiste, edhe pse aplikanti nuk kishte shpjeguar pse ndjekja e fesë së tij përfshinte apo kërkonte botimin e këtyre artikujve ([X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)) dhe refuzimi për të autorizuar një tjetër të burgosur budist për t'u abonuar në një revistë katolike romake, edhe pse kjo e fundit ishte shumë qartësisht pa asnjë lidhje me fenë e tij (shih *X. kundër Austrisë*, nr. 1753/63⁹);
- kushtet e ndalimit të një hebreu ortodoks, të cilit i ishin ofruar vakte vegjetariane *kosher* dhe të cilit i ishin lejuar vizita nga një vizitor laik hebre, asistuar nga prifti i burgut, përmes të cilave kryerabini kishte miratuar përpjekjet e autoriteteve për të garantuar të drejtat fetare të aplikantit ([X kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- mbajtja nga administrata e burgut të një libri filozofik/fetar të porositur nga një i burgosur taoist, me arsyetimin se përmbante një kapitull, me ilustrime, mbi artet marciale; kjo ndërhyrje kishte qenë e nevojshme për mbrojtjen e “të drejtave dhe lirive të të tjerëve” ([X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- refuzimi nga një drejtor burgu për të regjistruar aplikantin në regjistrat e burgut si ndjekës të fesë “*Wicca*”. Komisioni u shpreh se kur të tilla regjistrime përfshinin privilegje dhe lehtësi të caktuara për të burgosurin për të praktikuar fenë e tij, ishte e arsyeshme të kërkohet që feja e deklaruar të ishte e identifikueshme; megjithatë, aplikanti nuk kishte paraqitur asnjë të dhënë për të bërë të mundur përcaktimin e ekzistencës objektive të kësaj feje ([X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.)). Në një rast të ngjashëm, Komisioni hodhi poshtë një çështje të paraqitur nga një i burgosur, i cili pretendonte e ishte “adhurues i dritës” (“*Lichtanbeter*”), por që nuk kishte shpjeguar se si praktikohet feja e tij ose si e kishin ndaluar autoritetet këtë praktikë ([X. kundër Gjermanisë](#) (vend.));
- një sërë ndëshkimesh disiplinore të vendosura ndaj një aplikanti, pasi kishte refuzuar të mbante uniformën e burgut dhe të pastronte qelinë e tij. Aplikanti deklaroi se, si Sikh, ai nuk njihte asnjë autoritet midis vetes dhe Zotit të tij, veçanërisht, duke qenë se pretendonte se ishte “i burgosur politik” (për rrjedhojë, vinte refuzimi i tij për të mbajtur uniformë); për më tepër, duke qenë se ai ishte i një kaste të lartë, ishte “e papranueshme nga pikëpamja kulturore” që ai të pastronte dyshemetë (prej këtej rridhte refuzimi i tij për të pastruar qelinë). Komisioni e deklaroi ankesën e parë (që kishte të bënte me uniformën) të papajtueshme me Konventën (pjesërisht, *ratione materiae* dhe pjesërisht, *ratione personae*) dhe të dytën qartësisht të pabazuar: edhe po të supozohej se kishte pasur një ndërhyrje në lirinë e fesë të aplikantit, ajo kishte qenë e nevojshme për të mbrojtur shëndetin dhe e justifikuar në kuptimin e Nenit 9 § 2 ([X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));
- një masë disiplinore e marrë kundër një të burgosuri, pasi kishte refuzuar të punonte në një dyqan arti, me arsyen se si ndjekës i veganizmit e gjente moralisht të papranueshme të punonte me produkte që dyshohet se ishin testuar te kafshët (bojërat). Edhe po të supozohet se ka pasur ndërhyrje në të drejtën e aplikantit në kuadrin e Nenit 9, ajo ka qenë në përputhje me Nenin 9 § 2. Nga njëra anë, Komisioni pranoi argumentin e qeverisë së paditur, se ishte e nevojshme që të kishte një sistem ndarjeje pune, i cili të perceptohet si i drejtë dhe pa favorizime dhe, nga ana tjetër, theksoi lehtësinë e masës së ndëshkimit ([W. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.));

⁹. Vendimi është i vlefshëm vetëm në letër, në *Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut* në bibliotekën e Gjykatës.

- refuzimi për autorizimin e një aplikanti, i cili konsiderohej i rrezikshëm dhe ishte subjekti një regjimi burgimi të posaçëm të sigurisë së lartë, për të marrë pjesë në meshë, edhe pse mund ta shihte meshën nga qelia e tij dhe ai nuk kishte pretenduar kurrë se i ishin ndaluar vizita nga një prift ([Indelicato kundër Italisë](#) (vend.)); për një çështje të ngjashme, shih [Natoli kundër Italisë](#) (vend.));
- refuzimi nga administrata e burgut për t'i dhënë aplikantit, ndjekës i lëvizjes *Hare Krishna*, një dhomë të veçantë ku mund të lexonte, lutej, meditonte dhe lexonte materiale fetare, si dhe, konfiskimi i shkopinjve të temjanit, kjo e fundit për shkak të respektimit të të drejtave të të burgosurve të tjerë ([Kovalkovs kundër Letonisë](#) (vend.)).

217. Gjykata pushoi, gjithashtu, ankesat e një aplikanti, i cili kishte kryer një sërë krimesh mjaft të rënda dhe ishte internuar me forcë në një spital psikiatrik. Duke qenë se aplikanti kishte deklaruar se ishte Dëshmitar i Jehovait, spitali e kishte lejuar të mbante kontakte me organizatën fetare; megjithatë, ai ishte paralajmëruar pasi predikonte dhe iu shpërndante fletushka pacientëve të tjerë dhe personelit të spitalit. Gjykata vlerësoi se masa kishte qenë e nevojshme, me qëllim që të ruante rendin në spital dhe të mbronte interesat e pacientëve të tjerë. Për pjesën tjetër, Gjykata konstatoi se të drejtat e aplikantit në kuadër të Nenit 9 ishin respektuar ([J.L. kundër Finlandës](#) (vend.)).

INDEKSI I ÇËSHTJEVE TË PËRMENDURA

Jurisprudenca e përmendur në këtë Udhëzues u referohet gjykimeve dhe vendimeve të dhëna nga Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut dhe vendimeve ose raporteve të Komisionit Evropian të të Drejtave të Njeriut.

Përveçse kur përcaktohet ndryshe, të gjitha referencat lidhen me një gjykim në themel, i nxjerrë nga Dhoma e Gjykatës. Shkurtimi "(vend.)" tregon se citimi është nga një vendim i Gjykatës dhe "[DhL]" se është çështje e gjykuar nga Dhoma e Lartë.

Adresat e mbivendosura në çështjet e përmendura në variantin elektronik të Udhëzuesit të drejtojnë për në bazën e të dhënave (<<http://hudoc.echr.coe.int>>), e cila ofron qasje në jurisprudencën e Gjykatës (Dhoma e Lartë, vendimet gjyqësore të Dhomës dhe Komisionit, vendimet, çështjet e komunikuar, opinionet këshilluese dhe përmbledhjet ligjore nga Buletini Informativ i Jurisprudencës), të Komisionit (vendimet dhe raportet) dhe Komiteti i Ministrave (rezolutat).

Gjykata i nxjerr gjykimet dhe vendimet në anglisht dhe/ose frëngjisht, dy gjuhët e saj zyrtare. HUDOC-u përmban, gjithashtu, përkthime të shumë çështjeve të rëndësishme në afro tridhjetë gjuhë jozyrtare dhe adresa të rreth njëqind koleksione të jurisprudencës në internet, prodhuar nga palët e treta.

—A—

[Abrahamsson kundër Suedisë](#), nr. 12154/86, 5 tetor 1987
[Acarca kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 45823/99, 3 tetor 2002
[Agga kundër Greqisë](#) (nr. 2), nr. 50776/99 dhe 52912/99, 17 tetor 2002
[Agga kundër Greqisë](#) (nr. 3), nr. 32186/02, 13 korrik 2006
[Agga kundër Greqisë](#) (nr. 4), nr. 33331/02, 13 korrik 2006
[Ahmet Arslan dhe të tjerët kundër Turqisë](#), nr. 41135/98, 23 shkurt 2010
[Aktas kundër Francës](#) (vend.), nr. 43563/08, 30 qershor 2009
[Al-Nashif kundër Bullgarisë](#) (vend.), nr. 50963/99, 25 janar 2001
[Al-Nashif kundër Bullgarisë](#), nr. 50963/99, 20 qershor 2002
[Alexandridis kundër Greqisë](#), nr. 19516/06, 21 shkurt 2008
[Alujer Fernández dhe Caballero Garcia kundër Spanjës](#) (vend.), nr. 53072/99, 14 qershor 2001
[Angeleni kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 10491/83, Vendim i Komisionit, datë 3 dhjetor 1986, DR 51, f. 41
[Araç kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 9907/02, 19 shtator 2006
[Arrowsmith kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), nr. 7050/75, raport i Komisionit, datë 12 tetor 1978, DR 19
[Ásatrúarfélagið kundër Islandës](#) (vend.), nr. 22897/08, 18 shtator 2012
[Association Cultuelle du Temple Pyramide kundër Francës](#), nr. 50471/07, 31 janar 2013
[Association des Chevaliers du Lotus d'Or kundër Francës](#), nr. 50615/07, 31 janar 2013
[Association Les Témoins de Jéhovah kundër Francës](#), nr. 8916/05, 30 qershor 2011
[Association Sivananda de Yoga Vedanta kundër Francës](#) (vend.), nr. 30260/96, vendim i Komisionit, datë 16 prill 1998

—B—

[B.C. kundër Zvicrës](#) (vend.), nr. 19898/92, Komisioni (Seancë plenare), 30 gusht 1993, DR 75, f. 223
[Baciu kundër Rumanisë](#) (vend.), nr. 76146/12, 17 shtator 2013
[Balsytė-Lideikienė kundër Lituanisë](#) (vend.), nr. 72596/01; 24 nëntor 2005
[Bayatyan kundër Armenisë](#) [DhL], nr. 23459/03, KEDNj 2011
[Begheluri kundër Gjeorgjisë](#), nr. 28490/02, 7 tetor 2014
[Ben El Mahi dhe të tjerët kundër Danimarkës](#) (vend.), nr. 5853/06, KEDNj 2006-XV

[Bernard dhe të tjerët kundër Luksemburgut](#) (vend.), nr. 17187/90, vendim i Komisionit, datë 8 shtator 1993, DR 75, f. 57
[Qendra biblike e Republikës çuvash kundër Ruisisë](#), nr. 33203/08, 12 qershor 2014
[Biserica Adevërat Ortodoxë din Moldova dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), nr. 952/03, 27 shkurt 2007
[Blumberg kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 14618/03, 18 mars 2008
[Boffa dhe të tjerët kundër San Marinos](#) (vend.), nr. 26536/95, vendimi i Komisionit më 15 janar 1998, DR 95, f. 27
[Boychev dhe të tjerët kundër Bullgarisë](#), nr. 77185/01, 27 janar 2011
[Bouessel du Bourg kundër Francës](#) (vend.), nr. 20747/92, vendim i Komisionit, datë 18 shkurt 1993
[Bruno kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 32196/96, 28 gusht 2001
[Bukharatyng kundër Armenisë](#), nr. 37819/03, 10 janar 2012
[Buldu dhe të tjerët kundër Turqisë](#), nr. 14017/08, 3 qershor 2014
[Bulgaru kundër Rumanisë](#) (vend.), nr. 22707/05, 15 maj 2012
[Buscarini dhe të tjerët kundër San Marinos](#) [DhL], nr. 24645/94, KEDNj 1999-I

—C—

[C. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 10358/83, vendim i Komisionit, datë 15 dhjetor 1983
[C.J., J.J. dhe E.J. kundër Polonisë](#) (vend.), nr. 23380/94, 16 janar 1996
[C.R. kundër Zvicrës](#) (vend.), nr. 40130/98, 14 tetor 1999
[Canea Catholic Church kundër Greqisë](#), 16 dhjetor 1997, *Raportet e gjykimeve dhe vendimeve* 1997-VIII
[Cârmuirea Spirituale a Musulmanilor din Republica Moldova kundër Moldavisë](#) (vend.), nr. 12282/02, 14 qershor 2005
[Cha'are Shalom Ve Tsedek kundër Francës](#) [DhL], nr. 27417/95, KEDNj 2000-VII
[Chappell kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 12587/86, vendimi i Komisionit, datë 14 korrik 1987
[Chassagnou dhe të tjerët kundër Francës](#) [DhL], nr. 25088/94, 28331/95 dhe 28443/95, KEDNj 1999-III
[Choudhury kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 17439/90, vendimi i Komisionit, datë 5 mars 1991
[Kisha e Shentologjisë dhe të tjerët kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 8282/78, vendim i Komisionit, datë 14 korrik 1980, DR 21, f. 109
[Kisha e Shentologjisë e Moskës kundër Ruisisë](#), nr. 18147/02, 5 prill 2007
[Kisha e Shentologjisë e Shën Pjetërburgut dhe të tjerët kundër Ruisisë](#), nr. 47191/06, 2 tetor 2014
[Çinar kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 39334/98, 9 korrik 2002
[Company X. kundër Zvicrës](#) (vend.), nr. 7865/77, vendimi i Komisionit, datë 27 shkurt 1979, DR 16, f. 85
[Cserjés kundër Hungarisë](#) (vend.), nr. 45599/99, 5 prill 2001
[Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı kundër Turqisë](#), nr. 32093/10, 2 dhjetor 2014
[Qiproja kundër Turqisë](#) [DhL], nr. 25781/94, KEDNj 2001-IV

—D—

[D. kundër Francës](#) (vend.), nr. 10180/82, vendim i Komisionit, datë 6 dhjetor 1983, DR 35, f. 199
[Dahlab kundër Zvicrës](#) (vend.), nr. 42393/98, KEDNj 2001-V
[Daratsakis kundër Greqisë](#), nr. 12902/87, vendim i Komisionit, datë 7 tetor 1987
[Darby kundër Suedisë](#), nr. 11581/85, 23 tetor 1990, Seria A, nr. 187, f. 17-18
[Dautaj kundër Zvicrës](#) (vend.), nr. 32166/05, 20 shtator 2007
[Demeester kundër Belgjikës](#) (vend.), nr. 8493/79, vendimi i Komisionit, datë 8 tetor 1981

[Deschomets kundër Francës](#) (vend.), nr. 31956/02, 16 maj 2006
[Dimitras dhe të tjerët kundër Greqisë](#), nr. 42837/06, 3237/07, 3269/07, 35793/07 dhe 6099/08, 3 qershor 2010
[Dimitras dhe të tjerët kundër Greqisë](#) (nr. 2), nr. 34207/08 dhe 6365/09, 3 nëntor 2011
[Dimitras dhe të tjerët kundër Greqisë](#) (nr. 3), nr. 44077/09, 15369/10 dhe 41345/10, 8 janar 2013
[Dimitrova kundër Bullgarisë](#), nr. 15452/07, 10 shkurt 2015
[Dogru kundër Francës](#), nr. 27058/05, 4 dhjetor 2008
[Dubowska dhe Skup kundër Polonisë](#) (vend.), nr. 33490/96 dhe 34055/96, vendimi i Komisionit, datë 18 prill 1997, DR 89, f 156
[Dudová dhe Duda kundër Republikës Çeke](#) (vend.), nr. 40224/98, 30 janar 2001

—E—

[E. dhe G.R.kundër Austrisë](#) (vend.), nr. 9781/82, vendimi i Komisionit, datë 14 maj 1984, DR 37, f. 42
[Efstratiou kundër Greqisë](#), 18 dhjetor 1996, *Raportet e gjykimeve dhe vendimeve 1996-VI*
[Église Évangélique Missionnaire et Salaün kundër Francës](#), nr. 25502/07, 31 janar 2013
[Église Réformée de X. dhe të tjerët kundër Holandës](#) (vend.), nr. 1497/62, vendimi i Komisionit, datë 14 dhjetor 1962, *Vjetari 5*, f. 286)¹⁰
[El Majjaoui dhe Stichting Touba Moskee kundër Holandës](#) (pushuar) [DhL], nr. 25525/03, 20 dhjetor 2007
[El Majjaoui dhe Stichting Touba Moskee kundër Holandës](#) (vend.), nr. 25525/03, 14 shkurt 2006
[El Morsli kundër Francës](#) (vend.), nr. 15585/06, 4 mars 2008
[Ercep kundër Turqisë](#), nr. 43965/04, 22 nëntor 2011
[Eweida dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 dhe 36516/10, KEDNj 2013 (fragmente)

—F—

[F.L. kundër Francës](#) (vend.), nr. 61162/00, 3 nëntor 2005
[F.P. kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 19459/92, vendimi i Komisionit, datë 29 mars 1993
[Fernández Martínez kundër Spanjës](#) [DhL], nr. 56030/07, KEDNj 2014 (fragmente)
[Feti Demirtaş kundër Turqisë](#), nr. 5260/07, 17 janar 2012
[Finska Församlingen i Stockholm dhe Hautaniemi kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 24019/94, vendimi i Komisionit, datë 11 prill 1996, DR 85, f. 94
[Folgerø dhe të tjerët kundër Norvegjisë](#) [DhL], nr. 15472/02, KEDNj 2007-III
[Francesco Sessa kundër Italisë](#), nr. 28790/08, KEDNj 2012 (fragmente)
[Fränklin-Beentjes dhe CEFLU-Luz da Floresta kundër Holandës](#), (vend.), nr. 28167/07, 6 maj 2014
[Fusu Arcadie dhe të tjerët kundër Republikës së Moldavisë](#), nr. 22218/06, 17 korrik 2012

—G—

[Gamaleddyn kundër Francës](#) (vend.), nr. 18527/08, 30 qershor 2009
[Giniewski kundër Francës](#), nr. 64016/00, KEDNj 2006-I
[Glas Nadejda EOOD dhe Anatoli Elenkov kundër Bullgarisë](#), nr. 14134/02, 11 tetor 2007
[Gluchowski dhe të tjerët kundër Francës](#) (vend.), nr. 44789/98, 14 dhjetor 1999
[Gottesmann kundër Zvicrës](#) (vend.), nr. 10616/83, vendimi i Komisionit, datë 4 dhjetor 1984, DR 40, f. 284
[Gough kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), nr. 49327/11, 28 tetor 2014
[Famullia Katolike Greke Pesceana dhe të tjerët kundër Rumanisë](#) (vend.), nr. 35839/07, 14 prill 2015

¹⁰. Vendimi është i vlefshëm vetëm në kopje në letër, në *Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut* në bibliotekën e Gjykatës.

[Griechische Kirchengemeinde München und Bayern e.V. kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 52336/99, 18 shtator 2007

[Grzelak kundër Polonisë](#), nr. 7710/02, 15 qeshor 2010

[Güler dhe Uçur kundër Turqisë](#), nr. 31706/10 dhe 33088/10, 2 dhjetor 2014

[Gündüz kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 59997/00, 9 nëntor 2004

[Gütl kundër Austrisë](#), nr. 49686/99, 12 mars 2009

—H—

[H. dhe B. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 11991/86, Vendimi i Komisionit, datë 18 korrik 1986

[Habitants de Leeuw-St.-Pierre kundër Belgjikës](#)¹¹ (vend.), nr. 2333/64, Vendimi i Komisionit, datë 15 korrik 1965, Vjetari 8, f. 105

[Hasan dhe Eylem Zengin kundër Turqisë](#), nr. 1448/04, 9 tetor 2007

[Hassan dhe Tchaouch kundër Bullgarisë](#) [DhL], nr. 30985/96, KEDNj 2000-XI

[Hernandez Sanchez kundër Spanjës](#) (vend.), nr. 30479/96, Vendimi i Komisionit, datë 4 shtator 1996

[Herrmann kundër Gjermanisë](#) [DhL], nr. 9300/07, 26 qershor 2012

[Hizb Ut-Tahrir dhe të tjerët kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 31098/08, 12 qershor 2012

[Hoffmann kundër Austrisë](#), 23 qershor 1993, Seria A nr. 255-C

[Sinoda e Shenjtë e Kishës Ortodokse Bullgare \(Inokentiy Mitropolite\) dhe të tjerët kundër Bullgarisë](#), nr. 412/03 dhe 35677/04, 22 janar 2009

[Hubaux kundër Belgjikës](#) (vend.), nr. 11088/84, Vendimi i Komisionit, datë 9 maj 1988

[Hüsnü Öz kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 32168/96, Vendimi i Komisionit, datë 3 dhjetor 1996

—I—

[I.A. kundër Turqisë](#), nr. 42571/98, KEDNj 2005-VIII

[Iera Moni Profitou Iliou Thiras kundër Greqisë](#) (vend.), nr. 32259/02, 21 nëntor 2002

[Iglesia Bautista « El Salvador » dhe Ortega Moratilla kundër Spanjës](#) (vend.), nr. 17522/90, Vendimi i Komisionit, datë 11 janar 1992, DR 72, f. 256

[Iqors Dmitrijevs kundër Letonisë](#), nr. 61638/00, 30 nëntor 2006

[Indelicato kundër Italisë](#) (vend.), nr. 31143/96, 6 korrik 2000

[Instituti i Priftërinjve Francezë dhe të tjerët kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 26308/95, Vendimi i Komisionit, datë 19 janar 1998, DR 92, p. 15

[Instituti i Priftërinjve Francezë dhe të tjerët kundër Turqisë](#) (zgjidhje miqësore), nr. 26308/95, 14 dhjetor 2000

[ISKCON dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 20490/92, Vendimi i Komisionit, datë 8 mars 1994, DR 76, p. 90

[Islamische Religionsgemeinschaft in Berlin e.V. kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 53871/00, KEDNj2002-X

[Ismailova kundër Rosisë](#), nr. 37614/02, 29 nëntor 2007

[Ivanova kundër Bullgarisë](#), nr. 52435/99, 12 prill 2007

—J—

[J.L. kundër Finlandës](#) (vend.), nr. 32526/96, 16 nëntor 2000

[Jakóbski kundër Polonisë](#), nr. 18429/06, 7 dhjetor 2010

[Jasvir Singh kundër Francës](#) (vend.), nr. 25463/08, 30 qershor 2009

[Dëshmitarët e Jehovait të Moskës dhe të tjerët kundër Rosisë](#), nr. 302/02, 10 qershor 2010

¹¹. Vendimi është i vlefshëm vetëm në kopje në letër, në Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut në bibliotekën e Gjykatës.

[Jehovas Zeugen in Österreich kundër Austrisë](#), nr. 27540/05, 25 shtator 2012
[Jenik kundër Austrisë](#) (vend.), nr. 37794/07, 11568/08, 23036/08, 23044/08, 23047/08, 23053/08, 23054/08 dhe 48865/08, 20 nëntor 2012
[Johannische Kirche dhe Peters kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 41754/98, KEDNj 2001-VIII
[Johnston dhe të tjerët v. Irlandës](#), 18 dhjetor 1986, Seria A nr. 112
[Jones kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 42639/04, 13 shtator 2005
[Josephides kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 21887/93, 24 gusht 1999
[Juma Mosque Congregation dhe të tjerët kundër Azerbaixhanit](#) (vend.), nr. 15405/04, 8 janar 2013

—K—

[K. kundër Holandës](#) (vend.), nr. 15928/89, Vendimi i Komisionit, datë 13 maj 1992
[K. dhe V. kundër Holandës](#) (vend.), nr. 11086/84, Vendimi i Komisionit, datë 16 korrik 1987
[Karahmed kundër Bullgarisë](#), nr. 30587/13, 24 shkurt 2015
[Kalaç kundër Turqisë](#), 1er korrik 1997, Raporte të gjykimeve dhe vendimeve 1997-IV
[Karaduman kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 16278/90, Vendimi i Komisionit, datë 3 maj 1993, DR 74, f. 93
[Karaduman kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 41296/04, 3 prill 2007
[Karakuzey kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 26568/95, Vendimi i Komisionit, datë 16 tetor 1996
[Karlsson kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 12356/86, Vendimi i Komisionit, datë 8 shtator 1988, DR 57, f. 172
[Keller kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 36283/97, Vendimi i Komisionit, datë 4 mars 1998
[Kenar kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 67215/01, 1 dhjetor 2005
[Kervanci kundër Francës](#), nr. 31645/04, 4 dhjetor 2008
[Khan kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 11579/85, Vendimi i Komisionit, datë 7 korrik 1986, DR 48, f. 253
[Kimlya dhe të tjerët kundër Ruisisë](#), nr. 76836/01 dhe 32782/03, KEDNj 2009
[Kjeldsen, Busk Madsen dhe Pedersen kundër Danimarkës](#), 7 dhjetor 1976, Seria A nr. 23
[Klein v. Slovakisë](#), nr. 72208/01, 31 tetor 2006
[Knudsen v. Norvegjisë](#) (vend.), nr. 11045/84, Vendimi i Komisionit, datë 8 mars 1985, DR 42, p. 258
[Kohn kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 47021/99, 23 mars 2000
[Kokkinakis kundër Greqisë](#), 25 maj 1993, Series A nr. 260-A
[Kontakt-Information-Therapie \(KIT\) dhe Hagen kundër Austrisë](#) (vend.), nr. 11921/86, Vendimi i Komisionit, datë 12 tetor 1988, DR 57, f. 81
[Konttinen kundër Finlandës](#) (vend.), nr. 24949/94, 3 dhjetor 1996, DR 87, p. 69
[Köse dhe të tjerët kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 26625/02, KEDNj 2006-II
[Kosteski kundër Ish-republikës Jugosllave të Maqedonisë](#), nr. 55170/00, 13 prill 2006
[Koppi kundër Austrisë](#), nr. 33001/03, 10 dhjetor 2009
[Kouznetsov kundër Ukrainës](#), nr. 39042/97, 29 prill 2003
[Kuznetsov dhe të tjerët kundër Ruisisë](#), nr. 184/02, 11 janar 2007
[Kovalkovs kundër Letonisë](#) (vend.), nr. 35021/05, 31 janar 2012
[Krupko dhe të tjerët kundër Ruisisë](#), nr. 26587/07, 26 qershor 2014
[Kubalska dhe Kubalska-Holuj kundër Polonisë](#) (vend.), nr. 35579/97, Vendimi i Komisionit, datë 22 tetor 1997
[Kurtuluş kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 65500/01, KEDNj 2006-II
[Kustannus OY Vapaa Ajatteliija AB dhe të tjerët kundër Finlandës](#) (vend.), Vendimi i Komisionit, datë 15 prill 1996, DR 85, p. 29
[Kuznetsov kundër Ukrainës](#), nr. 39042/97, 29 prill 2003

—L—

[Lajda dhe të tjerët kundër Republikës Çeke](#) (vend.), nr. 20984/05, 3 mars 2009

[Lang kundër Austrisë](#), nr. 28648/03, 19 mars 2009
[Larissis dhe të tjerët kundër Greqisë](#), 24 shkurt 1998, *Raporte të gjykimeve dhe vendimeve 1998-I*
[Lautsi dhe të tjerët kundër Italisë](#) [DhL], nr. 30814/06, KEDNj2011 (fragmente)
[Le Cour Grandmaison dhe Fritz kundër Francës](#) (vend.), nr. 11567/85 dhe 11568/85, Vendimi i Komisionit, datë 6 korrik 1987, DR 53, f. 150
[Leela Förderkreis e.V. dhe të tjerët kundër Gjermanisë](#), nr. 58911/00, 6 nëntor 2008
[Leyla Şahin kundër Turqisë](#) [DhL], nr. 44774/98, KEDNj2005-XI
[Löffelmann kundër Austrisë](#), nr. 42967/98, 12 mars 2009
[Logan kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 24875/94, Vendimi i Komisionit, datë 6 shtator 1996, DR 86, f. 74
[Lombardi Vallauri kundër Italisë](#), nr. 39128/05, 20 tetor 2009
[Lotter kundër Bullgarisë](#) (vend.), nr. 39015/97, 6 shkurt 2003
[Lotter dhe Lotter kundër Bullgarisë](#) (zgjidhje miqësore), nr. 39015/97, 19 maj 2004
[Lundberg kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 36846/97, 28 gusht 2001

—M—

[Magyar Keresztény Mennonita Egyház dhe të tjerët kundër Hungarisë](#), nr. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 dhe 56581/12, KEDNj2014 (fragmente)
[Mann Singh kundër Francës](#) (vend.), nr. 24479/07, 13 nëntor 2008
[Manoussakis dhe të tjerët kundër Greqisë](#), 26 shtator 1996, *Raporte të gjykimeve dhe vendimeve 1996-IV*
[Martins Casimiro dhe Cerveira Ferreira kundër Luksemburgut](#) (vend.), nr. 44888/98, 27 prill 1999
[Marty kundër Zvicrës](#) (vend.), nr. 21566/93, Vendimi i Komisionit, datë 30 gusht 1993
[Masaev kundër Moldavisë](#), nr. 6303/05, 12 maj 2009
[McFeeley dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 8317/78, Vendimi i Komisionit, datë 15 maj 1980, DR 20, f. 44
[Anëtarë të Kongregacionit Gldani të Dëshmitarëve të Jehovait dhe të tjerët v. Georgia](#), nr. 71156/01, 3 maj 2007
[Kisha Mitropolite e Besarabisë dhe të tjerët kundër Moldavisë](#), nr. 45701/99, KEDNj 2001-XII
[Mignot kundër Francës](#) (vend.), nr. 37489/97, Vendimi i Komisionit, datë 21 tetor 1998
[Mirolubovs dhe të tjerët kundër Letonisë](#), nr. 798/05, 15 shtator 2009
[Dega moskovite e Ushtrisë së Shpëtimit kundër Rusisë](#), nr. 72881/01, KEDNj 2006-XI
[Murphy kundër Irlandës](#), nr. 44179/98, KEDNj2003-IX (fragmente)

—N—

[N.F. kundër Italisë](#), nr. 37119/97, KEDNj 2001-IX
[Natoli kundër Italisë](#) (vend.), nr. 26161/95, Vendimi i Komisionit, datë 18 maj 1998
[Nolan dhe K. kundër Rusisë](#), nr. 2512/04, 12 shkurt 2009
[Nyyssönen kundër Finlandës](#) (vend.), nr. 30406/96, Vendimi i Komisionit, datë 15 janar 1998

—O—

[Obst kundër Gjermanisë](#), nr. 425/03, 23 shtator 2010
[Office Culturel de Cluny kundër Francës](#) (vend.), nr. 1002/02, 22 mars 2005
[Omkarananda dhe the Divine Light Zentrum kundër Zvicrës](#) (vend.), nr. 8118/77, Vendimi i Komisionit, datë 19 mars 1981, DR 25, f. 118
[Otto-Preminger-Institut kundër Austrisë](#), 20 shtator 1994, Seria A, nr. 295-A
[Ouardiri kundër Zvicrës](#) (vend.), nr. 65840/09, 28 qershor 2011

—P—

[Palau-Martinez kundër Francës](#), nr. 64927/01, KEDNj 2003-XII
[Pannulo dhe Forte kundër Francës](#) (vend.), nr. 37794/97, 23 nëntor 1999
[Parry kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 42971/05, KEDNj 2006-XV
[Pavlides dhe Georgakis kundër Turqisë](#) (vend.), nos. 9130/09 dhe 9143/09, 2 korrik 2013
[Pendragon kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 31496/98, Vendimi i Komisionit, datë 19 tetor 1998
[Pentidis dhe të tjerët kundër Greqisë](#), 9 qershor 1997, *Raporte të gjykimeve dhe vendimeve 1997-III*
[Perry kundër Letonisë](#), nr. 30273/03, 8 nëntor 2007
[Phull kundër Francës](#) (vend.), nr. 35753/03, KEDNj 2005-I
[Pichon dhe Sajous kundër Francës](#) (vend.), nr. 49853/99, KEDNj 2001-X
[Pitkevich kundër Ruisisë](#) (vend.), nr. 47936/99, 8 shkurt 2001
[Poltoratski kundër Ukrainës](#), nr. 38812/97, KEDNj 2003-V
[Pretty kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), nr. 2346/02, KEDNj 2002-III

—Q—

—R—

[Ranjit Singh kundër Francës](#) (vend.), nr. 27561/08, 30 qershor 2009
[Razaghi kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 64599/01, 11 mars 2003
[Refah Partisi \(Partia e Mirëgenies\) dhe të tjerët kundër Turqisë](#) [DhL], nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 dhe 41344/98, KEDNj2003-II
[Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas dhe të tjerët kundër Austrisë](#), nr. 40825/98, 31 korrik 2008
[Përfaqësia e Unionit të Këshillave për Hebrenjtë në Ish-Bashkimin Sovjetik dhe Bashkimi i organzatave fetare hebreje të Ukrainës kundër Ukrainës](#) (vend.), nr. 13276/05, 1 prill 2014
[Revert dhe Legallais kundër Francës](#) (vend.), nr. 14431/88 dhe 14432/88, Vendimi i Komisionit, datë 8 shtator 1989, DR 62, f. 309
[Rommelfanger kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 12242/86, Vendimi i Komisionit, datë 6 shtator 1989, DR 62, f. 151
[Rupprecht kundër Spanjës](#) (vend.), nr. 38471/10, 19 shkurt 2013

—S—

[S.A.S. kundër Francës](#) [DhL], nr. 43835/11, KEDNj 2014 (fragmente)
[S.H. dhe H.V. kundër Austrisë](#) (vend.), nr. 19860/91, Vendimi i Komisionit, datë 13 janar 1993
[Sadik Amet dhe të tjerët kundër Greqisë](#) (vend.), nr. 64756/01, 10 tetor 2002
[Salonen kundër Finlandës](#) (vend.), nr. 27868/95, Vendimi i Komisionit, datë 2 korrik 1997, DR 90, f. 60
[Saniewski kundër Polonisë](#), (vend.), nr. 40319/98, 26 qershor 2001
[Savda kundër Turqisë](#), nr. 42730/05, 12 qershor 2012
[Savez crkava « Riječ života » dhe të tjerët kundër Kroacisë](#), nr. 7798/08, 9 dhjetor 2010
[Schüth kundër Gjermanisë](#), nr. 1620/03, KEDNj 2010
[Schilder kundër Holandës](#) (vend.), nr. 2158/12, 16 tetor 2012
[Scientology Kirche Deutschland e.V. kundër Gjermanisë](#) (vend.), Vendimi i Komisionit, datë 7 prill 1997, DR 89, f. 163
[Serbisch-griechisch-orientalische Kirchengemeinde zum Heiligen Sava in Wien kundër Austrisë](#) (vend.), nr. 20966/92, Vendimi i Komisionit, datë 30 nëntor 1994
[Serif kundër Greqisë](#), nr. 38178/97, KEDNj1999-IX

[Şerife Yiğit kundër Turqisë](#) [DhL], nr. 3976/05, 2 nëntor 2010
[Sert kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 47491/99, 8 korrik 2004
[Seyidzade v. Azerbajjan](#), nr. 37700/05, 3 dhjetor 2009
[Siebenhaar kundër Gjermanisë](#), nr. 18136/02, 3 shkurt 2011
[Şjakova dhe të tjerët kundër Ish-republikës Jugosllave të Maqedonisë](#) (vend.), nr. 67914/01, 6 mars 2003
[Sinan Işık kundër Turqisë](#), nr. 21924/05, KEDNj 2010
[Sindicatul « Păstorul cel Bun » kundër Rumanisë](#) [DhL], nr. 2330/09, KEDNj 2013 (fragmente)
[Skugar dhe të tjerët kundër Rosisë](#) (vend.), nr. 40010/04, 3 dhjetor 2009
[Sofianopoulos dhe të tjerët kundër Greqisë](#) (vend.), nr. 1977/02, 1988/02 dhe 1997/02, KEDNj 2002-X
[Sotirov dhe të tjerët kundër Bullgarisë](#) (vend.), nr. 13999/05, 5 korrik 2011
[Spampinato kundër Italisë](#) (vend.), nr. 23123/04, 29 mars 2007
[Spetz dhe të tjerët kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 20402/92, Vendimi i Komisionit, datë 12 tetor 1994
[Staatkundig Gereformeerde Partij kundër Holandës](#) (vend.), nr. 58369/10, 10 korrik 2012
[Stedman kundër Royaume Uni](#) (vend.), nr. 29107/95, Vendimi i Komisionit, datë 9 prill 1997, DR 89, f. 104
[Sukyo Mahikari France kundër Francës](#) (vend.), nr. 41729/09, 8 janar 2013
[Këshilli i Shenjtë Suprem i Komunitetit Mysliman kundër Bullgarisë](#), nr. 39023/97, 16 dhjetor 2004
[Svyato-Mykhailivska Parafiya kundër Ukrainës](#), nr. 77703/01, 14 qershor 2007

—T—

[T.N.B. kundër Rumanisë](#) (vend.), nr. 34644/02, 5 janar 2010
[Tanyar dhe të tjerët kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 74242/01, 7 qershor 2005
[Tarhan kundër Turqisë](#), nr. 9078/06, 17 korrik 2012
[Tennenbaum kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 16031/90, Vendimi i Komisionit, datë 3 maj 1993
[Tepeli dhe të tjerët kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 31876/96, 11 shtator 2001
[Kisha e Jezu Krishtit e Shenjtorëve të Ditëve të Mëvonshme kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), nr. 7552/09, 4 mars 2014
[Thlimmenos kundër Greqisë](#) [DhL], nr. 34369/97, KEDNj2000-IV
[Tiğ kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 8165/03, 24 maj 2005
[Tsaturyan kundër Armenisë](#), nr. 37821/03, 10 janar 2012

—U—

[Union des Athées kundër Francës](#), nr. 14635/89, Raporti i Komisionit, datë 6 korrik 1994
[Universelles Leben e.V. kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 29745/96, Vendimi i Komisionit, datë 27 nëntor 1996

—V—

[V. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 10358/83, Vendimi i Komisionit, datë 15 dhjetor 1983, DR 37, f. 148
[V. kundër Holandës](#) (vend.), nr. 10678/83, Vendimi i Komisionit, datë 5 korrik 1984, DR 39, f. 267
[V.J., J.J. dhe E.J. v. Polonisë](#) (vend.), nr. 23380/94, Vendimi i Komisionit, datë 16 janar 1996
[Valsamis kundër Greqisë](#), 18 dhjetor 1996, Raporte të gjykimeve dhe vendimeve 1996-VI
[Van den Dungen kundër Holandës](#) (vend.), nr. 22838/93, Vendimi i Komisionit, datë 22 shkurt 1995, DR 80, f. 147
[Vartic kundër Rumanisë](#) (nr. 2), nr. 14150/08, 17 dhjetor 2013
[Van Schijndel dhe të tjerët kundër Holandës](#) (vend.), nr. 30936/96, Vendimi i Komisionit, datë 10 shtator 1997

[Vereniging Rechtswinkels Utrecht kundër Holandës](#) (vend.), nr. 11308/84, Vendimi i Komisionit, datë 13 mars 1986, DR 46, f. 203
[Vergos kundër Greqisë](#), nr. 65501/01, 24 qershor 2004
[Viel kundër Francës](#) (vend.), nr. 41781/98, 14 dhjetor 1999
[Vingt-trois habitants d'Alsemberg et de Beersel kundër Belgjikës](#) (vend.), nr. 1474/62, Vendimi i Komisionit, datë 26 korrik 1963
[Von Pelsler kundër Italisë](#) (vend.), nr. 14254/88, Vendimi i Komisionit, datë 9 nëntor 1990

—W—

[W. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 18187/91, Vendimi i Komisionit, datë 10 shkurt 1993
[Wasmuth kundër Gjermanisë](#), nr. 12884/03, 17 shkurt 2011
[Williamson kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 27008/95, Vendimi i Komisionit, datë 17 maj 1995
[Wingrove kundër Mbretërisë së Bashkuar](#), 25 nëntor 1996, *Raporte të gjykimeve dhe vendimeve* 1996-V

—X—

[X. kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 2413/65, Vendimi i Komisionit, datë 16 dhjetor 1966, *Koleksioni 23*, f. 1
[X. kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 3110/67, Vendimi i Komisionit, datë 19 korrik 1968, *Vjetari 11*, f. 495
[X. kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 4445/70, Vendimi i Komisionit, datë 1er prill 1970, *Koleksioni 37*, f. 119
[X. kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 6167/73, Vendimi i Komisionit, datë 18 dhjetor 1974, DR 1, f. 64
[X. kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 8741/79, Vendimi i Komisionit, datë 10 mars 1981, DR 24, f. 137
[X. kundër Austrisë](#) (vend.), nr. 1718/62, Vendimi i Komisionit, datë 22 prill 1965, *Vjetari 8*, f. 169¹²
[X. kundër Austrisë](#) (vend.), nr. 1753/63, Vendimi i Komisionit, datë 15 shkurt 1965, *Vjetari 8*, f. 175¹³
[X. kundër Austrisë](#) (vend.), nr. 4982/71, Vendimi i Komisionit, datë 22 mars 1972, *Vjetari 15*, f. 469
[X. kundër Austrisë](#) (vend.), nr. 8652/79, Vendimi i Komisionit, datë 15 tetor 1981, DR 26, f. 89
[X. kundër Danimarkës](#) (vend.), nr. 7374/76, Vendimi i Komisionit, datë 8 mars 1976, DR 5, f. 157
[X. kundër Islandës](#) (vend.), nr. 2525/65, Vendimi i Komisionit, datë 6 shkurt 1967, *Koleksioni 22*, f. 33
[X. kundër Holandës](#) (vend.), nr. 1068/61, Vendimi i Komisionit, datë 14 dhjetor 1962, *Vjetari 5*, f. 278)¹⁴
[X. kundër Holandës](#) (vend.), nr. 2065/63, Vendimi i Komisionit, datë 14 dhjetor 1965, *Vjetari 8*, p. 267
[X. kundër Holandës](#) (vend.), nr. 2648/65, Vendimi i Komisionit, datë 6 shkurt 1968, *Vjetari 11*, f. 355
[X. kundër Holandës](#) (vend.), nr. 2988/66, Vendimi i Komisionit, datë 31 maj 1967, *Vjetari 10*, f. 473
[X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 5442/72, Vendimi i Komisionit, datë 20 dhjetor 1974, DR 1, f. 41
[X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 5947/72, Vendimi i Komisionit, datë 5 mars 1976, DR 5, f. 8
[X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 6886/75, Vendimi i Komisionit, datë 18 maj 1976, DR 5, f. 100
[X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 7291/75, Vendimi i Komisionit, datë 4 tetor 1977, DR 11, f. 55

¹² Vendimi është i vlefshëm vetëm në kopje në letër, në *Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut* në bibliotekën e Gjykatës.

¹³ Vendimi është i vlefshëm vetëm në kopje në letër, në *Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut* në bibliotekën e Gjykatës.

¹⁴ Vendimi është i vlefshëm vetëm në kopje në letër, në *Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut* në bibliotekën e Gjykatës.

- [X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 7992/77, Vendimi i Komisionit, datë 12 korrik 1978, DR 14, f. 234
- [X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 8160/78, Vendimi i Komisionit, datë 12 mars 1981, DR 22, f. 27
- [X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 8231/78, Vendimi i Komisionit, datë 6 mars 1982, DR 28, f. 5
- [X. kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 172/56, Vendimi i Komisionit, datë 20 dhjetor 1957, *Vjetari 1*, f. 211¹⁵
- [X. kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 434/58, Vendimi i Komisionit, datë 30 qershor 1959, *Vjetari 3*, f. 355
- [X. kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 911/60, Vendim i Komisionit, datë 10 prill 1961, *Vjetari 4*¹⁶
- [X. kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 7911/77, Vendimi i Komisionit, datë 12 dhjetor 1977, DR 12, f. 192
- [X. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 7291/75, Vendimi i Komisionit, datë 4 tetor 1977
- [X. dhe Kisha e Shentologjisë kundër Suedisë](#) (vend.), nr. 7805/77, Vendimi i Komisionit, datë 5 maj 1979, DR 16, f. 68
- [X. Ltd. dhe Y. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 8710/79, Vendimi i Komisionit, datë 7 maj 1982, DR 28, f. 77
- [X., Y. dhe Z. kundër Gjermanisë](#) (vend.), nr. 6850/74, Vendimi i Komisionit, datë 18 maj 1976, DR 5, f. 90

—Y—

- [Yanaşık kundër Turqisë](#) (vend.), nr. 14524/89, Vendimi i Komisionit, datë 6 janar 1993, DR 74, f. 14

—Z—

- [Z. dhe T. kundër Mbretërisë së Bashkuar](#) (vend.), nr. 27034/05, KEDNj2006-III
- [Zaoui kundër Zvicrës](#) (vend.), nr. 41615/98, 18 janar 2001

¹⁵. Vendimi është i vlefshëm vetëm në kopje në letër, në *Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut* në bibliotekën e Gjykatës.

¹⁶. Vendimi është i vlefshëm vetëm në kopje në letër, në *Vjetarin e Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut* në bibliotekën e Gjykatës